

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

**NATO'NUN GÜNEYDOĞU KANADINDA ABD'NİN TÜRKİYE VE
YUNANİSTAN'LA İLİŞKİLERİ (1960-1967)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRE FEYZİ ÇOLAKOĞLU

ANKARA-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

**NATO’NUN GÜNEYDOĞU KANADINDA ABD’NİN TÜRKİYE VE
YUNANİSTAN’LA İLİŞKİLERİ (1960-1967)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRE FEYZİ ÇOLAKOĞLU

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ÇAĞRI ERHAN

ANKARA-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

NATO'NUN GÜNEYDOĞU KANADINDA ABD'NİN TÜRKİYE VE
YUNANİSTAN'LA İLİŞKİLERİ (1960-1967)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınav Tarihi:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ.....	1
II. NATO GÜNEYDOĞU KANADINDA ABD-TÜRKİYE VE ABD YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ (1960-1967)	
A. Siyasi İlişkiler.....	9
1. Türkiye İç Siyasetinde ABD Etkisi.....	9
a. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve ABD.....	9
i. 27 Mayıs 1960 Darbesinden Önce Türk İç Siyaseti ve ABD.....	9
ii. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve ABD Etkisi.....	17
2. Yunan İç Siyasetinde ABD Etkisi.....	28
a. 21 Nisan 1967 Darbesi ve ABD.....	28
i. 21 Nisan 1967 Darbesinden Önce Yunan İç Siyaseti ve ABD..	28
ii. 21 Nisan 1967 Darbesi ve ABD Etkisi.....	34
3. NATO İçerisinde Türk-Amerikan ve Yunan-Amerikan İlişkileri.....	37
a. Jüpiter Füzelere.....	37
i. Jüpiterlerin Ortaya Çıkışı.....	37
ii. Jüpiterlerin Türkiye'ye Yerleştirilmesi ve Kaldırılma Girişimleri.....	39
iii. Jüpiterlerin Yunanistan'a Yerleştirilmesi Fikri ve Yunanistan'ın Tutumu.....	46
iv. Küba Füze Krizi.....	49
v. Küba Füze Krizi, Türkiye ve Jüpiterlerin Tasfiyesi.....	54
b. Çok Taraflı Kuvvetler Projesi.....	58
i. Çok Taraflı Kuvvetler Projesinin Ortaya Çıkışı.....	59
ii. Türkiye ve Yunanistan'ın Tutumu.....	61
B. Askeri İlişkiler.....	64
1. Türkiye'deki ABD Üs ve Tesisi.....	64
2. Türkiye'ye Yapılan Amerikan Askeri Yardımları.....	70
3. Yunanistan'daki ABD Üs ve Tesisleri.....	75
4. Yunanistan'a Amerikan Askeri Yardımları.....	77
C. İktisadi İlişkiler.....	79
1. Türkiye Ekonomisinde Amerikan İktisadi Yardımları.....	79

2. Yunanistan Ekonomisinde Amerikan İktisadi Yardımları.....	85
III. TÜRK-AMERİKAN VE YUNAN-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN KARŞILAŞTILMASINDA ÖRNEK OLAY: KIBRIS SORUNU (1960-1967)	
A. 1960-1963 Dönemi.....	89
1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Ortaya Çıkışı.....	89
a. Kıbrıs Sorununun Oraya Çıkışı.....	89
b. BM'de Kıbrıs Sorunu.....	91
c. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu.....	95
i. Zürih Konferansı.....	95
ii. Londra Konferansı.....	96
iii. Zürih ve Londra Antlaşmaları.....	97
2. Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Ortaya Çıkan Anlaşmazlıklar.....	101
3. Makarios'un Anayasa Değişikliği Önerisi.....	105
4. 1960-1963 Döneminde ABD'nin Kıbrıs Sorununa Bakış Açısı.....	107
B. 1964-1967 Dönemi.....	112
1. 1964 Bunalımı.....	112
a. Aralık 1963 Olayları	112
b. Londra Konferansı.....	114
c. BM ve Uluslararası Barış Gücü'nün Tesisi.....	117
d. Makarios'un Çabaları ve Türk Hükümeti'nin Müdahale Kararı....	120
e. ABD'nin Tutumu.....	123
i. Aralık 1963 Olayları.....	124
ii. Londra Konferansı ve Sonrası.....	126
iii. Johnson Mektubu.....	128
2. Aktif Tarafsızlıktan Arabuluculuğa ABD: Cenevre Görüşmeleri.....	131
a. I. Cenevre Görüşmeleri.....	133
b. Ağustos 1964 Olayları.....	133
c. II. Cenevre Görüşmeleri.....	134
3. 1965 Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler.....	137
a. Galo Plaza Raporu.....	138
b. ABD'nin Tutumu.....	139
c. 2077 Sayılı BM Genel Kurul Kararı.....	140

4. 1966-1967 İkili Görüşmeleri.....	142
a. Paris Görüşmesi.....	142
b. Keşan-Dedeğaç Görüşmeleri.....	143
5. 1967 Bunalımı.....	145
a. 1967 Krizi ve Toplumlar Arası Çatışmalar.....	145
b. ABD'nin Krize Müdahalesi: Vance Planı.....	146
IV. SONUÇ.....	151
V. EKLER.....	155
VI. KAYNAKLAR.....	163
VII. ÖZET.....	171
VIII. ABSTRACT.....	173

KISALTMALAR:

- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
AID : Agency For International Development
APO : Army Post Office
BM : Birleşmiş Milletler
BMGK : Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
CENTO : The Central Treaty Organization
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
CIA : The Central Intelligence Agency
DP : Demokrat Parti
EDA : Birleşik Demokrat Sol
EK : Merkez Birliği
EMİNSU : Emekli İnkılap Subayları
ERE : Milli Radikal Birlik
FRUS: Foreign Relations of the United States
GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla
ICBM : Intercontinental Balistic Missile
IMF : Internatinal Monetary Found
KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KYP : Yunanistan Gizli Servisi
MAP : Military Assistance Programme
MBK : Milli Birlik Komitesi
MLF : The Multilateral Force
NATO : North Atlantic Treaty Organization
NSC : National Security Council
OCB : Operation Coortinating Board
SACEUR : The Supreme Allied Commander Europe
SEATO : Southeast Asia Treaty Organization
SOFA : Status of Forces Agreement
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNFICYP : BM Kıbrıs Barış Gücü

TABLÖLAR:

TABLO 1: 1960-1967 Yılları Arası Türkiye'ye ABD Askeri Yardımları

TABLO 2: 1960-1967 Yılları Arası Toplam ABD Askeri Yardımları

TABLO 3: 1960-1967 Türkiye'ye Yapılan Amerikan İktisadi Yardımları

TABLO 4: 1960-1967 Yunanistan Gayrı Safi Milli Hasıla

ÖNSÖZ

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde başladığım yüksek lisansım için bir tez konusu belirlemem gerektiği zaman, lisans dönemimden itibaren ilgimi çeken konuların başında gelen NATO ve Türk-Amerikan ilişkileri üzerine yoğunlaşmaya karar vermiştim. Bu yüzden, bu konuda bana yardımcı olabileceğini düşündüğüm Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde görev yapan ve bu konunun uzmanı olan Prof. Dr. Çağrı Erhan'ın kapısını çaldım. Erhan, kendisiyle yaptığımız görüşmede ilgi alanlarımı dinledikten sonra bana, özgün bir konu olması açısından NATO'nun güneydoğu kanadında Türk-Amerikan ve Yunan-Amerikan ilişkilerini karşılaştırabileceğimi önerdi. Bunun için de karşılaştırma yapacağımız dönem olarak ilk başta 1960-1974 dönemini seçtik. Ancak, hazırlayacağım tez için araştırma yapmaya başladıktan sonra bu dönemin bir siyasal tarih yüksek lisans tezi için çok geniş bir aralık olacağı sorunuyla karşı karşıya kaldım. Dolayısıyla, çalışma dönemini 1960-1974 aralığından 1960-1967 aralığına daraltma fikrini Erhan'a açtığımda kendisinin de bu dönemi uygun bulmasıyla tez konumu netleştirmiş olduk. Sonuç olarak, henüz tez konumun seçilişinden tezin tamamlanmasına kadar geçen

süre içerisinde tez danışmanım Prof. Dr. Çağrı Erhan'ı gerek telefonda gerekse ofisinde sayısız defa rahatsız ettim. Her seferinde de kendisinin inanılmaz sabrı ve yol gösterici tavrı ile karşılaştım. Dolayısıyla, bu konuda bana göstermiş olduğu yardımlardan dolayı kendisine teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Araştırma Görevlisi olarak çalışmakta olduğum Ege Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde Siyasi Tarih Anabilim Dalı Başkanım olan değerli Hocam Prof. Dr. Engin Berber, tez yazım süreci boyunca bana her türlü yardımı göstermiş ve iyi bir siyasal tarih tezi yazmam için tüm birikimini benle paylaşmakta tereddüt etmemiştir. Kendisine bu konuda ne kadar teşekkür etsem azdır.

Son olarak, çalışma sırasında benden maddi manevi yardımlarını esirgemeyerek umutsuzluğa kapıldığım her anda yanımda olan ve bana destek veren anne, baba, kardeşim ve en yakınımaya sonsuz minnettarlığımı ifade etmek istiyorum.

NATO'NUN GÜNEYDOĞU KANADINDA ABD'NİN TÜRKİYE VE YUNANİSTAN'LA İLİŞKİLERİ (1960-1967)

I. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından dünyanın ideolojik açıdan ikiye bölünmesi ve ortaya çıkan iki kutup arasında bir Soğuk Savaşın başlaması, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkelerini Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tehdidi karşısında kolektif bir savunma arayışına itmiştir. Bu arayış, 17 Mart 1948 tarihinde Brüksel Antlaşması'nı¹ imzalayan beş devlete Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Danimarka, İtalya, İzlanda, Kanada, Norveç ve Portekiz'in de katılımıyla kurulan Kuzey Atlantik Anlaşma Örgütü (North Atlantic Treaty Organization - NATO) ile somutlaşmış ve kurumsallaşmıştır. Kuruluş amacı, örgütün ilk genel sekreteri olan Lord İsmay tarafından "*Sovyetleri dışarıda, Amerikalıları içeride ve Almanları aşağıda tutmak*"² olarak ifade edilen NATO, antlaşmasındaki 5.

¹ Brüksel Antlaşması 17 Mart 1948 tarihinde Belçika, Birleşik Krallık, Fransa, Hollanda ve Lüksemburg tarafından imzalanarak Batı Avrupa Birliğini kurmuştur.

² Joseph Nye, **The Paradox of American Power**, Londra, Oxford University Press, 2002. p. 33

madde³ sayesinde SSCB'yi Kuzey Amerika, Batı ve Güney Avrupa'daki etki alanlarını genişletmekten caydırmıştır.

Türkiye ve Yunanistan, aynı dönemde benzer tehdit algılamalarına sahip olmalarına rağmen ittifakın kurucu üyeleri arasında yer alamamışlardır. İttifakın kuruluşundan hemen sonra bu ülkelerin ittifaka katılmak için yaptıkları başvurular ittifak üyeleri tarafından ilk önceleri reddedilmiş; fakat 1951 yılına gelindiğinde her iki ülkenin de ittifaka katılmalarına onay verilerek 1952 yılında ittifaka resmen üye olmaları sağlanmıştır. NATO'nun başat gücü olan ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın 1951 yılına kadar başvurularının reddedilmesinde ve daha sonra ise değişen uluslararası konjonktür nedeniyle üyelik başvurularının bu defa kabul edilmesinde diğer NATO ülkelerine göre daha önemli bir paya sahip olmuştur. Bu çalışmanın yapılmasını sağlayan temel sorun ise ABD'nin Soğuk Savaşın etkisinin en fazla hissedildiği ve ittifak içi ilişkilerin en kuvvetli dönemini yaşadığı 1950'li yılların ardından yumuşama döneminin başına denk gelen 1960-1967 döneminde Yunanistan ve Türkiye'den ittifaka katılırlarken ittifaka sağlayabileceklerini düşündüğü katkıyı alıp alamadığının ve bu iki ülkenin bu dönemde ittifaktan bekledikleri desteği siyasi, askeri ve ekonomik açılardan görüp göremediklerinin araştırılmasıdır.

Yukarıda belirtildiği üzere ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya dahil olmalarında başat bir rol oynamış ve bu iki devletten de buldukları coğrafyada bir takım yükümlülükler üstlenmelerini arzulamıştır. Bu yükümlülüklerin başında ise bu

³ Kuzey Atlantik Antlaşması 5. Maddesi: *"Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası'nın 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır."* Bkz: NATO, **El Kitabı**, Brüksel, NATO Basın Yayın Bürosu, 2001, s. 524.

iki devletin bulunduğu coğrafya olan NATO gúneydođu kanadının istikrarının sağlanması ve SSCB'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika bđlgelerine yayılmasının önlenmesi gelmektedir. Türkiye ve Yunanistan da ittifaka dahil olarak ittifakın siyasi, askeri ve ekonomik desteğini arkalarına almayı ve Sovyetler Birliği'nin kendilerine karşı muhtemel etki alanını genişletme planlarını caydırmayı hedeflemişlerdir. Görüldüđu üzere ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın aynı ittifak içerisinde bulunmaları, ortak çıkarları üzerinden sağlanmıştır.

Ortak çıkarlara sahip olmak, özellikle çoğunluğu bloklar arasındaki ilişkilerde yumuşamanın hakim olduğu döneme denk gelen 1960-1967 yılları arasında, Yunanistan ve Türkiye'nin her konuda ABD ile ortak hareket etmesini otomatik olarak sağlayamamıştır. Bu iki devlet, bu dönem zarfında her ne kadar ABD'nin ulusal çıkarlarını kendi ulusal çıkarlarıyla benzeştirmeye ya da örtüştürmeye çalışmışsa da özellikle Kıbrıs sorununda olduğu gibi yaşamsal çıkarları olarak gördükleri ulusal çıkarlarının tehlikeye düştüğünü hissettikleri anda ABD ile olan ittifak ilişkilerini gözden geçirmeye çalışmışlardır. Aynı şekilde, ABD de bu iki devletin bulunduğu coğrafyadaki yaşamsal çıkarlarının tehlike düştüğünü veya düşebileceğini hissettiği anda iki devletin de iç veya dış politika kararlarına müdahil olmaya çalışarak bu bölgedeki ulusal çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Bu durum doğal olarak ittifak içerisindeki ilişkilerin gerginleşmesine ve hatta bazen kopma noktasına gelmesine yol açmış ancak hiçbir zaman Türkiye, Yunanistan ve ABD arasındaki ittifak ilişkisinin tamamen ortadan kalkmasına neden olmamıştır. Bu çalışmanın amacı da Türkiye ve Yunanistan'ın 1960-1967 yılları arasında hangi dönemlerde, hangi konularda ve hangi şartlarda ABD ile uyumlu bir ilişki takip

ettikleri ve aynı şekilde bu ilişkinin hangi dönemlerde, hangi konularda ve hangi şartlarda bozulduğunu karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır.

Bugüne kadar Türk-Amerikan ve Yunan-Amerikan ilişkileri üzerine birçok çalışma yapılmış ve tez üretilmiştir. Bu çalışmalar Türk-Amerikan ve Yunan-Amerikan ilişkilerinin tarihsel kökenlerinden başlayıp güncel ilişkilerin analizine kadar farklı dönemleri farklı düzeylerde incelemiştir. Yapılan bu çalışmanın konusunun seçiliş nedeni ve aynı zamanda önemi ise daha önce ayrı ayrı çalışmalarla incelenmiş olan Türk-Amerikan ve Yunan-Amerikan ilişkilerinin NATO güneydoğu kanadı kapsamında ve 1960-1967 yılları arasında karşılaştırmalı bir şekilde ele almaktır.

1960-1967 döneminde Türkiye ve Yunanistan, özellikle Kıbrıs sorunu dolayısıyla ortaya çıkan gerginliklerde müttefikleri olan ABD'yi daima yanlarında görmek istemiştir. Ancak, ABD'nin iki müttefikinden herhangi birini tamamen kaybetmemek adına bir tarafı kesin olarak desteklemeyip bir arabulucu gibi davranması, iki devletin de hayal kırıklığı yaşayıp ABD'yi diğer tarafın yanında yer almak ve/veya ona destek vermekle itham etmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla, ABD'nin Türkiye ve Yunanistan ile olan ilişkilerini ayrı ayrı ele almaktansa, NATO güneydoğu kanadı kapsamında ve 1960-1967 yılları arasında siyasi, askeri ve ekonomik açılardan aynı anda ele alıyor olmak bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Tezde sınanacak temel varsayım, 1960-1967 yılları arasında ABD'nin Orta Doğu bölgesindeki çıkarlarını korumak adına NATO güneydoğu kanadındaki müttefiklerini zaman zaman karşısına alabildiği ancak tüm gerginliklere rağmen

hiçbir zaman söz konusu müttefikleriyle arasındaki ilişkiyi tamamen koparmamaya özen gösterdiği. Bir diğer varsayım, 1960-1967 yılları arasında ABD-Türkiye ve ABD-Yunanistan ilişkilerinin karşılaştırılmasında Kıbrıs sorununun örnek bir vaka teşkil ettiği ve Türkiye ve Yunanistan'ın ABD ile olan ilişkilerinin ABD'nin Kıbrıs sorununa yaklaşımına doğru orantılı olarak belirlendiğidir. Sınanacak son varsayım ise Türkiye ve Yunanistan'ın söz konusu dönemde kendilerini ABD için vazgeçilmez bir müttefik olarak gördükleri ve bu yüzden aralarındaki anlaşmazlıklarda ABD'nin desteğini her zaman kendilerinden yana bekledikleri; ancak çoğu durumda her iki devletin de aynı anda ABD'nin tutumundan memnun kalmadığıdır.

Yukarıda sayılan varsayımların sınanması sırasında çalışma boyunca yanıtı aranacak soruların başında ise bir büyük devlet olarak ABD'nin, müttefikleri olan Türkiye ve Yunanistan'ın iç ve dış politikaları üzerinde hangi dereceye kadar etkili olabildiğidir. Bu temel sorunun yanında yanıtı aranacak diğer sorular ise şu şekildedir: ABD, uluslararası politikada Türkiye ve Yunanistan'ı ilgilendiren konulara nasıl dahil olmuş ve müttefikleri kendisinin küresel ve ulusal çıkarlarına aykırı hareket ettiğinde nasıl tepki vermiştir? ABD'ye değişik açılardan bağımlı olmak Türkiye ve Yunanistan'ın karar ve davranış özgürlüğünü ne derecede etkilemiştir? ABD'nin müttefikleri Türkiye ve Yunanistan ile olan ilişkilerinde uluslararası sistemdeki güç dengesi hangi dereceye kadar etkili olmuştur? ABD'nin müttefikleri Türkiye ve Yunanistan ile olan ilişkilerinde bu iki devlet arasındaki sorunlar ne kadar etkili olmuştur? ABD'nin Türkiye ve Yunanistan ile arasındaki iktisadi yardım ilişkisi bu devletlerin Soğuk Savaş'ın diğer kutbu olan SSCB ile olan ilişkilerine nasıl etki yapmıştır?

Çalışmada ele alınacak olaylar yakın tarihte meydana geldiği için ilgili birçok resmi doküman çalışmada incelenen devletlerin tamamınca henüz açıklanmış veya araştırmacıların hizmetine sunulmuş değildir. Yine de çalışma boyunca mevcut birincil kaynaklara ulaşmak için azami özen gösterilmiştir. Bu birincil kaynaklar, başta ABD olmak üzere ilgili devletlerin araştırmacıların hizmetine sundukları arşiv belgelerini; hükümetlerin, dışişleri bakanlıklarının ve diğer ilgili bakanlıkların kamuoyuna yaptıkları resmi açıklamaları; ABD, Türkiye ve Yunanistan arasındaki antlaşmaları; devlet adamlarının gerçekleştirilen resmi görüşmelerden sonra yaptıkları ortak açıklamaları; devlet görevlilerinin beyanatlarını; parlamento tartışmalarını; dışişleri bakanlıklarının bültenlerini vb. kaynakları içermektedir. Diğer taraftan, mevzubahis dönem içerisinde görev yapmış olan devlet adamlarının kaleme almış oldukları hatıratları da ihtiyatla yaklaşmak kaydıyla bu belgeler içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bunların yanında araştırma dönemi içerisinde günlük veya haftalık olarak yayımlanan başlıca gazete ve dergiler de dönemin fotoğrafını çekmek adına oldukça faydalı olmuştur. Son olarak, çalışmada ele alınan dönem ve konularla ilgili daha önce yayımlanmış olan birçok kitap ve makaleden oluşan ikincil kaynaklar da çalışmanın yapılmasında faydalanılan kaynaklar arasında yer almışlardır.

Yukarıda da değinildiği üzere çalışma boyunca yapılan analizlerde ve varılan sonuçlarda birincil kaynaklardan yararlanmaya azami özen gösterilmiştir. Kullanılan birincil kaynakların başında da ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan *Foreign Relations of the United States* (FRUS) adlı seri gelmektedir. Bu seri, Amerikan dış politikasına dair açıklanmasına izin verilmiş Amerikan arşiv belgelerinin belirli temalar altında toplanarak belirli yıl aralıklarıyla

yayımlanmasından oluşmaktadır. Yapılan çalışma boyunca da 1955-1957, 1958-1960, 1961-1963, 1964-1968 yılları için oluşturulan “*Batı Avrupa-NATO*” ve “*Kıbrıs, Yunanistan, Türkiye*” ciltlerinden yararlanılmıştır. Bu ciltler sayesinde ABD Dışişleri Bakanlığın üç ülkede bulunan büyükelçiliklerine gönderdiği talimatlar, bu büyükelçiliklerden Dışişleri Bakanlığına gönderilen raporlar, Washington’da yapılan toplantılarda alınan notlar vb. önemli belgelere ulaşmak mümkün olmuştur. Ancak, vurgulanması gereken önemli bir konu bu ciltlerde yer alan belgelerin ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından tutulan arşivlerin seçilmiş bir kısmını oluşturmasıdır. Dolayısıyla, çalışma boyunca ulaşılan sonuçlar önemli oranda seçilerek yayımlanmış bu belgelere dayanmaktadır.

Çalışma boyunca karşılaşılan en önemli zorluk, incelenecek döneme ait ABD Dışişleri Bakanlığı arşivlerinin dışında ilgili ülkelerin arşiv belgelerine ulaşılamamış olumasıdır. Türk Dışişleri Bakanlığı’nın yıllardan bu yana tasnif halinde olduğunu öne sürerek arşivlerini araştırmacılara açmamış olması, çalışmanın daha çok Amerikan arşiv belgelerine dayanarak hazırlanmasına neden olmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde 1960-1967 dönemi boyunca Türk-Amerikan ve Yunan-Amerikan ilişkilerini siyasi, askeri ve iktisadi anlamda ele alınacaktır. Bu çerçevede, ilk olarak Türk-Amerikan ve Yunan-Amerikan siyasi ilişkileri incelenirken, bu dönem içerisinde Türkiye ve Yunanistan’da sırasıyla 1960 ve 1967 yıllarında gerçekleşen askeri darbelerin tahlili yapılacak ve karşılaştırma esnasında ABD’nin söz konusu müdahalelerden önce müdahalenin yapıldığı hükümetle olan ilişkisi, müdahaleden haberdar olup olmadığı ve müdahale sonrasındaki tutumu ortaya konacaktır. İkinci olarak, Türkiye ve Yunanistan’ın NATO ittifakı içerisinde ABD ile olan siyasi ilişkileri, ABD’nin ortaya attığı Orta Menzilli Balistik Füze ve

Çok Taraflı Kuvvetler projeleri kapsamında değerlendirilecek ve Türkiye ile Yunanistan'ın bu projeler hakkındaki değişen tutumları tahlil edilecektir. Daha sonra, ABD'nin Türkiye ve Yunanistan ile kurduğu askeri ilişkiler, ABD'nin bu ülkelerde sahip olduğu üs ve tesisler ile bu ülkelere yaptığı askeri yardımların boyutu üzerinden ve iktisadi ilişkilerse ABD'nin bu ülkelere yapmış olduğu iktisadi yardımların seyri üzerinden bir karşılaştırmaya tabi tutulacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise 1960-1967 döneminde ABD'nin NATO güneydoğu kanadını oluşturan iki müttefiği Türkiye ve Yunanistan'ı karşı karşı getiren Kıbrıs sorununa yaklaşımı, bu ülkelerle olan ilişkilerini kıyaslama anlamında bir örnek olay olarak ele alınacaktır.

II. NATO GÜNEYDOĞU KANADINDA ABD-TÜRKİYE VE ABD YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ (1960-1967)

A. SİYASİ İLİŞKİLER

1. Türkiye İç Siyasetinde ABD Etkisi

a. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve ABD

i. 27 Mayıs 1960 Darbesinden Önce Türk İç Siyaseti ve ABD

Türkiye tarihinde ilk kez bir askeri darbeye 27 Mayıs 1960 tarihinde iktidardan uzaklaştırılan Demokrat Parti (DP), 7 Ocak 1946 kurulduktan sonra, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerden %53.3 oy olarak iktidara geldi. İktidara gelmeden önce Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarından siyasal liberalleşme talebinde ve seçim döneminde de halka demokratikleşme vaadinde bulunan DP, 27 Mayıs 1960 tarihine kadar iktidarda kaldığı 10 yıl boyunca muhalefetteyken dile getirdiği vaatlerin birçoğunu unuttu ve büyük oranda iktisadi kalkınmaya önem verdi. Bu süreç boyunca DP, iç politikada muhalefeti ve basını baskı altına alacak birçok anti-demokratik uygulamada bulunmaktan da geri kalmadı.

Bu uygulamaların başında Halkevleri ve Halkodaları'nın devletleştirilmesi, CHP'nin tüm mal varlığının "*haksız iktisap*" olarak nitelendirilip hazineye aktarılması, ispat haklarının ellerinden alınan basın organlarına yaptıkları eleştiriler nedeniyle ağır cezalar verilmesi ve son olarak da yasama organı olan TBMM'de bir "*Tahkikat Komisyonu*" kurarak muhalefetin siyasi faaliyetlerinin soruşturulması gelmekteydi.⁴

DP'nin iktidarda olduğu 1950-1960 dönemi Türk-Amerikan ilişkilerine bakıldığında iktisadi anlamda olmasa bile askeri ve siyasi anlamda tam bir uyum olduğu görülmektedir. ABD ile ilişkilerin en üst seviyede olduğu bu dönem, birçok akademisyen ve yazar tarafından Türkiye ile NATO arasındaki ilişkilerin de "*altın çağı*" olarak nitelendirilmektedir.⁵ 1952 yılında NATO'ya dâhil olan Türkiye, özellikle bu tarihten sonra ulusal çıkarlarını ABD'nin çıkarlarıyla özdeşleştirmekte bir sakınca görmedi. Menderes hükümeti, bu dönem boyunca "*Washington'un dikte ettiği politikayı harfiyen izlemekle Türkiye'nin çıkarlarına en iyi şekilde hizmet edileceğine*" inanmıştı.⁶ 1952-1956 yılları arasında ABD'nin İstanbul konsoloslukunda görev yapan Amerikalı diplomat Daniel Oliver Newberry; Pentagon, Dış İşleri Bakanlığı ve diğer devlet kurumlarının Türkiye'de bir "*açık kapı*"larının olmasının kendileri için çok faydalı olduğunu ve Türkiye Başbakanı'nın ülkesinin ABD tarafından "*seçilmiş bir araç*" olmasından dolayı memnuniyet duyulduğunu ifade ediyordu.⁷

⁴ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1950-1960)", Sina Akşin (Ed.), **Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980**, İstanbul, Cem Yayınevi, 2008, s. 177-215.

⁵ William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 125.

⁶ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Ahmet Fethi (Çev.), İstanbul, Hil Yayınları, 1996, s. 396.

⁷ Rifat N. Bali, **American Diplomats in Turkey: Oral History Transcripts (1928-1997)**, Cilt I, İstanbul, Libra Yayıncılık, 2011, s. 125.

DP'nin ABD ile olan ilişkileri geliştirmedeki istekliliği ve ABD'nin Ortadoğu politikası 1950-1960 döneminde Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri en üst noktaya taşıyacak pek çok ikili antlaşmanın imzalanmasını sağladı. Bu antlaşmalardan birçoğu Türkiye'nin 5886 sayılı kanunla katıldığı Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 3. maddesi ve Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf devletler arasında imzalanan Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşmenin 7. ve 8. maddelerinin uygulanmasına ve değiştirilmesine dair 6816 sayılı kanunun 1. maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden (TBMM) geçirilmeyerek gizli tutuldu ve imzalandıkları gün yürürlüğe girdi.⁸ Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, 1966 yılında yaptığı bir basın toplantısında 1950-1960 yılları arasında ABD ile imzalanan ikili antlaşmaların sayısını 31 olarak açıkladı.⁹ Aynı sayının 1950'den önceki dönemde 3 olması Türkiye'nin ABD ile bu dönemde geliştirdiği ilişkilerin boyutunu gözler önüne seriyordu. 1950-1960 döneminde Türkiye ve ABD arasında imzalanan 31 ikili antlaşmadan en önemlileri 7 Ocak 1952 tarihli Ortak Güvenlik ile İlgili Antlaşma, 10 Mart 1954 tarihli Kuvvetlerin Statüsüne Ait Antlaşma ve bu antlaşmanın uygulanmasına ilişkin 16 Temmuz 1956 tarihli antlaşma, 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşması, 23 Haziran 1954 tarihli Vergi Muafiyetleri Antlaşması, 25 Nisan 1955 tarihli Savunma Kolaylıkları Yardım Programına Ait Antlaşma, 26 Mayıs 1955 tarihli Ortak Savunma Yardım Programına Göre Verilen Artık Teçhizat ve Malzemenin Kullanılmasına Ait Antlaşma, 10 Haziran 1955 tarihli Atom Enerjisi Antlaşması ve 5 Mart 1959 tarihi Güvenlik ve İşbirliği

⁸ Hüner Tuncer, **Menderes'in Dış Politikası: Batı'nın Güdümündeki Türkiye**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2013, s. 104.

⁹ Çağrı Erhan, "Türkiye ile ABD Arasındaki İkili Anlaşmalar Kutusu", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I, 14. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 556.

Anlaşması'ydı.¹⁰ Özet olarak, bu anlaşmalar sonucunda ABD, Türk topraklarında askeri tesisler ve üsler kurarak askerî personel bulundurma hakkı, ortak savunma için yapılacak masraflarda vergi muafiyeti hakkı ve Türkiye'ye yönelik “*doğrudan ya da dolaylı*” saldırı durumunda Türkiye'den gelecek talep doğrultusunda her türlü yardımda ve müdahalede bulunma hakkı elde ediyordu. ABD bu dönemde elde ettiği imtiyazlardan en önemlisi olan askerî tesisler ve üsler kurma hakkından 1950'ler boyunca Türkiye topraklarına yaklaşık 30 milyon m² alana üs ve tesis kurarak yararlandı.¹¹

1950-1960 dönemi boyunca Türkiye'nin ABD ile geliştirdiği yakın ilişkiler, uluslararası konjonktürün de etkisiyle daha çok Ortadoğu bölgesinde yoğunlaşmıştı. Türkiye, 1950'li yıllar boyunca ABD ile kurduğu yakın ilişkilerini ABD öncülüğünde Irak, İran, Pakistan ve İngiltere'nin katılımıyla NATO ile SEATO arasındaki boşluğu doldurarak SSCB'nin Ortadoğu'ya nüfuz etmesini engellemek amacıyla 24 Şubat 1955 tarihinde kurulan Bağdat Paktı'yla Ortadoğu bölgesinde de kurumsallaştırdı.¹² Böylece, Bağdat Paktı'ndaki yeri sayesinde Türkiye, ABD'nin Orta Doğu bölgesindeki politikalarını gerçekleştirmesinde kilit bir rol oynamaya başlamıştı.

1956 yılında Süveyş bunalımı nedeniyle Ortadoğu'da meydana gelen hadiseler, ABD'nin Orta Doğu bölgesine yönelik ilgisinin daha da artmasını sağladı. Ortaya çıkan bunalımın aşılması sırasında SSCB'nin, BM nezdinde etkin bir rol üstlenmesi ve bölgedeki Arap devletlerinin sempatisini kazanarak bölgedeki etki ve

¹⁰ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1979, s.105-116.

¹¹ Selin M. Bölme, **İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 249.

¹² Mehmet Seyfettin Erol, “Batı ile İlişkiler (1950-1960)”, Haydar Çakmak (Ed.), **Türk Dış Politikası 1919-2012**, Ankara, Barış Kitap, 2012, s. 440.

itibarını arttırması ABD'yi endişelendiriyordu.¹³ Bu endişe nedeniyle ABD Başkanı Eisenhower 5 Ocak 1957'de Kongre'ye yolladığı mesajla Orta Doğu bölgesinde Sovyet önderlerinin bölgeyi kontrol etmek için her türlü vasıtayı kullanabileceğini belirterek ABD'nin Orta Doğu devletlerinin bağımsızlığını koruması gerektiğini savunan bir program sundu.¹⁴ Eisenhower Doktrini olarak anılan program, 9 Mart 1957 tarihinde Kongre tarafından bazı küçük değişikliklerle onaylandı. Doktrin, uluslararası komünizm tarafından kontrol edilen herhangi bir devletten gelecek açık bir saldırıya karşı yardım talep eden herhangi bir devletin toprak bütünlüğünü ve siyasal bağımsızlığını korumak için Amerikan askeri kuvvetlerinin de kullanılması dâhil olmak üzere gerekli yardım ve işbirliğinin sağlanması için Başkan'a yetki veriyor ve bunun için de 200 milyon dolarlık bir bütçe ayırıyordu.¹⁵ ABD'nin yeni Orta Doğu politikasını belirleyen Doktrin, Türkiye'den de derhal destek buldu. Eisenhower'ın, Doktrin'e destek sağlamak amacıyla Orta Doğu bölgesinde bulunan devletlerle görüşmede bulunmak üzere görevlendirdiği Büyükelçi James P. Richards Türkiye'ye gelerek 22 Mart 1957 tarihinde Başbakan Menderes ile bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmeden sonra yayınlanan ortak mesaj, Türkiye'nin Eisenhower Doktrini'ni benimsemek konusunda ne kadar hevesli olduğunu göstermek bakımından önem taşıyordu. Mesajdaki *"...Her iki devlet, uluslararası komünizmi ulusların bağımsızlıklarına, dünya barış ve güvenliğine bir tehdit olarak görmektedirler ve BM Anlaşması'na uygun olarak bu tehdide karşı savunma tedbirleri almak amacıyla birlikte hareket etmek kararındadırlar..."*¹⁶ ifadeleri Türkiye'nin Eisenhower Doktrini'ni sadece benimsemekle kalmadığını, aynı

¹³ Çağrı Erhan, "1945-1960 ABD ve NATO'yla ilişkiler", Baskın Oran (Ed.), **op. cit.**, s. 564.

¹⁴ **US Department of State Bulletin**, Vol. XXXVI, No: 917, January 21, 1957, s. 83.

¹⁵ Sander, **op. cit.**, s.151-152.

¹⁶ **American Foreign Policy: Current Documents, 1957**, US Department of State, 1961, s. 837.

zamanda Doktrin'in uygulanması konusunda ABD'ye her türlü desteği vermeye hazır olduğunu da ortaya koyuyordu. Nitekim, aşağıda değinildiği üzere Türkiye, 1958 yılında ABD'nin Lübnan'a gerçekleştirdiği müdahalede İncirlik hava üssünü kullanmasına rıza göstermekte herhangi bir çekince görmemişti.

Eisenhower Doktrini'nin ilan edildiği 1957 yılında Suriye'nin SSCB ile 500 milyon dolarlık bir askeri yardım ve işbirliği antlaşması imzalaması öncelikle Türkiye'nin tepkisine yol açtı. SSCB'nin Suriye'deki nüfuzunu arttırarak kendisine karşı hem kuzeyden hem de güneyden bir tehdit unsuru olmasından çekinen Türkiye bir yandan seferberlik ilan etti, diğer yandan da Suriye sınırı yakınlarında askeri manevralar düzenlemeye başladı. Bu olaylar karşısında ABD de Batı Avrupa'daki hava kuvvetlerinden bir kısmını Adana hava üssüne kaydırarak 6. Filo'yu Doğu Akdeniz'e doğru hareketlendirdi.¹⁷ ABD'nin Türkiye'den yana tavır göstermesi üzerine SSCB'nin tutumu da yumuşadı ve Ekim ayının sonuna doğru gerginlik ortadan kalktı. Bununla birlikte, Suriye bu olaydan sonra aynı yılın Kasım ayında Mısır ile "*Birleşik Arap Cumhuriyeti*" adı altında birleşme kararı aldı ve bu karar yine Türkiye ve ABD tarafından endişeyle karşılandı. Ancak, Türkiye bu konuda bu defa daha yoğun bir tepki gösterirken, ABD bu birleşmeden hoşnut olmamakla birlikte bu karara açıkça muhalefet etmekten kaçındı ve bu konudaki eleştirilerini daha sonraya bıraktı.¹⁸

1958 yılına gelindiğinde ise Orta Doğu'da bu sefer başka bir kriz partlak verdi. Lübnan iç politikasında yaşanan çekişmeler sonucunda Lübnan müslümanlarının Nasır'ı destekleyen gösterilerde bulunmaları ve yeni kurulmuş olan

¹⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, 16. Baskı, Ankara, Alkım Yayınevi, 2007, s. 508.

¹⁸ Fahir Armaoğlu, "Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı", **Bellekten**, C. XL, (1996), no: 227, s.209.

Suriye-Mısır Birliği'nin Lübnan müslümanlarına arka çıkması bölgedeki tansiyonun yükselmesine neden oldu.¹⁹ Bunun üzerine Lübnan Başbakanı Camille Chamoun, ABD'den yardım talebinde bulundu. Chamoun'un ABD'den yardım istemesinin ardında yatan en önemli dayanak, yukarıda değinilen Eisenhower Doktrini'ydi. ABD bu doktrinle Orta Doğu bölgesinde uluslararası komünizmi denetimi altındaki herhangi bir devletten gelecek bir saldırı karşısında kuvvet kullanarak destek vermeye hazır olduğunu ilan etmişti. ABD, Temmuz ayında Irak'ta meydana gelen devrimci darbenin de etkisiyle Chamoun'un çağrısı karşısında deniz kuvvetlerini Beyrut'a çıkartarak Lübnan'daki iç karışıklığa askeri müdahalede bulundu.²⁰ ABD'nin Eisenhower Doktrini kapsamında gerçekleştirdiği bu müdahale, Menderes yönetimi tarafından da olumlu karşılandı. Nitekim Türkiye, NATO yükümlülükleri kapsamında olmamasına rağmen, İncirlik hava üssünün Amerikan kuvvetleri tarafından Lübnan'a yapılan müdahale kapsamında kullanılmasına rıza göstermekte tereddüt etmedi.²¹

Ortadoğu bölgesinde 1956-1958 yılları arasında yaşanan ve Türk-Amerikan ilişkilerine etkileri de yukarıdaki gibi özetlenen gelişmeler, ABD'nin bu dönemde bölgeye yönelik ortaya koyduğu Eisenhower Doktrini'nin daha somut adımlarla garanti altına alınmasını gerekli kıldı. Bu doğrultuda atılan ilk adım, 28-29 Temmuz 1958 tarihinde Bağdat Paktı üyesi devletler Türkiye, İngiltere, Pakistan ve İran'ın başbakanları ile ABD Dışışleri Bakanı'nın Londra'da yaptıkları bir toplantıda atıldı. Toplantıdan sonra yayımlanan ortak bildiride, toplantıya katılan devletlerin

¹⁹ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 16. Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 2007, s. 310.

²⁰ Hale, **op. cit.**, s. 130.

²¹ **ibid**, s. 131.

“doğrudan ya da dolaylı” her türlü saldırıya karşı ortak savunma yapma konusundaki iradeleri bir kez daha vurgulandı.²²

5 Mart 1959 tarihine gelindiğinde ise ABD; Türkiye, Pakistan ve İran ile içerikleri birbirinin tamamen aynısı olan İş Birliği Antlaşmaları'nı imzalayarak önceki paragrafta vurgulanmış olan en önemli adımı atmış oluyordu. Türkiye özelinde incelendiğinde, yapılan antlaşmanın birinci maddesi “*Türkiye hükümeti saldırıya karşılık verme konusunda karardır. Türkiye'ye karşı bir saldırı gerçekleştirildiğinde Amerika Birleşik Devletleri hükümeti, talebi halinde Türkiye hükümetine yardım etmek için, karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varıldığı şekilde Orta Doğu'da Barış ve İstikrarı Teşviki hakkındaki ortak karar gereğince, silahlı kuvvetlerin de kullanılması dâhil olmak üzere, Amerikan anayasasına uygun gerekli her türlü harekete girişecektir...*”²³ şeklindeydi.

Aşağıda ayrıntılı olarak incelenecek olan 27 Mayıs 1960 darbesi esnasında ve sonrasında da gündeme gelen antlaşma, imzalandıktan hemen sonra Türkiye'deki muhalefet tarafından da ağır eleştirilerin hedefi olmuştu. Muhalefetin eleştirilerinin odağında, antlaşma metninde yer alan “*dolaylı saldırı*” ifadeleri vardı. CHP milletvekili Coşkun Kırca, zaten NATO'ya dâhil olan Türkiye için antlaşmanın yeni bir şey ortaya koymadığını söylerken²⁴ yine CHP milletvekili Bülent Ecevit ise ABD ile ortak savunma düzeneği içerisinde bulunan hiçbir Avrupa devletinin Amerikan askeri müdahalesini davet etme yetkisini tanımadığını ve antlaşmada bulunan “*dolaylı saldırı*” gibi belirsiz bir ifadeler sayesinde ABD'nin Lübnan'da olduğu gibi

²² **US Department of State Bulletin**, Vol. XXXIX, No: 999, August 18, 1958, s. 272-273.

²³ **US Department of State Bulletin**, Vol. XL, No: 1030, March 23, 1959, s. 417.

²⁴ Hamza Eroğlu, “Türkiye-ABD İkili İşbirliği Anlaşması”, **Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 1 (1960) no:1, s. 23.

Türkiye'nin iç işlerine müdahale edebileceğini belirtiyordu.²⁵ Kuşkusuz burada Ecevit'in kastettiği Avrupalı devlet, her şeyden önce İngiltere'ydi. İngiltere 1958 yılında Londra'da yapılan Bağdat Paktı toplantısından sonra yapılan ortak açıklamaya katılmasına ve 5 Mart 1959 tarihinde ABD'nin İşbirliği Antlaşmaları'nı imzaladığı diğer devletler gibi bir Bağdat Paktı üyesi olmasına rağmen ABD ile benzer bir antlaşmayı imzalamamıştı. Bu durum, imzalanan antlaşmaya muhalefet tarafından şüpheyle yaklaşılmasını önemli oranda etkiledi. Diğer yandan, Sander'e göre, muhalefetten gelen eleştirilerin haklılık payı olsa dahi zaten Türkiye'nin antlaşmayı imzalamadaki asıl düşüncesi siyasi değil, ekonomikti.²⁶ Menderes iktidarı, 1958 yılında içinde bulunduğu kötü ekonomik durumu ancak IMF ve Avrupa Ödemeler Birliği'nin dayatmış oldukları stabilizasyon programı ile aşabilmişti. Dolayısıyla, antlaşma sayesinde daha çok Amerikan ekonomik yardımı alabilecek olmak, Türkiye'nin antlaşmayı imzalamaktan kaçınmamasında önemli bir yer tutuyordu. Böylece, imzalanan antlaşmayla birlikte Türkiye, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşecek olan askeri darbeden önce ABD ile olan yakınlık bağlarını bir kat daha güçlendirmiş oldu.

ii. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve ABD Etkisi

Takvimler 27 Mayıs 1960'ı gösterirken Türk halkı güne sabaha karşı saat 4:36'da radyodan okunan bir darbe bildirisiyle başladı. Tekrar tekrar okunan ve her okunuşunda küçük değişikliklere uğrayan bildiri, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin demokrasinin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş

²⁵ **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1960.

²⁶ Sander, **op. cit.**, s. 175.

kavgasına son vermek amacıyla memleketin idaresine el koyduğunu söylüyordu.²⁷ Böylece, 1946 yılında çok partili hayata başlayan Türk demokrasisi 14 yıl gibi kısa bir süre sonra askeri bir müdahaleye uğramış oldu.

Darbenin hemen öncesine kadar DP iktidarının muhalefete ve basına karşı sertleşen politikaları tırmanışa geçmiş, başta İstanbul ve Ankara olmak üzere yurdun çeşitli yerlerinde yaşanan iktidar karşıtı gösteriler birbiri üzerine gelmeye başlamış ve askerî müdahale dedikoduları kulaktan kulağa yayılmışsa da bu durum iktidar tarafından pek ciddiye alınmamış ve yapılan askerî darbe başta DP yönetimi ve ABD Ankara Büyükelçiliği olmak üzere birçokları için beklenmeyen bir gelişme olmuştu. Bu durumun en önemli nedeni, darbenin bir emir-komuta zinciri içerisinde değil de düşük rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirilmesiydi. Halbuki, ABD Ankara Büyükelçisi Warren 5 Mayıs 1960 tarihinde Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile yaptığı görüşmenin ayrıntılarını Washington'a bildirirken Türk ordusunun olaylar karşısındaki tutumundan övgüyle bahsediyor²⁸, Başbakan Menderes ile 19 Mayıs 1960 tarihinde yaptığı görüşmenin notlarında Menderes'in durumun kontrol altında olduğunu ve ordunun azami dikkatle hareket ettiğini aktardığını belirtiyor²⁹ ve 23 Mayıs 1960 tarihinde Washington'a gönderdiği telgrafta Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun ile her gün temas halinde olduğunu ve Türk ordusunun siyasetin dışında olmak kaydıyla hükümeti desteklediğini bildiriyordu.³⁰ Ancak, 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan müdahale ordu hiyerarşisi içerisinde gerçekleştirilmemişti. Darbeyi gerçekleştiren ve kendilerine daha sonra "*Milli Birlik Komitesi*" (MBK)

²⁷ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", Sina Akşin (Ed.), **Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980**, İstanbul, Cem Yayınevi, 2008, s. 230.

²⁸ **FRUS 1958-1960**, May 6, 1960, Vol. X, Part 2, s. 836-839.

²⁹ **FRUS 1958-1960**, May 20, 1960, Vol. X, Part 2, s. 840-842.

³⁰ **FRUS 1958-1960**, Editorial Note, Vol. X, Part 2, s. 842-844.

adını veren 38 subay içerisinde, sonradan komitenin başına getirilen Orgeneral Cemal Gürsel'in dışında sadece bir Orgeneral bulunuyordu. Dolayısıyla, Genelkurmay Başkanı'nın darbenin hemen öncesindeki görüşleri Menderes ve ABD Büyükelçiliği için yanıltıcı olmuştu.

Ülkenin idaresini eline alan MBK'nın aslında yönetimle ilgili tam olarak bir programı yoktu.³¹ Hatta , ABD Ankara Büyükelçisi Warren'in darbenin ertesi günü MBK lideri Orgeneral Cemal ile yaptığı görüşmede darbeyi o ana kadar şahit olduğu darbeler içerisinde en dakik, en etkin ve en süratli olanı olarak tanımlamasına rağmen³² darbeyi gerçekleştiren subaylar arasında tam olarak bir görüş birliği dahi bulunmamaktaydı. MBK içerisinde darbe sonrasında yapılacaklar hakkında iki ayrı görüş hakimdi. Aşırıları olarak nitelendirilen birinci eğilimdekiler, uzun yıllar boyunca bu darbenin hazırlığında olmuşlar ve darbe başarılı olduktan sonra da ülkeyi askerî rejim ile yönetmek istiyorlardı. İlmîliler olarak nitelendirilen ikinci eğilimdekiler ise hukuki ve siyasal düzenlemeler yapıldıktan sonra hemen seçimlere gidilmesini ve iktidarın parlamentoya teslimini düşünüyorlardı.³³ Nitekim, ilerleyen günlerde bu gruplardan ılımlılar aşırılarına baskın gelmiş, askerî rejim yanlısı 14 subay 13 Kasım 1960 tarihinde yurtdışı görevlere gönderilerek iktidardan uzaklaştırılmış ve 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlerle de iktidar sivillere bırakılmıştı.

Türk siyasi hayatında bir dönüm noktası olarak görülebilecek olan 27 Mayıs 1960 darbesi, Türk-Amerikan ilişkileri açısından da önemli bir yere sahipti. Yukarıda açıklandığı gibi darbeden önceki on yıllık DP yönetimi boyunca ABD ile geliştirilen yakın ilişkilerin darbe öncesinde imzalanan 1959 tarihli Güvenlik ve İşbirliği

³¹ Baskın Oran, "27 Mayıs Darbesi Kutusu", Baskın Oran (Ed.), **op. cit.**, s. 226.

³² **FRUS 1958-1960**, May 28, 1960, Vol. X, Part 2, s. 845.

³³ Hikmet Özdemir, **op. cit.**, s. 232.

Antlaşması ile siyasi anlamda zirvede ancak diğer taraftan iktisadi anlamda ise askıda olması ve ABD'nin müdahale karşısındaki tutumu, 27 Mayıs 1960 darbesini 1960-1967 arası Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir konuma oturtmaktaydı.

Yukarıda bahsedilen ve aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacak konular hakkında Türk basınında ve akademisinde bu çalışmanın yapıldığı tarihe kadar birçok çalışma yapıldı. Önemli bir bölümü herhangi resmi bir belgeye dayanmayan bu çalışmaların ortak noktaları 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren subayların eğitimlerinin ve koşullandırılmalarının temelinde ABD'nin yattığı, Menderes'in darbeden önceki dönemde izlediği siyasetin ABD'nin çizdiği sınırları aştığı, ABD'nin ülkede giderek artan huzursuzluğun SSCB'nin işine yaradığını ve buna bir son vermek gerektiğini düşündüğü ve Menderes'in özellikle darbe olmasaydı gerçekleştireceği ziyaret nedeniyle SSCB ile yakın ilişkiler kurmak istediği ve bu durumun ABD'nin hoşuna gitmediği ve dolayısıyla da 27 Mayıs 1960 darbesinde ABD etkisinin olmasının muhtemel olduğuydu.³⁴ Bu konuda ABD'nin bu döneme ait arşiv belgeleri incelendiğinde yukarıda öne sürülen argümanların birçoğunun yanlış veya eksik olduğu görülmektedir. İlk olarak söylenmesi gereken, ABD'nin 27 Mayıs 1960 darbesi öncesinde Türkiye'de DP hükümetinin muhalefet ve basına karşı artan baskısı sonucunda meydana gelen iktidar karşıtı gösterilerden kaynaklanan karışıklıkları ve dolayısıyla Türk iç siyasetinde yaşanan gelişmeleri Türkiye'nin bir iç sorunu olarak gördüğü ve kesinlikle herhangi bir şekilde bu duruma müdahalede bulunmak istemediğiydi. ABD Büyükelçisi Warren, 19 Nisan 1960 günü Washington'a gönderdiği telgrafta bu durumu açıkça ortaya koyuyor ve İstanbul, İzmir ve İskenderun başkonsolosluklarından da bu konuya hassasiyet göstermelerini

³⁴ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*, 5. Basım, Ankara, Kilit Yayınları, 2011, s. 89.

istiyordu.³⁵ Bu telgrafın etkisiyle olacak ki, İstanbul'da Kuzey Atlantik Konseyi Dışışleri Bakanları toplantısına katılmak için bulunan Dışışleri Bakanı Herter için ABD Dışışleri Bakanlığı tarafından hazırlanan bilgilendirme notu, Türkiye'de yaşanan son gelişmeleri ülkenin bir iç sorunu ve gelişmekte olan demokrasilerin yaşayabileceği bir istikrarsızlık olarak görmenin Amerikan çıkarları için daha doğru olacağı belirtiliyordu.³⁶

ABD Büyükelçiliği ve Dışışleri Bakanlığı tarafından 27 Mayıs 1960 darbesinden hemen önce benimsenen iç siyasete karışmama tutumu herhangi bir partiye veya oluşuma karşı ya da tam tersi olarak bir tarafı desteklemek için alınmış bir karar değildi. ABD, bu dönemde Türk iç siyasetindeki tartışmalardan endişe duymakla birlikte ne olursa olsun herhangi bir şekilde müttefiki Türkiye'nin iç siyasetine karışma taraftarı değildi. Nitekim, 5 Mayıs 1960 tarihinde yaptıkları görüşmede Büyükelçi Warren, kendisine Amerikan basın mensuplarının muhalefet lideri İnönü ile görüştürülmemesi için yapabilecekleri bir şey olup olmadığını soran Dışışleri Bakanı Zorlu'ya kendisinin ve tüm büyükelçilik personelinin bu tür olayların dışında kalmak istediklerini ve bu konunun bir iç siyaset meselesi olduğunu hatırlatıyordu.³⁷ Bununla birlikte, 4 Mayıs 1960 tarihinde CHP Araştırma Bürosu'ndan Coşkun Kırca Amerikan Büyükelçiliğine gelerek uzun görüşmelerde bulunmuş ve daha sonra da CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal'ı temsilen Osman Okyar ile birlikte tekrar gelerek Büyükelçilik siyasi müsteşarı ile görüşmüşlerdi. Yapılan görüşmelerde CHP, ABD'nin DP hükümetinin olaylar karşısında aldığı sert tedbirleri onaylamadığını bir bildiri ile açıklamasını ve hatta

³⁵ **FRUS 1958-1960**, April 19, 1960, Vol. X, Part 2, s. 831-832

³⁶ **FRUS 1958-1960**, May 1, 1960, Vol. X, Part 2, s. 835.

³⁷ **FRUS 1958-1960**, May 6, 1960, Vol. X, Part 2, s. 838.

Türkiye'ye yapılan ekonomik yardımı da kesmesini³⁸ istemişti. Bu talepler karşısında Kırcı ve Okyar ile görüşen Büyükelçilik siyasi müsteşarı ise ABD'nin yaşanan olaylar karşısında sadece endişe duyduğunu ancak bu durumun çözümünün sadece demokratik yollar olduğunu ve ABD'nin egemen bir müttefikinin iç işlerine karışmayacağını belirtmişti.³⁹

ABD Büyükelçiliği ve Dışişleri Bakanlığı, 27 Mayıs 1960 darbesinden hemen önce Türkiye iç siyasetinde yaşanan gelişmelerden önemli endişeler duymaktaydı. Ancak bu endişeler, yaşanan gelişmelerin siyaset dışı bir müdahaleye yol açabileceğinden çok, yaşanan gerginliklerin ABD'nin Türkiye'deki çıkarlarına verebileceği muhtemel bir zararla ilgiliydi. ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Dışişleri Bakanı Herter için 1 Mayıs 1960 tarihinde hazırlanan ve yukarıda da değinilen raporda, yaşanan siyasi çıkmazın ABD'nin Türkiye'de gelecekteki misyonu ve tesislere erişimi üzerinde ciddi olumsuz etkiler yapabileceği endişelerinden bahsediliyordu.⁴⁰ Türkiye iç siyasetindeki gelişmelerden doğan benzer endişeler 1960 yılının Nisan ayı sonunda ve Mayıs ayının başında Amerikan basınında da yer almıştı.⁴¹

Tüm bu gelişmelere rağmen, ABD Ankara Büyükelçiliği yakın bir zaman dilimi içerisinde Türkiye'de iktidara karşı askerler tarafından siyaset dışı bir müdahalenin yapılabileceğini Washington'a bildirememişti. Aksine, Büyükelçi Warren 23 Mayıs 1960 tarihinde Washington'a gönderdiği telgrafta Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhan ile günlük irtibat halinde olduğunu ve kendisinin Türk

³⁸ Osman Okyar bu talebin aşırıya kaçmış olabileceğini belirtmiştir. Bkz: **FRUS**, May 10, 1960, Vol. X, Part 2, Part 2, s. 839.

³⁹ **Idem.**

⁴⁰ **FRUS 1958-1960**, May 1, 1960. Vol. X, Part 2, s. 835.

⁴¹ Sander, **op. cit.**, s. 199

ordusunun siyasetin dışında olduğuna dair bir güvence vererek hükümeti desteklemeye devam edeceğini bildirdiğini aktarıyordu.⁴² Diğer yandan, Türkiye’de yakın zaman içerisinde yapılan birçok çalışmada ise ABD’nin Türkiye’de askerî bir müdahale yapılacağından CIA sayesinde 1 hafta öncesinden itibaren günü gününe haberdar olduğu, CIA’in darbeyi gerçekleştirecek subaylarla irtibat halinde olduğu ve sadece Milli Birlik Komitesi’nin başına getirilecek olan Cemal Gürsel hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı öne sürüldü.⁴³ Ancak, ne bu çalışmalar ve ne de bu çalışmaların iddalarını dayandırdıkları Andrew Tully’nin “*CIA: The Inside Story*” adlı çalışması, bu konu hakkında herhangi bir arşiv belgesine dayanmamaktaydı.⁴⁴ Bu konu hakkında Amerikan arşiv belgeleri incelendiğinde ilk göze çarpan, CIA başkanı Allen Dulles’in 27 Nisan 1960 tarihinde Operasyon Koordinasyon Kurulu (Operation Coordinating Board) toplantısında Türk ordusunun iktidarın arkasında olduğu ancak anayasal prosedürlerin dikkatli bir şekilde uygulanmaması halinde Türkiye’de de aynı tarihte Güney Kore’de Syngman Rhee’nin iktidardan uzaklaştırılmasına benzer bir durumun gelişebileceği uyarısını yaptığıdır.⁴⁵ Buna ek olarak, Dulles yine 24 Mayıs 1960 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu (National Security Council) toplantısında Türk ordusunun ikiye bölündüğünü, yüksek rütbeli askerlerin iktidara sadık olduklarını ancak düşük rütbeli subayların ise iktidar ile muhalefet arasında bölündüğünü ve Menderes’in bu durumun farkında olmadığını ve durumun daha da kötüye gidebileceğini söylüyor ve ordunun müdahalede

⁴² **FRUS 1958-1960**, Editorial Note, Vol. X, Part 2, s. 842.

⁴³ Bkz. Sait Yılmaz, **Türkiye’deki Amerika: İlişkiler ve ABD’nin Örtülü Operasyonları**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2014, s. 181., Alpay Kabacalı, **Yakın Tarihimizden Büyük Dönemeçler**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1995, s. 197., Yetkin, **op.cit.**, s. 89

⁴⁴ Andrew Tully, **CIA: The Inside Story**, USA, William Morow and Company, 1962, s. 56.

⁴⁵ **FRUS 1958-1960**, Editorial Note, Vol. X, Part 2, s. 833.

bulunabileceği *ihtimalinden*⁴⁶ söz ediyordu.⁴⁷ Yani, Tully ve diğerlerinin öne sürdükleri gibi CIA'in darbeyi gerçekleştirecek subaylarla günlük irtibatla oldukları ve gelişmeleri günü gününe Washington'a bildirerek müdahalenin önceden öğrenilmesini sağladığı, şu ana kadar Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın yayımladığı arşiv belgeleriyle kanıtlanamamaktadır. Bu belgelerden yola çıkarak dile getirilebilecek en doğru yorum, CIA'in ABD Büyükelçiliği'nden farklı olarak Türk ordusu içerisinde yüksek rütbeli ve düşük rütbeli subalar arasındaki ayrışmalardan haberdar olduğu ve bu ayrışmalardan Washington'u haberdar ettiği'dir.

27 Mayıs 1960 günü sabahında Büyükelçi Warren, Washington'a gönderdiği telgrafta Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 27 Mayıs 1960 sabahı saat 04:00'da görülmemiş bir intizamla hazırlanmış olan bir darbe ile yönetimi ele geçirdiğini ve ciddi bir muhalefetle karşılaşmadığını bildiriyordu.⁴⁸ Büyükelçi'nin kanaati ayaklanmanın tamamen iç sebeplere dayandığı ve Amerikan alehtarlığına dair bir kanıtın bulunmadığı şeklindeydi. Askeri Konsey'in bir üyesi sabah Büyükelçiliğe gelerek Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Amerika'ya karşı dostluğu hakkında teminat vermişti.⁴⁹ Darbenin ertesi günü ise Türkiye'nin Washinton'daki Büyükelçisi Melih Esenbel, ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Douglas Dillon'a Türkiye'nin taahütlerine bağlı olduğunu bildiriyordu.⁵⁰ Aynı şekilde, darbeyi gerçekleştiren subaylar darbe gecesi radyodan okudukları bildiride “...*NATO ve CENTO*'ya inanıyoruz ve bağlıyız...”⁵¹ diyerek darbenin ABD ya da NATO karşıtı olmadığını vurguluyorlardı. Tüm bu gelişmeler darbenin sadece iç politikadaki gelişmelerden kaynaklandığını,

⁴⁶ İtalikler bana aittir.

⁴⁷ **FRUS 1958-1960**, Editorial Note, Vol. X, Part 2, s. 842.

⁴⁸ **ibid**, s. 844.

⁴⁹ **idem**.

⁵⁰ **idem**.

⁵¹ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", Sina Akşin (Ed.), **op. cit.**, s. 230.

Türkiye'nin Soğuk Savaş koşulları içerisinde darbeden sonra Batı bloğundan ayrılarak Doğu bloğuna dahil olma ya da tarafsız bir siyaset izleme niyetinin olmadığını ortaya koyuyordu.

Diğer yandan, darbeyi gerçekleştiren subayların ABD ve NATO'ya bağlı olduklarını ve ittifak ilişkilerinde herhangi bir değişim olmayacağını net bir şekilde ortaya koyarak bunu her türlü yoldan duyurma istekleri sadece yapılan müdahalenin tamamen iç politikadan kaynaklandığını göstermek için değildi. Darbeyi gerçekleştiren subaylar darbeye karşı dışarıdan yapılabilecek bir müdahaleden de çekiniyorlardı. Bu çekincenin en önemli nedenini de yukarıda değinilen 1959 tarihli Türkiye ile ABD arasında akdolan Güvenlik ve İşbirliği Antlaşması oluşturuyordu. Antlaşmanın daha sonra TBMM'de de büyük tartışmalara neden olan birinci maddesi *"...Türkiye'ye karşı bir saldırı gerçekleştirildiğinde Amerika Birleşik Devletleri hükümeti, talebi halinde⁵² Türkiye hükümetine yardım etmek için, karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varıldığı şekilde ... silahlı kuvvetlerin de kullanılması dahil olmak üzere, Amerikan anayasasına uygun gerekli her türlü harekete girişecektir..."*⁵³ şeklindeydi. ABD'nin böyle bir antlaşma nedeniyle darbeye karşı bir müdahalede bulunabileceğinden çekinen subaylar, bu konu hakkında bilgi sahibi olabilecek ve aynı zamanda da politikaya karışmamış ve Batılı devletler üzerinde iyi bir intibası olan Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Selim Sarper'e danışma ihtiyacı hissettiler. Darbenin hemen ilk saatlerinde müdahalenin yönetildiği Örfi İdare Karargahı'na getirilen Sarper, subaylara söz konusu antlaşmada Amerika'nın müdahalesini gerektirecek herhangi gizli bir madde bulunmadığını bildiriyor ve

⁵² İtalikler bana aittir.

⁵³ **US Department of State Bulletin**, Vol. XL, No: 1030, March 23, 1959, s. 417.

NATO'ya, CENTO'ya ve Batı'ya bağlılığın belirtilmesini takdir ve tebrikle karşıladığını ifade ediyordu.⁵⁴

Nitekim ABD, darbeden haberdar olduktan sonra herhangi bir müdahale hazırlığına girişmemiş ve hatta darbenin gerçekleştiği ilk günlerden itibaren MBK ile yakın ilişkiler kurmuştu. 28 Mayıs 1960 sabahı daha sonra Dışişleri Bakanlığına getirilecek olan Selim Sarper eşliğinde MBK Başkanı Cemal Gürsel ile bir görüşme gerçekleştiren Büyükelçi Warren, görüşmenin gayri resmi olduğunu belirttikten sonra yapılan darbenin o ana kadar gördüğü en dakik, etkin ve süratli müdahale olduğunu bildirerek Gürsel'e övgüler yağdırmıştı.⁵⁵ Bununla birlikte, ABD Dışişleri Bakanlığı da 30 Mayıs 1960 tarihinde yayımladığı bir bildiri ile MBK hükümetini tanıyan hemen hemen ilk devlet olmuştu. Yayımlanan bildiride *“eskiden olduğu gibi Türkiye ile ABD arasındaki yakın ve dostça ilişkilerin sürdürüleceği ümidi”* belirtiliyordu.⁵⁶ Bunun yanında, ABD Başkanı Eisenhower 11 Haziran 1960 tarihinde Gürsel'e bir mektup göndererek yeni yönetimin NATO ve CENTO'ya bağlılığından memnuniyet duyduğunu ve hükümetinin Türkiye ile eskiden olduğu gibi dostluk ve işbirliği içerisinde yakın ilişkiler geliştirmek istediğini bildiriyordu.⁵⁷ ABD Başkanı tarafından böyle bir mektubun yazılması her ne kadar Türkiye'deki hükümet tarafından talep edilmişse de ABD'nin Türk hükümetine karşı güveninin ABD Başkanı'nın yazmış olduğu kişisel bir mesajla belirtilmesi ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından da uygun bulunmuştu.

⁵⁴ Abdi İpekçi ve Ömer Sami Coşar, *İhtilalin İç Yüzü*, 2. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 182.

⁵⁵ **FRUS 1958-1960**, 28 May, 1960, Vol. X, Part 2, s.846.

⁵⁶ Sander, **op. cit.**, s. 202.

⁵⁷ **FRUS 1958-1960**, June 11, 1960, Vol. X, Part 2, s. 850.

ABD'nin Türkiye'de darbe sonrası kurulan yönetimi kısa süre içerisinde tanıması ve sonrasında da bu yönetim ile yakın ilişkiler geliştirmesi, 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan darbede ABD etkisinin olabileceği ihtimalini akıllara getiriyordu. Ancak, bu dönemde ABD yönetiminin MBK ile son derece yakın ilişkiler geliştirmek istemesinin sebebi yapılan darbedeki muhtemel bir rolünden ziyade, ortaya çıkan durumdan SSCB'nin yararlanabilme ihtimalinin önlenmek istenmesiydi. 8 Haziran 1960 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında CIA Başkanı Allen Dulles Moskova'nın Türkiye'deki yeni yönetimi SSCB ile yakın ilişkiler geliştirmeye teşvik ettiğini ve bu doğrultuda Gürsel'i Moskova'ya davet ettiğini bildiriyordu.⁵⁸ Nitekim, ABD Dışişleri Bakanlığı da Türkiye'deki yönetimden gelen ABD Başkanı Eisenhower tarafından dayanışma ve işbirliğini bildiren bir mesaj yayınlanması talebini tam da bu nedenle olumlu karşılıyor ve Başkan'a bu doğrultuda bir rapor sunuyordu.⁵⁹ SSCB Başkanı Khrushchev'in 28 Haziran 1960 ve 8 Temmuz 1960 tarihlerinde Gürsel'e yazdığı mektupların içeriği ABD'nin endişelerini doğruluyordu. Khrushchev mektuplarda iki komşu ülke arasındaki ilişkilerin Türkiye'nin tarafsız bir yol tutması halinde daha samimi olacağını ve bu tutumun sonucu olarak da Türkiye'nin askerî harcamalarının büyük ölçüde azalabileceğini bildiriyordu.⁶⁰ Bu talebine olumlu bir yanıt alamayan SSCB yönetimi, Gürsel'i ikna etmek için iktisadi yardım araçlarını kullanmaktan çekinmiyordu. Türkiye'ye yıllık yüzde 3 faiz ile 500 milyon dolar tutarında kredi verebileceğini bildiren Moskova, ABD'nin endişelerinin artmasına neden oluyordu. ABD Büyükelçisi Warren, 11 Ağustos 1960 tarihinde Washington'a yazdığı raporunda Türkiye'deki ekonomik ve siyasi durumdan dolayı baskı ve gerilim

⁵⁸ FRUS, Editorial Note, Vol. X., s. 849

⁵⁹ FRUS, June 11, 1960, Vol. X, Part 2, s. 850.

⁶⁰ Current Digest of the Soviet Press, Vol. XII, No. 35, 1960, s. 16-18.

altındaki bir darbe hükümetinin bu önerilere çok fazla direnemeyeceğini ve bir kez böyle bir teklifin kabul edilmesi halinde bu durumun arkasının kesilmeyeceğini bildiriyor ve böyle bir durumda ABD ve Batı Dünyası'nın önemli ve trajik bir mağlubiyet alabileceğini aktarıyordu.⁶¹ Dolayısıyla, ABD yönetiminin bu dönemde Türkiye'deki yeni darbe hükümetiyle yakın ilişkiler kurma niyetini darbenin arkasındaki rolünün ispatı olarak okumak yerine muhtemel SSCB etkisini önleme isteği olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

2. Yunan İç Siyasetinde ABD Etkisi

a. 21 Nisan 1967 Darbesi ve ABD

i. 21 Nisan 1967 Darbesinden Önce Yunan İç Siyaseti ve ABD

Yunanistan hükümetinin başında 1960 yılına gelindiğinde, 1958 yılında yapılan seçimlerden galip ayrılan sağcı ERE (Milli Radikal Birlik) partisinin lideri Konstantin Karamanlis bulunmaktaydı. Tarihin ve coğrafyanın Yunanistan'ı Batı'da konumlandığını düşünen Karamanlis, Yunan dış politikasının geleceğini Batı'nın savunma örgütü olan NATO'ya tam bağlılıkta görmekteydi.⁶² Bu nedenle, iktidarda olduğu 1955 yılından 1963 yılına kadar ABD ile çok yakın ilişkiler geliştiren Karamanlis, bu dönemin Yunanistan-ABD ilişkilerinde adeta “*altın çağ*” olarak tasvir edilmesini sağladı. Söz edilen dönemde Atina'daki Büyükelçilik'te görev yapmakta olan Amerikalı diplomat John Owens, daha sonra kendisiyle yapılan bir görüşmede “*O dönem, Yunanistan'da bir Amerikalı diplomat olmak muhteşem bir*

⁶¹ FRUS 1958-1960, August 11, 1960, Vol. X, Part 2, s. 875.

⁶² Dionysios Chourchoulisa ve Lykourgos Kourkouvelas, “Greek Perception of NATO During the Cold War”, *Southeast European and Black Sea Studies*, C. 12, S. 4, 2012, s. 500.

zamanlamaydı. Etkimizin boyutu çok büyüktü. Prestijimiz harikaydı.” demekteydi.⁶³

Diğer taraftan, 1958 yılında yapılan seçimlerde % 25'e yakın oy alan sol parti EDA (Birleşik Demokrat Sol) bulunmaktaydı. EDA; silahsızlanma, Soğuk Savaş içerisinde yumuşama ve NATO'dan ayrılma gibi hedefleriyle Yunan siyasal hayatını oluşturan diğer partilerden ayrılmaktaydı.⁶⁴ Merkezi oluşturan liberaller ise EK (Merkez Birliği) partisi altında ancak 1961 yılında yapılan seçimlerden bir ay önce birleşebilmişlerdi.⁶⁵ Bu birleşme, bir anlamda ABD'nin sol parti EDA'nın 1958 seçimlerinde yakaladığı çıkışı önlemek adına, merkezi güçlendirme çabalarının bir ürünüydü. ABD'nin bu dönemde Yunanistan iç siyasetindeki temel politikası EDA'yı yenilgiye uğratarak EK'yi güçlü bir muhalefet haline getirmektir.⁶⁶

1961 yılında yapılan seçimleri % 51 oy alan ERE kazanırken yeni kurulan merkez partisi EK de oyların % 34'ünü almayı başarmıştı . Diğer yandan EDA ise bu sefer seçimlerin en önemli kaybedeni olmuştu. EDA, 1958 yılında aldığı % 24 oranındaki oyunu 1961 yılında yapılan seçimlerde % 15'e düşürdü. Kuşkusuz EDA'nın bu düşüşünde ve EK'nin yükselişe geçmesinde ABD'nin yukarıda değinilen politikasının önemli bir yeri vardı. ABD Atina Büyükelçisi, ERE'nin önceki başarısının üzerine taze kanlar ekleyerek seçimleri kazanmasını gayet olumlu karşılamıştı.⁶⁷ Diğer taraftan, seçimleri önemli bir farkla kazanan ERE, seçimlere hile karıştırmakla suçlanıyordu. Seçimlerden sonra ana muhalefet partisi konumuna gelen EK; ERE'yi orduyu, jandarmayı, ulusal savunma taburlarını ve istihbarat

⁶³ James Edward Miller, **The United States and the Making of Modern Greece**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2009, s. 66.

⁶⁴ David H. Close, **Greece Since 1945: Politics, Economy and Society**, London, Pearson Education, 2002, s. 103.

⁶⁵ **Ibid.**, 101.

⁶⁶ Andreas Papandreu, **Namlunun Ucundaki Demokrasi**, 2. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, s. 136.

⁶⁷ **FRUS 1961-1963**, Editorial Note, Vol. XI, s. 621.

teşkilatı KYP'nin de dahil olduğu devlet kurumlarını arkasına alarak seçimlerde hile yapmakla itham ediyor ve bu konunun açıklığa kavuşturulması için “*tavizsiz mücadele*” başlattığını ilan ediyordu.⁶⁸ ABD Büyükelçiliği'nin Papandreu'nun ERE'ye yönelttiği iddialar karşısındaki görüşü ise seçimlere EK'nin savunduğu oranda hile karıştırıldığı yönünde kanıt olmamasına rağmen seçimlerin iyi yönetilmeyerek bu durumun istismarına yol açıldığı ve seçim öncesi dönemde ordunun liderlerinin seçim çalışmalarına açıkça katılmaktan çekinmedikleri yönündeydi.⁶⁹

Seçimlerden sonra parti içi çekişmelerde Venizelos'u saf dışı bırakan George Papandreu, ERE'ye yönelik “*tavizsiz mücadele*” kampanyasını sürdürmeye devam etti. ERE'ye karşı gittikçe sertleşen saldırılar, sağın kötüye kullanıp zarar verdiği bütün kurumları hedef alıyordu. Ülkenin her yerinde meydana gelen mitingler, grevler, gösteriler ERE'nin kontrolünde olan polis teşkilatı tarafından sert müdahalelere maruz bırakılmıştı.⁷⁰ Ülkedeki gerilim, EDA milletvekili Gregori Lambrakis'in 1963 yılının Mayıs ayında Selanik'te partisine hitap ettiği salonun dışında ve birçok polisin gözünün önünde öldürülmesiyle tavan yaptı. Suikastten sonra yapılan araştırmalar, cinayetin yerel polisle tam işbirliği içerisinde olan aşırı sağcı bir örgüt tarafından işlendiğini ve mahalli jandarma komutanıyla kuzey Yunanistan jandarması başkomutanının işlenen suikastten haberdar olduklarını ortaya çıkarttı.⁷¹ Tüm bu gelişmelerin üzerine bir de Kral ve Kraliçe'nin İngiltere'ye yapmayı planladıkları bir ziyaret üzerine Saray'la anlaşmazlığa düşmesi, Haziran

⁶⁸ Christos Kassimeris, **Greece and the American Embrace: Greek Foreign Policy Towards Turkey, the US and the Western Alliance**, New York, Tauris Academic Studies, 2010, s. 44.

⁶⁹ **FRUS 1961-1963**, March 23, 1961, Vol. XI, s. 632-633.

⁷⁰ Konstantin Çukolas, **Yunanistan Dosyası**, İstanbul, Ant Yayınları, 1970, s. 202-203.

⁷¹ J. K. Koliopoulos ve T. M. Veremis, **Modern Greece: A History Since 1921**, Sussex, Wiley-Blackwell, 2009, s. 136-137.

ayına gelindiğinde Karamanlis'in istifasını hazırlamıştı. Karamanlis'in istifasından sonra Washington'da ABD Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan toplantıda, bu istifa sonrasında Amerikan çıkarlarına en uygun sonucun ERE'nin tekrar iktidara gelmesi olduğu kararlaştırılmış, ancak bunun için Yunan iç politikasına olası bir müdahale yapmanın ters etki yapabileceği nedeniyle herhangi bir müdahaleden kaçınılması kararı alınmıştı.⁷²

Karamanlis'in istifasından sonra 1963 yılının Kasım ayında yapılan seçimler ABD Dışişleri Bakanlığı'nın beklentilerinin aksine ülkede 20 yıldır süregelen sağ iktidarının sonunu ilan etti. Merkez Birliği, 1961 yılında yapılan seçimlerden sonra ERE ve onun idaresinde olan devlet kurumlarına karşı başlattığı “*tavizsiz mücadele*”nin meyvelerini 1963 yılında yapılan seçimlerde % 42 oy alarak topladı. Merkez Birliği'nin oyları % 39'a düşmüş ve EDA ise neredeyse silinmişti.⁷³ Seçimlerden sonra Başbakanlığa Papandreu getirilmişti ama EK parlamentoda mutlak çoğunluğa sahip değildi. Ne sağla bir koalisyon hükümeti kurmak isteyen ne de soldan gelecek bir desteğe dayanmak istemeyen Papandreu, parlamento çoğunluğunu kazanacağını tahmin ettiği yeni seçimlerin yapılabilmesi için istifa etti. Papandreu'nun istifası sonrasında 1964 yılının Şubat ayında yapılan seçimler ise EK'nin o zamana dek görülmemiş bir şekilde % 53 oranında oy alarak mutlak iktidarıyla sonuçlandı.⁷⁴

Papandreu, 1964 yılındaki zaferinden sonra siyasi önceliğinin Batı yanlılığı olmakla birlikte “*Batı'nın müttefiki ve aynı zamanda da Doğu'nun bir dostu*

⁷² FRUS 1961-1963, July 15 23, 1963, Vol. XI, s. 632-633.

⁷³ Koliopoulos ve Veremis, **op. cit.**, s. 137.

⁷⁴ Kassimeris, **op. cit.**, s. 46.

olacağını” açıklıyordu.⁷⁵ ABD Başkanı Johnson da seçimlerden sonra Papandreu’ya gönderdiği mesajında, Batı ittifakın Kıbrıs’ta yaşadığı kriz esnasında kendisinin parlamentoda mutlak çoğunluğu sağlayarak Yunan iç siyasetindeki krize bir son vermesini ve iktidara gelmesini kutluyordu.⁷⁶ EK hükümetinin seçimlerden sonraki ilk işi, daha önce vaadettiği reformları gerçekleştirmek oldu. Özellikle düşük gelirli sınıfa hitap eden Papandreu, tarımsal ürünlerin alım fiyatını arttırarak çiftçilerin daha yüksek gelir elde etmelerini sağladı ve işçilerin de ücretlerini arttırdı. Diğer taraftan, eğitim alanında da birçok reforma imza atan EK, ikinci kademe eğitim ve üniversite ücretlerini de kaldırdı.⁷⁷

Papandreu’nun 1964 seçimlerinden sonra sağladığı istikrar ortamı çok uzun sürmedi. 1965 yılına gelindiğinde, Yunan siyasal hayatı Başbakan Papandreu’nun Koordinasyon Devlet Bakanlığı görevini yürüten oğlu Andreas Papandreu’nun da içinde olduğu ve sol bir darbe planladığı iddia edilen ASPİDA örgütüyle çalkalandı. Örgüt, kamuoyunun gündemine Grivas’ın Kıbrıs’tan Milli Savunma Bakanı Garufalias’a yazdığı ve bir kopyasını da Kral’a gönderdiği raporun deşifre olmasıyla girdi.⁷⁸ Grivas, raporunda Nasır tipi örgütlenmiş genç subayların EK’yi devirerek iktidarı ele geçirme planlarını anlatıyordu.⁷⁹ Raporun ortaya çıkmasından sonra Koordinasyon Devlet Bakanlığı görevinde bulunan Andreas Papandreu istifa etmek zorunda kaldı. Başbakan Papandreu ise olayın üstüne giderek gerçeğin ortaya çıkarılmasını istiyordu ve bunun için Sarayla karşı karşıya gelmek zorunda kaldı. Papandreu iddiaların kamuoyuna yansımından sonra Kral’dan bir grup subayın

⁷⁵ Evanthis Hatzivassiliou, **Greece and the Cold War: Front Line State, 1952-1967**, London, Routledge, 2006, s. 127.

⁷⁶ **FRUS 1964-1968**, February 20, 1964, Vol. XVI, s. 33-34.

⁷⁷ Close, **op. cit.**, s. 107.

⁷⁸ Papandreu, **op. cit.**, s. 180.

⁷⁹ Nicholas Doumanis, **A History of Greece**, London, Palgrave Macmillan, 2010, s. 138.

ordudan uzaklaştırılmasını ve Garufalias'ın Milli Savunma Bakanlığı'ndan alınarak Bakanlığın kendisine bağlanmasını istedi. Kral ise böyle bir hareketin Andreas Papandreu ile ilgili soruşturmayı engelleyebileceği gerekçesiyle Papandreu'nun isteğini reddetti.⁸⁰ Bunun üzerine Papandreu da Kral'ı istifa etmekle tehdit etti ve Kral'ın da bunu kabul etmesi üzerine iktidardan uzaklaştırılmış oldu.

ASPİDA iddialarının ortaya çıkmasından sonra ABD Atina Büyükelçiliği'nden Büyükelçilik Müsteşarı Norbert Anschultz, Washington'a yazdığı raporda Yunan ordusunun yüksek rütbeli subaylarıyla kurdukları irtibatlarda, subayların ülkenin çalkantılı siyasi gündeminden dolayı endişelenmelerine rağmen iddialardaki gibi bir niyetlerinin olmadığı bilgisini geçiyordu.⁸¹ Ancak, diğer taraftan ABD için iddiaların gerçek olup olmadığından çok, yaşanan siyasi bunalımın Amerikan çıkarlarına yapacağı etki daha önemliydi. Bu nedenle Anschultz, 30 Haziran 1965'te Başbakan Papandreu ile yaptığı görüşmede kendisine Saray'la hükümet arasında ordu üzerinden çıkan çatışmadan dolayı endişelendiklerini ve Amerikan çıkarlarının Yunan iç siyasetinde sağlanacak istikrar ortamıyla korunabileceğini, dolayısıyla da Milli Savunma Bakanlığı ve ordu üzerindeki iddialarından vazgeçmesinin sorunun çözümüne katkı sağlayacağını söylüyordu.⁸² Aynı şekilde, Papandreu'ya yapılan baskı ABD Atina Büyükelçisi tarafından da devam ettirilmişti. Büyükelçi Henry Labouisse de Başbakan'la yaptığı görüşmede Kral'ın Milli Savunma Bakanlığı'nı kendisine vermemesini doğru bulduklarını ve Saray'la arasındaki çatışmaya bir son vermesi gerektiğini dile getirdi.⁸³ Nitekim,

⁸⁰ Çukolas, *op. cit.*, s. 219-220.

⁸¹ **FRUS 1964-1968**, June 18, 1965, Vol. XVI, s. 413.

⁸² **FRUS 1964-1968**, June 30, 1965, Vol. XVI, s. 418-420.

⁸³ Papandreu, *op. cit.*, s. 204.

ABD'nin Papandreu üzerinde uyguladığı baskı sonuç verdi ve Papandreu Başbakanlık'tan istifa etti.

ii. 21 Nisan 1967 Darbesi ve ABD Etkisi

Papandreu'nun 1965 yılının Temmuz ayında istifasından sonra Yunan iç siyaseti çalkantılı bir döneme girdi. Kral, yeniden seçimlere gidilmesi yerine Papandreu'nun Başbakan Yardımcısı Stephanos Stephanopoulos'a hükümeti kurma görevi verdi. Stephanopoulos'un EDA'dan Elias Tsirimokos, ERE'den Panagiotis Kanellopoulos ve 45 muhalif milletvekili ile kurduğu koalisyon hükümeti Eylül ayında parlamentodan güvenoyu aldı.⁸⁴ Yeni hükümetin kurulmasının ardından, eski Başbakan Papandreu yeni hükümete karşı ikinci bir direniş başlattı. Papandreu'yu destekleyen seçmenler birçok kentte gösteriler düzenleyip protestolar gerçekleştirdiler. Nitekim, Stephanopoulos'un çok da fazla desteği olmayan koalisyon hükümeti ancak 1966 yılının Aralık ayına kadar dayanabildi. İlk olarak Nisan ayında EDA'dan Tsirimokos'un hükümetten çekilmesinin ardından Aralık ayında da Kanellopoulos'un hükümetten desteğini çekmesi, Stephanopoulos hükümetinin sonunu getirdi.⁸⁵ Aralık ayında kurulan geçici hükümet 1967 yılının Mayıs ayında seçim kararı almasına rağmen, Nisan ayında Albayların gerçekleştirdiği darbe nedeniyle seçimler yapılamadı.

21 Nisan 1967 gecesi Yunan ordusundan bir grup albayın oluşturduğu bir cunta, Albay George Papadopoulos'un liderliğinde kansız bir darbe yaparak iktidarı ele geçirdi. Darbenin yönetici kadrosunda Papadopoulos'un yanında Albay

⁸⁴ Doumanis, **op. cit.**, s. 138.

⁸⁵ C. M. Woodhouse, **Modern Greece: A Short History**, 5. Baskı, London, Faber and Faber, 1991, s. 289.

Stylianos Pattakos ve Albay Nikolaos Makarezos da bulunuyordu. Bununla birlikte, harekate katılan subayların büyük bir bölümü daha önce Yunanistan'ın gizli servisi KYP'de görev almışlardı.⁸⁶ Darbeyi gerçekleştiren Albaylar, yaptıkları darbeyi ülkede komünist bir tehdidin varlığına dayandırarak NATO için hazırlanmış olan “*Prometheus Planı*”nı kullandılar.⁸⁷ Ülkedeki tüm siyasi faaliyetleri de askıya aldığı açıklayan cunta yönetimi Başbakanlığa da Yüksek Mahkeme Hakimi Konstantin Kollias'ı getirdi.

21 Nisan 1967'den sonra yaşanan gelişmeler akıllara ABD'nin yapılan darbeden haberinin olup olmadığı, darbeden sonra büyükelçisini neden geri çekmediği ve darbeyi gerçekleştiren cuntaya karşı uygulanan yalnızlaştırma politikasından neden çabuk vazgeçtiği gibi soruları getiriyordu. Darbeden sonra birçok yazar, 1967 yılında gerçekleşen darbenin ABD Atina Büyükelçiliği ve Dışişleri Bakanlığı için büyük bir sürpriz olduğunu dile getirmişti.⁸⁸ Ancak, bu konuda yayımlanmış Amerikan arşivleri incelendikten sonra ilk olarak söylenmesi gereken, ABD yönetiminin darbeyi gerçekleştiren subaylar arasındaki yapılanmadan 1966 yılının Mart ayından itibaren bilgisi olduğuydu. 7 Mart 1966⁸⁹, 20 Aralık 1967⁹⁰ ve 9 Mart 1967⁹¹ tarihlerinde Washington'a gönderilen “*Saha Raporları*” darbeyi gerçekleştirecek subayların listesini ve amaçlarını ayrıntılı bir şekilde açıklamaktaydı. Dolayısıyla, ABD yönetimi, çok öncesinden itibaren darbenin yapılacağından haberdardı.

⁸⁶ Thomas W. Gallant, **Modern Greece**, London, Arnold Publishing, 2001, s. 197.

⁸⁷ Konstantina Maragkou, “Favouritism in NATO's Southeastern flank: The case of the Greek Colonels, 1967–74”, **Cold War History**, C. 9 (2009), no: 3, s. 347-348.

⁸⁸ Stephen G. Xydis, “Coups and Counter Coups in Greece, 1967-1973”, **Political Science Quarterly**, C.89 (1974), no: 3, s. 520., Monteagle Stearns, **Entangled Allies: US Policy Towards Greece, Turkey and Cyprus**, New York, Council on Foreign Relations, 1992, s. 16.

⁸⁹ **FRUS 1964-1968**, March 7, 1966, Vol. XVI, s. 474-476.

⁹⁰ **FRUS 1964-1968**, December 20, 1966, Vol. XVI, s. 519-520.

⁹¹ **FRUS 1964-1968**, March 9, 1967, Vol. XVI, s. 552-553.

Darbeyi gerçekleştiren subaylar ve Başbakanlığa getirilen Kollias, ABD Büyükelçiliği'yle kurdukları ilk irtibattan itibaren Büyükelçilik personeline kendilerinin ABD ve NATO yanlısı olduklarını iletiyorlardı.⁹² ABD Büyükelçiliği ise darbe yönetimine karşı temkinli yaklaşarak kendilerinin sağlamış oldukları askeri ekipmanların kullanılarak böyle bir müdahalede bulunulmasından rahatsız olduklarını ve bir an önce anayasal düzene geri dönülmesini gerektiğini iletmışlerdi.⁹³ ABD yönetiminin darbe sonrasında verdiği ilk tepkilerden bir tanesi de Yunanistan'a yapılan askeri yardımları tamamen durdurarak silah ambargosu uygulama kararıydı.⁹⁴ Diğer taraftan, ABD hükümeti Yunanistan'da kurulan darbe hükümetiyle olan tüm diplomatik ilişkilerini askıya aldığı açıklamasına rağmen, Atina'da bulunan büyükelçisini Washington'a geri çağırılmamıştı. ABD yönetiminin bu konudaki tutumu, Büyükelçi'nin güven mektubunu Yunanistan Kralı'na sunduğu ve Kral'ın da hala görevinin başında olduğu için Büyükelçi'yi geri çağırmanın gereksiz olduğuydu.⁹⁵

ABD'nin darbeden sonra Yunanistan'da kurulan cuntaya karşı aldığı tedbirler, 1967 yılının ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştı. Bu durumun yaşanmasındaki en önemli etken de Haziran ayında Orta Doğu'da patlak veren Arap-İsrail savaşıydı. Savaşın başlamasıyla birlikte SSCB, Akdeniz'e büyük bir filo göndermiş ve Orta Doğu'da tansiyon birden yükselmişti. Hiç beklenmeyen bu gelişme, ABD ve NATO'nun güneydoğu kanadındaki çıkarları

⁹² **FRUS 1964-1968**, April 26, 1967, Vol. XVI, s. 583-584., **FRUS 1964-1968**, April 28, 1967, Vol. XVI, s. 594., **FRUS 1964-1968**, May 5, 1967, Vol. XVI, s. 599.

⁹³ **FRUS 1964-1968**, April 26, 1967, Vol. XVI, s. 584.

⁹⁴ Effie G. Pedaliu, "A Discordant Note: NATO and the Greek Junta, 1967-1974", **Diplomacy & Statecraft**, C.22 (2011), no: 1, s. 103.

⁹⁵ Thanos Veremis, **Greek Security: Issues and Politics**, London, International Institute for Strategic Studies, 1992, s. 16., Theodore A. Coulombis, Theodore Kariotis, Fotini Bellou, **Greece in the Twentieth Century**, London, Frank Cass Publishing, 2003, s. 6.

tehlikeye atarak Yunanistan'ın stratejik değerini arttırmış ve ABD yönetiminin Yunan cuntasıyla arasındaki mesafeyi kaldırmasını sağlamıştı.⁹⁶ Temmuz ayına gelindiğinde, Dışişleri Bakanı Rusk bu konuda Bakanlık tarafından hazırlanan raporu Başkan'a sunuyordu. Rusk'ın sunduğu rapor cunta yönetimine karşı alınan tedbirlerin bir işe yaramadığı ve bölgede yaşanan gelişmeler nedeniyle Yunanistan'la ilişkilerin normalleştirilmesi gerektiği tavsiye ediliyordu.⁹⁷ Dolayısıyla, Başkan'ın da bu doğrultuda karar vermesi hiç de zor olmamıştı. Sonuç olarak, ABD yönetimi Yunanistan'da çok öncesinden itibaren haberdar olduğu anayasa dışı bir müdahalenin gerçekleşmesini engellememiş ve müdahalenin ardından ortaya koyduğu tepkiyi de bölgede yaşanan gelişmeler karşısında çok fazla devam ettirememişti.

3. NATO İçerisinde Türk-Amerikan İlişkileri

a. Jüpiter Füzeleri

i. Jüpiter Füzelinin Ortaya Çıkışı

Türkiye ve İtalya'da konuşlandırılmalarının ardından 1962 yılında yaşanan kriz sonrasında sökülmeleri kararlaştırılan Jüpiter füzelinin tarihi 1957 yılına kadar uzanmaktaydı. Bu konuda birçok kaynak, ABD'nin NATO müttefiklerinin topraklarına Kıtalar Arası Balistik Füze (Intercontinental Ballistic Missile – ICBM) koyma kararını 1957 yılında SSCB'nin ilk yapay uydu olan Sputnik'i uzaya fırlatmasına dayandırmasına rağmen ABD Başkanı Eisenhower, bu gelişmeden önce de Avrupa'daki müttefikleriyle atom sistemleri konusunda işbirliği yapma iradesini ortaya koymuştu. Eisenhower, 1957 yılının Ocak ayında Kongreye sunduğu mesajında ABD'nin savunma çabalarının bir bölümü olarak Atom Destek

⁹⁶ Chourchoulisa ve Kourkouvelas, **op. cit.**, s. 500.

⁹⁷ **FRUS 1964-1968**, July 21, 1967, Vol. XVI, s. 624-625.

Komutanlıkları'nın kurulacağını ilan etmişti.⁹⁸ Eisenhower'ın bu konuşmasından sonra SSCB'nin 4 Ekim 1957 tarihinde ilk Sputnik'i uzaya fırlatması ise ABD'yi Avrupa'daki müttefiklerinin topraklarına orta menzilli füzeleri yerleştirerek SSCB'nin kaydettiği teknolojik ilerlemeyi dengeleme konusunda mutlak adımlar atmasını sağladı. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar sonrasında ABD Dışişler Bakanı John Foster Dulles, 19 Kasım 1957 tarihinde yaptığı basın toplantısında İngiltere ile orta menzilli füze üssü kurulumu konusunda bir anlaşmaya vardıklarını ve benzer düzenlemeleri Avrupa kıtasındaki diğer müttefiklerle de yapmanın yollarını aradıklarını söylüyordu.⁹⁹ Dulles, 12 Aralık 1957 yılında Washington'da yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında sunduğu raporunda, herhangi net bir tarih veremeyeceğini belirtmekle birlikte ABD'nin Orta Menzilli Basistik Füze'lerini diğer NATO müttefiklerinin topraklarına yerleştirmeye hazır olduğunu bildirdi.¹⁰⁰ Nitekim, 1957 yılının Aralık ayında Paris'te yapılan NATO Dışişleri Bakanları toplantısında yaptığı konuşmada ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles:

“Bu Kurul kabul ettiği takdirde ve NATO'nun caydırma gücünü arttırmak için ABD, SACEUR planlarına uygun olarak kullanılmak üzere diğer NATO ülkelerine Orta Menzilli Balistik füzeler vermeye hazırdır. Bu füzelerin nükleer savaş başlıkları NATO atom sisteminin birer parçası olacaktır. Bu füzelerin kurulması bir yandan SACEUR ile doğrudan ilgili devlet; diğer yandan malzeme, eğitim ve diğer gerekli düzenlemeler açısından ise o devletle ABD

⁹⁸ **United States Policy in the Middle East: September 1957-June 1957**, US Department of State, August 1957, s. 15-23.

⁹⁹ **American Foreign Policy: Current Documents, 1957**, US Department of State, 1961, s. 398-399.

¹⁰⁰ **FRUS 1955-1957**, December 12, 1957, Vol. IV, s. 215.

arasındaki ilgili anlaşmaya bağlı olacaktır. Bu orta menzilli füzeleri kabul eden diğer NATO ülkelerine bir an önce ulaştırmak için hazır bulunmaktayız.”¹⁰¹

diyerek ABD'nin bu konudaki kararlılığını ortaya koyuyordu. Yapılan teklif toplantıya katılan NATO ülkeleri tarafından olumlu karşılandı. Ancak, Amerikan füzelerinin kendi topraklarına konuşlandırılma fikri ise çoğu NATO ülkesi tarafından kabul görmüyordu. NATO ülkelerinin bu konudaki isteksizliklerinin altında yatan temel nedenler SSCB'yi kendilerine karşı kışkırtmaktan ve olası bir nükleer savaşta hedef haline gelmekten korkmaları ve iç politikada muhalefetten gelebilecek tepkilerden çekinmeleri idi.¹⁰² Dolayısıyla, yapılan görüşmeler sonrasında sadece İngiltere, İtalya, Yunanistan ve Türkiye bu füzeleri kendi topraklarına konuşlandırmayı kabul etmişti.

ii. Jüpiterlerin Türkiye'ye Yerleştirilmesi ve Kaldırılma Girişimleri

ABD'nin 16 Aralık 1957 tarihinde NATO Dışişleri Bakanları toplantısında yaptığı teklifin ardından İngiltere 60 adet Thor füzesinin, İtalya 30 adet Jüpiter füzesinin ve Türkiye de 15 adet Jüpiter füzesinin kendi topraklarına konuşlandırılmasına rıza gösterdi. Ancak, 1957 yılının sonunda varılan mutabakata rağmen Jüpiter füzelerinin Türk topraklarına yerleştirilmesi konusunda Türkiye ile ABD arasında anlaşma, ancak 18 Eylül 1959 tarihinde imzalanabildi. Bu gecikmenin nedeni ise Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan Kıbrıs sorunu idi. ABD'nin füzelerin Türkiye ile birlikte Yunanistan ve hatta Kıbrıs'a da konuşlandırılmasını istemesi görüşmelerin uzamasına neden olmuştu.¹⁰³ Bu konuda Washington'da Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı yetkilileri arasında yapılan

¹⁰¹ **American Foreign Policy: Current Documents, 1957, ibid**, s. 408.

¹⁰² Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 2000, s. 137.

¹⁰³ Sander, **op. cit.**, s.183.

toplantılar “*Türkiye ve Yunanistan’a Konuşlandırılacak Orta Menzilli Balistik Füzeler*” başlığı altında yapılıyor ve toplantıya katılan yetkililer füzelerin konuşlandırılması hususunda iki ülkenin de çok önemli olduğunu vurguluyorlardı.¹⁰⁴ Ancak, aradan geçen zaman içerisinde görüşmelerin uzaması, Türkiye’nin ABD’yi yeterince hızlı davranmamakla suçlamasına neden olacaktı.¹⁰⁵ Türkiye’nin bu tutumu, füzeleri topraklarına kabul etmek konusunda ne kadar istekli olduğunu göstermesi bakımından önemliydi.

17 Haziran 1959 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı Yunanistan, Türkiye ve İran İlişkileri Masası yöneticisi olan Owen T. Jones, Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu ve Güney Asya İlişkilerinden Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı William M. Rountree’ye gönderdiği raporda Türkiye ile yürütülmekte olan Orta Menzilli Balistik Füzelerin Türk topraklarına yerleştirilmesi hususundaki görüşmelerin güncel durumunu bildiriyordu. Jones, yazdığı raporda Türkiye hükümetinin NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı General Norstad’a Orta Mezilli Balistik Füzelerin topraklarına yerleştirilmesi hususunda istekli olduklarını bildirdiğini ve Norstad’ın da 6 Mayıs 1959 tarihinde ikili görüşmelerin artık başlamasını istediğini ortaya koydu.¹⁰⁶ Bu gelişmeler üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı 10 Eylül 1959 tarihinde Ankara Büyükelçiliği’ni Türk hükümetiyle Orta Mezilli Balistik Füzelerin yerleştirilmesi husunda anlaşma yapmak üzere görüşmelere başlaması için yetkilendirdi. ABD Dışişleri Bakanı Herter, Başkan Eisenhower’a 16 Eylül 1959 tarihinde sunduğu raporunda ise Türk hükümetinin kendilerine sunulan antlaşmayı hiçbir değişiklik yapmadan kabul ettiğini ve hatta Dışişleri Bakanı Zorlu’nun

¹⁰⁴ **FRUS 1958-1960**, February 6, 1959, Vol. X, Part 2, s. 793.; **FRUS 1958-1960**, April 3, 1959, Vol. X, Part 2, s. 798.

¹⁰⁵ Ayşegül Sever, “Küba Bunalımı ve Jüpiter Füzeleri Sorunu”, Haydar Çakmak (Ed.), **op. cit.**, s. 660.

¹⁰⁶ **FRUS 1958-1960**, June 17, 1959, Vol. X, Part 2, s. 807.

antlaşmanın 19 Eylül 1959'da New York'ta başlayacak olan BM Genel Kurulu'ndan önce imzalanması konusunda hevesli olduğunu bildiriyordu.¹⁰⁷ Nitekim, Türkiye ile ABD arasında Jüpiter füzelerinin Türk topraklarına konuşlandırılması husundaki antlaşma "*Türkiye'deki NATO Savunma Kuvvetleri Silahlarının Modernleştirilmesine İlişkin Antlaşma*" adıyla 18 Eylül 1959 tarihinde imzalandı. Yalnız bu antlaşma, Türk kamuoyundan saklanarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden (TBMM) geçirilmeden 28 Ekim 1959 tarihinde ABD tarafından onaylanmasının ardından yürürlüğe girdi.

İmzalanan antlaşmaya göre füzelerin mülkiyeti Türkiye'ye ait olurken nükleer füze başlıkları ise ABD'nin olacaktı. Füzelerin ateşlenmesi ise ancak Türk ve Amerikan taraflarının onayıyla ve Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı'nın emriyle mümkün olabilecekti. Füze üssünde ise hem Türk hem de Amerikalı askerler görev yapacaktı.¹⁰⁸ Füzelerin yerleştirilmesi için yapılacak olan füze rampalarının inşaatına ise 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra başlandı.

Türk hükümetinin Jüpiter füzelerini topraklarına kabul etme konusundaki istekliliğine ve kararlılığına rağmen füzelerin teknik özellikleri, füzeler daha fiziki olarak çalışabilir hale gelmeden varlıklarının tartışılır hale gelmesini sağladı. 1958-1960 yılları arasında füzelerin geliştirilmesi sırasında Washington'da Askeri Temsil Heyeti'nde görevli bulunan ve dolayısıyla füzeleri hem yakından görme ve haklarında detaylı bilgi alma hem de askerî çevrelerde bu silahların kabiliyet ve kifayetleri hakkında yapılan lehte ve aleyhte tartışmaları kaynağında izleme fırsatı bulan Amiral Sezai Orkunt, Jüpiter füzelerinin daha geliştirilme safhasında

¹⁰⁷ **FRUS 1958-1960**, September 16, 1959, Vol. X, Part 2, s. 812.

¹⁰⁸ Sever, *ibid.*

Amerika’da üvey evlat muamelesi gördüğünü ve hizmete sokulduğu anda da demode olduğunu savunuyordu.¹⁰⁹ Orkunt’a göre füzeler:

“... İzmir’de Çiğli mevkiinde, açık arazide, darbelere karşı hassas, sıvı yakıtlı olmasından ateşe hazırlanma müddetleri uzun; mevcudiyeleri dolayısıyla Sovyetlerin bir baskınına her zaman için açık ve ihbarı alınsa dahi eş değerdeki orta menzilli bir Sovyet füzesinin azami 5 dakikalık bir tahrip zamanı içerisinde ne korunmaları ne de ateşlenmeleri mümkün olmayan, ateşlenme kararı Washington’un değerlendirmesine bağlı bulunan, Türkiye’nin topraklarını savunmada da doğrudan rolü olmayan bir sistemdi.”¹¹⁰

Orkunt ve o sırada kendisiyle birlikte Washington’da bulunan diğer meslektaşları, Ankara’ya Jüpiter füzeleri hakkında yukarıdaki değerlendirmelerini de içeren birçok olumsuz rapor gönderdiler. Ancak, tüm bu raporlar Türkiye’deki DP iktidarı tarafından göz ardı edilerek ortadan kaldırılmış ve füzelerin Türkiye’ye konuşlandırılması sağlanmıştı. Kendisiyle yapılan bir görüşmede Okunt, daha sonra Türkiye’ye döndüğünde hiçbir arşiv dosyasında yukarıda bahsedilen raporlarına ulaşamadığını bildiriyordu.¹¹¹

Diğer yandan, füzelerin teknik özelliklerinin yetersizliği konusundaki yorumlar sadece Türk yetkililerden gelmemişti. Gizli bir Amerikan Kongresi raporu füzeler konusunda şu ifadeleri içeriyordu: “Savaş anında ilk saldırıyı NATO’nun yapmadığını varsayarsak, Sovyetlerin mevcut füze teknolojileriyle süpriz bir

¹⁰⁹ Sezai Orkunt, **Türkiye-ABD Askeri İlişkileri**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1978, s. 303.

¹¹⁰ **İbid**, s. 305

¹¹¹ Nur Bilge Criss, “Strategic Nuclear Missiles in Turkey: The Jupiter Affair, 1959-1963, **Journal of Strategic Studies**, C. 20 (1997), no: 3, s. 102.

saldırıyla bu füzeleri ilk vuruşla ortadan kaldırmaları mantıklı görünmektedir.”¹¹²

Bununla birlikte, ABD Dış İşleri Bakanı Dean Rusk da füzeler hakkında “*o derece eski silahlar ki ateşlendiklerinde ne tarafa uçacaklarından emin olamayız*” yorumunu yapmıştı.¹¹³ Dolayısıyla, Amerikalı yöneticiler de bu füzelerin teknik olarak yetersiz ve aynı zamanda sürpriz bir Sovyet saldırısına da açık olduklarının farkındaydı. Diğer bir ifadeyle, 1957 yılındaki proje ile SSCB’ye yakınlıkları sebebiyle NATO’nun caydırıcılık gücüne katkıda bulunabilecek olan Jüpiter füzeleri, 1960’lı yılların hemen başında ortaya çıkan teknolojik gelişmeler nedeniyle, daha fiziki olarak çalışır vaziyete gelmeden demode olmuş ve aynı zamanda da Sovyet saldırısını kışkırtıcı bir nitelik kazanmıştı.

Yukarıda değinildiği gibi Amerikalı yetkililer, Jüpiter füzelerinin demode olduğunu ve başka silah sistemleriyle değiştirilmeleri gerektiğini daha füze sistemlerinin kurulumuna başlanmadan, 1961 yılının başlarında dile getirmeye başlamışlardı. Atom Enerjisi Konusunda Ortak Kongre Komitesi, hazırladığı 11 Şubat 1961 tarihli raporunda 15 demode Jupiter füzesinin kurulumuna izin verilmemesi gerektiğini söylüyor ve yönetime bunların yerine Amerikan personeli tarafından kontrol edilen ve denetlenen Polaris füzelerinin gönderilmesi gerektiğini tavsiye ediyordu.¹¹⁴ Çünkü bu füzeler hareket halinde, saklanmış ve böylece Sovyet saldırılarından korunmuş oldukları için ABD, NATO ve Türkiye’yi daha iyi koruyabilirdi.

¹¹² Barton J. Bernstein, “The Cuban Missile Crisis: Tradig the Jupiters in Turkey?”, **Political Science Quarterly**, C. 95 (1980), no: 1, s.99.

¹¹³ Uslu, **op. cit**, s. 138.

¹¹⁴ Bernstein, **op. cit**, s. 100.

Diğer yandan, Başkan Kennedy ise 29 Mart 1961 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Türkiye'ye yerleştirilecek olan Jüpiter füzelerinin durumunu tartışmaya açmıştı. Kennedy; Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve CIA yetkililerinden oluşan bir grup yetkiliden füzelerin Türkiye'ye yerleştirilmesi projesini gözden geçirmelerini ve bu konu hakkında kendisine bir rapor hazırlamalarını istedi.¹¹⁵ Kennedy'nin bu isteği karşısında Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı ve aynı zamanda oluşturulan komitenin bir üyesi olan George C. McGhee, Başkan'ın Milli Güvenlik Özel Danışmanı olan McGeorge Bundy'e sunduğu raporunda Jüpiterlerin kaldırılmalarının yanlış olacağını; çünkü bu durumun Khrushchev'in kısa bir süre önce Viyana görüşmeleri sırasında gösterdiği sert tutumdan sonra Amerika'nın zayıflık gösterdiği şeklinde yorumlanabileceğini söylüyordu.¹¹⁶ Ayrıca McGhee, CENTO toplantısı sırasında Türk Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in kendisine bu konu hakkında fikrinin sorulması üzerine verdiği tepkiye de dikkat çekmişti. 1 Mayıs 1961 tarihinde Ankara'da yapılan CENTO toplantısında ABD Dışişleri Bakanı Rusk, Türk Dışişleri Bakanı Selim Sarper ile yaptığı özel bir görüşmede Jüpiter füzelerinin geri çekilmesinin mümkün olup olmayacağını sorduğunda Sarper'den Türk hükümetinin füzelerin yerleştirilmesi için gerekli parayı parlamentodan yeni çıkardığını ve bu yüzden de füzelerin kaldırılmasını teklif etmenin utanç verici olabileceği yanıtını alıyordu.¹¹⁷ Böylece, 1961 yılı için Türkiye'deki Jüpiter füzeleri meselesi kapanmış oldu.

1962 yılının Ağustos ayına gelindiğinde ise Türkiye'deki Jüpiter füzeleri, bir sorun olarak Kennedy'nin karşısına tekrar çıkıyordu. Sovyetler'in Küba'ya birtakım

¹¹⁵ **FRUS 1961-1963**, April 6, 1961, Vol. XVI, s. 695.

¹¹⁶ **FRUS 1961-1963**, June 22, 1961, Vol. XVI, s. 703-704.

¹¹⁷ Sever, **op. cit.**, s. 661.

füze sistemleri yerleştirmek üzere olduğu bilgisini alan Kennedy; CIA, Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı'ndan üst düzey birkaç bürokrat ile durumu ele almak için, 23 Ağustos 1962 tarihinde yapılan bir toplantıda bir araya geldi. Toplantı esnasında odada bulunanların birçoğu Sovyetlerin Küba'daki aktivitelerinin arkasında Türkiye ve Sovyetlerin etrafındaki birçok ülkedeki Amerikan füzelerinin olduğu konusunda hemfikirdi. Bu sırada CIA yöneticisi McCone'nin Türkiye ve İtalya'daki füzelerin değerini sorgulaması üzerine Savunma Bakanı McNamara, füzelerin işe yaramaz olduğunu ama aynı zamanda siyasi olarak da onları ortadan kaldırmanın zor olduğunu söylüyordu.¹¹⁸ Bunun üzerine, aynı gün yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Başkan Kennedy, Savunma Bakanlığı'na Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin kaldırılabilmesi için ne tür adımlar atılabileceğinin araştırılması doğrultusunda bir talimat verdi.¹¹⁹ Böylece, Kennedy yönetimi Türkiye'deki füzelerin kaldırılmalarına neden olan Ekim ayındaki Küba füze krizi öncesinde bu füzelerin ortadan kaldırılabilirliği konusunda attığı adımlara bir yenisini ekliyordu. Diğer taraftan Kennedy, füzelerin kaldırılıp kaldırılmayacağıının araştırılmasını istemesine ve bu konuda çeşitli raporlar hazırlanmasına rağmen hala kesin olarak Türkiye'de bulunan füzelerin kaldırılması talimatını vermemişti. Hatta o yıllarda ABD Ankara Büyükelçiliğinde görev yapmakta olan Amerikalı diplomat William A. Helseth, kendisiyle daha sonra yapılan bir görüşmede Küba'daki füze krizinden önce Türkiye'deki füzeleri kaldırma konusunda "*Hiç Türk yetkilileri ikna etme girişimleriniz oldu mu?*" sorusuna "Bizim düzeyimizde bir girişim olmadı. Üst düzey devlet görevlilerimiz ve Türk Büyükelçiliği ya da Ankara hükümetiyle bir

¹¹⁸ "Memorandum of Meeting with the President, 23 August 1962", **CIA Documents on the Cuban Missile Crisis 1962**, Mary S. McAuliffe (Ed.), Central Intelligence Agency, Washington, 1992, s. 46.

¹¹⁹ "National Security Action Memorandum 181, 23 August 1962", http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/620823%20Memorandum%20No.%20181.pdf, (01 Haziran 2014).

temasımız olmadı. Bu tür girşimler füze kriziyle birlikte ortaya çıktı.”¹²⁰ yanıtını vermişti. Dolayısıyla, Türkiye’de bulunan Jüpiterler, teknik yetersizlikleri veya SSCB’yi kışkırtıcı özellikleri bakımından Amerikalı yöneticileri düşündürseler de Türk hükümetinin de kendilerine gereğinden fazla önem atfetmeleri nedeniyle varlıklarını korudular.

iii. Jüpiterlerin Yunanistan’a Yerleştirilmesi Fikri ve Yunanistan’ın Tutumu

Yunanistan, 1957 yılının Aralık ayında Paris’te yapılan NATO Dışişleri Bakanları toplantısında, ABD’nin Avrupalı müttefiklerinin topraklarına orta menzilli füze konuşlandırmak için yaptığı çağrıya ilk etapta olumlu yanıt veren birkaç ülkeden bir tanesiydi. İktidarda bulunan Karamanlis hükümeti, Jüpiterlerin ittifakın dayanışma gücünü arttıracığını ve Yunanistan’ın NATO içindeki stratejik önemine katkı yapacağını düşünüyordu. Bu nedenle, Türkiye’de iktidarda bulunan Menderes hükümetiyle benzer bir tavır göstererek, Jüpiter füzelerinin Yunan topraklarına yerleştirilmesi konusunda iradesini ortaya koymuştu. Karamanlis’in bu kararlılığı karşısında ABD ile Yunan Dışişleri Bakanlığı yetkilileri bu konudaki çalışmalara vakit geçirmeden başlamışlardı.

Bununla birlikte, Karamanlis’in o sıralarda Yunan siyasal hayatındaki etkisi giderek artan sol parti EDA gibi Menderes’in sahip olmadığı bir handikapı bulunmaktaydı. 1957 yılının Ağustos ayından itibaren Soğuk Savaş içerisinde tarafsızlık kampanyası başlatan EDA, 1958 yılında yapılan seçimlerde %25’e yakın

¹²⁰ Bali, **op. cit.**, s. 235.

oranda oy alarak ana muhalefet partisi konumuna gelmişti.¹²¹ EDA'nın bu başarısında , 1957 yılının Aralık ayında Paris'te yapılan NATO Dışişleri Bakanları toplantısı sonrası Yunan hükümetinin Jüpiter füzelerini Yunan topraklarına kabul etme kararına karşı başlattığı kampanyanın da önemli bir payı vardı.¹²² Dolayısıyla, Karamanlis'in bu konudaki hareket alanı EDA tarafından daraltılmış bulunuyordu. ABD Atina Büyükelçisi de bu konuda Washington'a gönderdiği raporunda, Jüpiterlerin konuşlandırılmasının kabul edilmesinin Yunanistan hükümeti için bazı siyasi yan etkileri olacağını da bildirmişti.¹²³

Diğer taraftan, Yunan hükümeti bir yandan Jüpiterlerin konuşlandırılması hakkında Amerikalı yetkililerle müzakereler yaparken, aynı zamanda 1955 yılında gündeme gelen Kıbrıs sorunu hakkındaki görüşmeler de devam ediyordu. Yunan yöneticiler, Jüpiter füzelerinin kabul edilmesine karşılık bu görüşmelerde NATO müttefikleri İngiltere ve ABD'den daha fazla destek beklemişlerdi.¹²⁴ Bu konuda Washington'da yapılan bir toplantıda, Yunanistan'ın Washington Büyükelçiliği Müsteşarı Cavalierato, ABD Dışişleri Bakanlığı Yunanistan-Türkiye-İran masası personeli Williams'a Jüpiter füzeleri meselesinin Yunan hükümeti tarafından ikincil plana alındığını, bunun sebeplerinin de Yunan hükümetinin Kıbrıs konusunda müttefiklerinden beklediği desteği görememesi ve ittifakın güneydoğu kanadına yapılan askeri yardımlarda Türkiye'ye yapılan kayırmacılık olduğunu söylüyordu.¹²⁵ Dolayısıyla, Yunanistan hükümeti 1957 yılında ilk olarak olumlu yaklaştığı Jüpiter füzeleri için 1958 yılına gelindiğinde kendisini geri çekmişti.

¹²¹ Close, **op. cit.**, s. 103.

¹²² Hatzivassiliou, **op. cit.**, s. 95.

¹²³ **Ibid.**, s. 96.

¹²⁴ Theodore Coulombis, **Greek Political Reaction to American and NATO Influence**, New Haven, Yale University Press, 1966, s. 111.

¹²⁵ **FRUS 1958-1960**, March 24, 1958, Vol. X, s. 611-612.

1959 yılına gelindiğinde, Amerikalı yöneticiler Jüpiterler için Yunanistan seçeneğinden vazgeçmemişleri. Washington’da bu konuda yapılan toplantıların konusu “*Yunanistan ve Türkiye’ye Yerleştirilecek Orta Menzilli Balistik Füzelere*” olarak geçiyor ve tartışmalar bu iki ülke üzerinden yürütülüyordu. Özellikle Savunma Bakanlığı, Jüpiter füzelerinin Türkiye ile birlikte Yunanistan’a da konuşlandırılması gerektiği konusunda Dışişleri Bakanlığı’na ve Başkan Eisenhower’a baskı yapıyordu.¹²⁶ Diğer taraftan, füzelerin Yunan topraklarına konuşlandırılması fikri gündeme geldikçe SSCB ve Yunanistan’a komşu diğer Doğu bloğu ülkeleri böyle bir durumu kabul etmeyeceklerini bildiren açıklamalar yapıyor ve Karamanlis hükümetini bu yönde bir adım atmaktan caydırmaya çalışıyorlardı. SSCB’nin Atina Büyükelçisi Sergueev, Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff’a ABD’nin Jüpiter füzelerini Yunan topraklarına yerleştirmenin Yunanistan’ı SSCB’nin yapacağı misillemenin hedefi haline getireceğini bildirmiş¹²⁷ ve Romanya, Bulgaristan ve Macaristan devlet başkanları da Yunanistan’ın bu yönde atacağı bir adımın nükleer silahlardan arındırılmış bir Balkan bölgesi fikrine zarar vereceğini belirtmişlerdi.¹²⁸ Dolayısıyla, ortaya çıkan bu tepkiler, Karamanlis’i olduğu gibi Eisenhower’ı da Jüpiterlerin Yunanistan’a yerleştirilmesi fikrinden caydırmakta yeterli olmuştu.

Sonuç olarak, 1957-1959 yılları arasında yaşanan tüm bu gelişmeleri göz önünde bulunduran Karamanlis hükümeti, tartışmalı Jüpiter füzelerinin Yunanistan’a konuşlandırılmasını kabul edemeyeceğini Eisenhower’a bildirdi. Dolayısıyla, Yunanistan bu dönemde var olan güçlü bir iç muhalefet, Kıbrıs görüşmelerinde

¹²⁶ **FRUS 1958-1960**, April 3, 1959, Vol. X, s. 799.

¹²⁷ Stephen G. Xydis, **Cyprus: Conflict and Conciliation, 1954–1958**, Ohio, The Ohio State University Press, 1967, s. 96.

¹²⁸ Hatzivassiliou, **op. cit.**, s. 96.

müttefiklerinden beklediği desteği görememesi ve Sovyet tehdidi gibi nedenlerle Jüpiter füzelerini topraklarına kabul etmeyerek 1960'lı yılların başında bu füzeler üzerinden yürütülecek bir pazarlığın konusu olmaktan da kurtulmuş oldu.

iv. Küba Füze Krizi

1962 yılının Ekim ayına gelindiğinde, ABD hiç de hoşnut olmadığı bir gelişmeyle karşı karşıya kaldı. Amerikan U-2 keşif uçakları, 14 Ekim 1962 tarihinde Küba üzerinde güneyden kuzeye doğru yaptıkları uçuşlarda Sovyetlere ait füze rampalarına rastladı.¹²⁹ Her fırsatta ülkelerinin Türkiye, Yunanistan ve İtalya gibi yakın ülkelerdeki Amerikan üsleri ve nükleer silahlarıyla çevrelenmesinden duydukları rahatsızlığı dile getiren Sovyet yöneticileri, Küba'ya orta menzilli füze sistemleri göndererek Küba'ya ABD tarafından yapılacak bir müdahaleyi önlemek ve aynı zamanda ABD'nin de kendilerine benzer bir tehdit algılamasına sahip olmalarını hedefliyorlardı. Sovyet lideri Nikita Khrushchev, hatıralarında bu durumu şöyle açıklamıştı: *“Karayiplerdeki Amerikan müdahaleciliğine karşı elle tutulur, somut ve etkin bir caydırıcı güç oluşturmamız gerekiyordu. Ama bu ne olabilirdi? Mantıklı çözüm füzelerdi. ABD zaten SSCB'yi askeri üsler ve füzelerle çevirmişti. Türkiye'deki ve İtalya'daki Amerikan füzelerinin bizi hedef aldığını biliyorduk.”*¹³⁰

Füze sistemlerinin varlığından 14 Ekim 1962 tarihinde haberdar olan ABD yönetimi, edinilen fotoğraflardan füzelerin adaya ulaştığını, ancak ateşlenmeye hazır hale gelmeleri için bazı parçaların hala eksik olduğunu öğreniyordu. Bunun üzerine ABD, ilk olarak eksik parçaların Küba'ya ulaşmasını engellemek ve daha sonrasında ise hali hazırda adaya ulaşmış bulunan füzelerin de adadan çıkartılmasını hedefledi.

¹²⁹ **FRUS 1961-1963**, Editorial Note, Vol. XI, s. 29.

¹³⁰ Nikita Khrushchev, **Khrushchev Remembers**, London, Andre Deutsch, 1971, s. 493.

Bu doğrultuda Kennedy, 22 Ekim 1962 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu içerisinde Başkan Yardımcısı, Dışişleri Bakanı, Savunma Bakanı, Hazine Bakanı, Başsavcı, CIA Başkanı, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı, Savunma Bakanlığı Müsteşarı ve birkaç özel danışmanından oluşan ve bir dahaki emre kadar her gün saat 10:00 toplanacak bir “Yürütme Kurulu” oluşturdu.¹³¹ Bu kurulun aldığı ilk karar, aynı tarihte uygulanmaya başlanacak olan aday abluka altına alma kararı oldu.¹³² Böylece ABD, füzeleri ateşlenmeye hazır hale getirecek parçaların adaya ulaşmasını önlemek ve bu esnada yaşanan krize bir çözüm yolu bulmak için zaman kazanmak istiyordu.

Kennedy yönetimi, oluşturulan Milli Güvenlik Yürütme Kurulu bünyesinde yapılan toplantılarda, Sovyetlerin Küba’daki füzelerle Türkiye’deki füzeler arasında bir paralellik kurabileceği ve dolayısıyla gerekirse yaşanan krizin aşılması için bu füzelerin kaldırılmasına hazır olunması gerektiğini tartışılırken Sovyet lideri Nikita Khrushchev, 26 Ekim 1962 tarihinde Başkan Kennedy’e sorunun çözümü için birtakım öneriler içeren bir mektup gönderdi. Khrushchev mektubunda, “*Başkan ve ABD hükümeti tarafından Küba’ya herhangi bir saldırıda bulunulmayacağına ve diğer devletlerin de bu konuda yönlendirileceğine dair güvence verilirse her şey aniden değişebilir...Ortada bir tehdit yoksa silahlanma için de bir neden yoktur.*” diyordu.¹³³ Bu öneri ABD yönetiminin krizin barışçıl bir şekilde çözülebileceği konusunda rahatlatmıştı. Ancak, Sovyet lideri ertesi gün gönderdiği diğer bir mektupta, bu sefer sorunun çözümü için başka şartlar da öne sürüyordu. Khrushchev mektubunda şu öneriyi yapıyordu: “*Biz Küba’dan sizin saldırı amaçlı olarak gördüğünüz silahlarımızı çekme konusunda hazırız ve bu irademizi Birleşmiş*

¹³¹ FRUS 1961-1963, October 22, 1962, Vol. XI, s. 157.

¹³² FRUS 1961-1963, October 22, 1962, Vol. X/XI/XII, Microfiche Supplement Doc. 358.

¹³³ FRUS 1961-1963, October 26, 1962, Vol. XI, s. 239.

*Milletler’de de ortaya koyacağız. Sizin temsilciniz de aynı şekilde Sovyet devletinin huzursuzluk ve kaygılarını anladığını belirterek Türkiye’deki benzer füzelerin kaldırılması konusundaki iradesini ortaya koyacak.”*¹³⁴ Amerikan İstihbarat Şefi Roger Hilsman’a göre Khrushchev’in mektubunun geldiği o an, krizin en kara anıydı.¹³⁵

Kennedy yönetimi, Khrushchev’in 27 Ekim 1962 tarihli mektubunu aldığı anda iki seçeneğe sahipti. Bu seçenekler Khrushchev’in pazarlık teklifini kabul ederek krizin yatışmasını sağlamak ama diğer taraftan da Sovyetler karşısında zayıf görünmek ve teklifi reddederek olası bir nükleer savaş riskini almaktı.¹³⁶ Aslında Kennedey, yukarıda da değinildiği üzere her ne kadar kesin bir talimat vermese de daha önce Türkiye’deki Jüpiterlerin çekilmesi konusunda bazı çalışmalar yapılmasını istemişti. Bunun yanında, Milli Güvenlik Kurulu’nda yapılan toplantılarda krizin çözümü için Türkiye’deki füzelerin kaldırıp kaldırılamayacağı da zaten tartışılıyordu.¹³⁷ Ancak bu sefer sorun, teklifin Sovyetler tarafından ve tüm dünyanın haberi olacak şekilde açıktan yapılmasıydı. ABD yönetimi, böyle bir teklifi kabul ederek küçük duruma düşmek istemiyordu. Kennedy’e göre Jüpiterlerin kaldırılması, krizin çözümü için atılacak adımlardan birisi olsa bile, füzelerin kaldırılması için Türkiye böyle bir teklifte bulunmaya ikna edilmeliydi. Bunun için ise Türkler’in nasıl bir tehditle karşı karşıya kaldıkları ve ABD’nin füzeler hakkında bir tür pazarlık yapma ihtimaliyle karşı karşıya olduğu konularında bilgilendirilmesi gerekiyordu.¹³⁸

¹³⁴ **FRUS 1961-1963**, October 27, 1962, Vol. XI, s. 258-259.

¹³⁵ Bernstein, **op. cit.**, s. 100.

¹³⁶ Uslu, **op. cit.**, s. 155.

¹³⁷ **FRUS 1961-1963**, October 26, 1962, Vol. XI, s. 148.

¹³⁸ **FRUS 1961-1963**, October 27, 1962, Vol. XI, s. 267.

Ancak, böyle bir durum uzun bir zaman alacaktı ve Türk yetkililerin bu konuda ikna olacağı da kesin değildi.

Kennedy, Khrushchev'in ikinci mektubunda yaptığı teklifi kesin olarak kabul ya da reddettiği anlamı çıkmayan ama birinci mektubundaki teklifin tamamen kabul edildiğini bildiren bir mektubu kaleme aldı. Mektupta, Sovyetler'in Küba'daki silah sistemlerini BM gözetim ve denetimi altında geri çekmeyi ve Küba'ya silah sokmaya bir son vermeyi kabul etmeleri halinde ABD'nin Küba'ya yönelik ablukayı kaldıracağı ve Küba'yı işgal etmeme yolunda garantiler vermeye hazır olduğu bildiriliyordu.¹³⁹ Kennedy, bununla birlikte mektubun devamında *“Böyle bir çözümün dünyadaki gerginlikleri azaltması, kamuoyuna açıkladığınız ikinci mektubunuzda önerdiğiniz şekilde ‘diğer silahlanma konuları hakkında genel bir düzenleme yapmak için çalışmamızı olanaklı kılacaktır.”*¹⁴⁰ diyordu. Diğer bir ifadeyle, Kennedy yönetimi Khrushchev'in ikinci mektubundaki teklifini kabul ettiklerini bildirmemelerine ve bu konuya açık bir şekilde değinmemekle birlikte, Sovyetler'in krizi tırmandıracak bir adım atmalarını önlemek adına bu konuda açık bir kapı bırakmayı da ihmal etmiyordu.

Khrushchev'e yazılan mektubun da yetersiz kalacağını düşünen Kennedy, ilerleyen saatlerde kardeşi Başsavcı Robert Kennedy'den Sovyet büyükelçisi Dobrynin ile gizli bir görüşme yapmasını istedi. Bu görüşmeden sadece Başkan Kennedy, Başsavcı Robert Kennedy, Dışişleri Bakanı Rusk ve Başkan'a çok yakın olan birkaç kişinin haberi vardı. Amerikan arşiv belgeleri görüşme sırasında Büyükelçi Dobrynin'in Türkiye'deki füzelerin kaldırılması konusunda

¹³⁹ FRUS 1961-1963, October 27, 1962, Vol. XI, s. 269.

¹⁴⁰ idem.

Khrushchev'in yaptığı teklifi hatırlatması üzerine Robert Kennedy'nin bu konunun NATO'yu ilgilendiren bir konu olduğu ve NATO'nun bir Sovyet tehdidi karşında böyle bir karar almasının imkansız olduğu cevabını verdiğini söylüyor.¹⁴¹ Ancak, Robert Kennedy'nin daha sonra yayımladığı hatıraları, görüşmenin içeriğinin aslında tam olarak arşivlere geçirildiği gibi olmadığını gösteriyor. Hatta, görüşmenin içeriği konusunda tutulan notların görüşmeden tam üç gün sonra kayda geçirilmesi de görüşmenin içeriği konusundaki şüphelerin doğruluğu konusunda önemli bir ipucu veriyor. Robert Kennedy hatıralarında bu görüşme hakkında Dobrynin'in Türkiye'deki füzelerin kaldırılmasını gündeme getirmesi üzerine bunun NATO'yu ilgilendiren bir konu olduğunu, aslında Başkan Kennedy'nin de bu füzelerin sökülmesi konusunda uzun süredir istekli olduğunu ve kriz bittikten kısa süre sonra da onların ortadan kaldırılmasını düşündüğünü söylüyordu.¹⁴² Diğer bir ifadeyle, Türkiye'deki füzelerin çekilmesi herhangi bir Sovyet teklifi ya da tehdidi altında gerçekleştirilemeyeceği bildirildikten sonra, bu konunun daha sonra zaten ABD tarafından ele alınarak füzelerin kaldırılacağına dair sözlü bir garanti verilmiş oluyordu. Ancak, Türkiye'deki füzelerin ileri bir tarihte iki devlet arasındaki gizli bir anlaşma sonunda çekileceği Sovyetler tarafından dünya kamuoyuna duyurulacak olursa bu anlaşma geçersiz sayılacak ve Amerikalılar tarafından da kesinlikle reddedilecekti.

Yaşanan bu gelişme üzerine Sovyet lideri Amerikan Başkanı Kennedy'e ertesi gün bir mektup daha gönderdi. Mektuptaki

¹⁴¹ **FRUS 1961-1963**, October 30, 1962, Vol. XI, s. 271.

¹⁴² Uslu, **op. cit.**, s. 158.

“27 Ekim 1962 tarihli mesajınızda ABD’nin ve Batı yarımküresinin diğer devletlerinin Küba’ya karşı bir işgal hareketine girişmeyeceğini bildirmiş olmanızı saygıyla ve güvenle karşılıyorum. Böylece bizi şu anda yapmakta olduğumuz şekilde Küba’ya yardım etmeye zorlayan nedenler ortadan kalkmış oluyor. Bundan dolayı görevlilerimize daha önce belirtilen tesislerde sürdürülen kurma ve inşa işlemlerini durdurmalarını ve onları sökülerek Sovyetler Birliği’ne geri getirmelerini emrettik.”¹⁴³

ifadeleri krizin yatıştığını gösteriyordu. Böylece ABD, dünya kamuoyuna krizin çözülmesi konusunda Türkiye’deki füzelerin kaldırılması hususunda herhangi bir pazarlık yapılmadığı mesajını veriyor ve bunu her fırsatta Türk yetkililer ve NATO’daki müttefiklerine de bildiriyordu.

v. Küba Füze Krizi, Türkiye ve Jüpiterlerin Tasfiyesi

Küba’daki Sovyet füzelerinin ortaya çıkmasından önce ABD’nin Türkiye’deki Jüpiter füzeleri hakkındaki planlarına ve Türk yöneticilerinin tutumuna yukarıda değinilmişti. Türkiye, Amerikalı yetkililerin füzelerin Türkiye’den sökülmesi için yaptıkları planlara sonuna kadar direnmiş ve füzelerin varlığının Batı’nın Türkiye’ye desteğini gösteren bir prestij unsuru olduğunu vurgulamıştı. Açıkçası, Küba füze krizi esnasında da Türkiye’nin tutumunda bir değişiklik olmadı. Türkiye, bunalımın ortaya çıktığı andan itibaren ABD’nin takip ettiği politikaları sonuna kadar destekleyerek ABD ile olan müttefiklik ilişkisini ön plana çıkardı.

Yukarıda da değinildiği üzere, ABD füzelerin varlığından U-2 uçaklarının aldıkları görüntüler sonrasında emin olduktan sonra Küba’ya bir abluka uygulamaya başladı. ABD’nin almış olduğu bu karar karşısında Türkiye de ilk olarak hiç bir Türk

¹⁴³ FRUS 1961-1963, October 28, 1962, Vol. XI, s. 280

gemisinin SSCB'den Küba'ya taşınacak herhangi bir kargo için kullanılmaması konusunda gerekli tüm önlemleri alacaklarını ABD hükümetine bildirdi.¹⁴⁴ Bu kararın etkileri ise bir hafta içerisinde ortaya çıkmaya başladı. 29 Ekim 1962 tarihinde Karadeniz limanlarından Küba'ya buğday götürmekte olan iki Türk şilebi, Amerikalı yetkililer tarafından geri çevrildi. Diğer gemilere de uygulanan bu abluka karşısında Türkiye, yukarıda da değinilen kararı doğrultusunda derhal Yunanistan, İtalya ve Batı Almanya ile birlikte hareket ederek ABD'nin yanında yer aldı. İngiltere, Kanada ve Norveç gibi diğer ülkeler ise bu durumu askerî olmayan bir ticarete yetkisiz bir müdahale olarak niteleyip ABD'nin isteğine uymamışlardı.¹⁴⁵

Diğer yandan, bunalımın ortaya çıkmasının ardından uluslararası basında dile getirilen Türkiye'deki Jüpiter füzeleri ile Küba'daki Sovyet füzelerinin paralelliği iddiaları Türk yöneticileri hem endişelendirmiş hem de yetkililerin bu iddialar karşısında sert tepki vermelerini sağlamıştı. ABD basınındaki iddialar karşısında Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, kurulan paralellik yüzünden Türk hükümetinin tedirgin olduğunu Washington'a bildirerek daha fazla askerî yardım yapılmasını istiyordu. Washington ise bu konuda Türkiye'ye güvence verirken askerî yardım talebini de olumlu karşıladı.¹⁴⁶ Bununla birlikte, Türk yöneticiler iddialar karşısında *“Türkiye'deki füze üsleriyle Küba'daki füze üsleri asli mahiyetleri bakımından aynı değildir... Üstelik, Türkiye ve İtalya'daki üsler bir kişinin emrinde değil, NATO komutası içerisinde ve NATO komutanlıklarına bağlıdır. Küba'dakiler ise doğrudan doğruya Rusların emri altındadır.”*¹⁴⁷ şeklinde

¹⁴⁴ **US Department of State Bulletin**, Vol. XLVII, No: 1217, October 22, 1962, s. 593.

¹⁴⁵ Sander, **op. cit.**, s. 218.

¹⁴⁶ Sever, **op. cit.**, s. 662.

¹⁴⁷ A. Öner Pehlivanoglu, **Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye**, İstanbul, Kostas Yayınları, 2003, s. 113, Sever, **op. cit.**, s. 663.

açıklamalar yapıyorlardı. Dolayısıyla, Türk yetkililer hukuki açıdan Küba'daki füzelerle Türkiye'deki Jüpiterlerin aynı olmadıklarını öne sürdüler. Amerikalı bürokrat ve yöneticiler ise basın karşısında Türkiye'nin bu tutumuna olumlu tepkiler verip Türk argümanlarını destekleseler de yukarıda da değinildiği üzere yapılan toplantılarda aradaki benzerlik nedeniyle Türkiye'deki füzelerin sökülebileceği konusunda hazırlıklar yapılması gerektiğini savunuyorlardı. Nitekim, bu hazırlıklar doğrultusunda füzelerin Türkiye'den çıkartılması hususunda 27 Ekim 1962 tarihinde SSCB ile gizli bir anlaşma yapıldı.

27 Ekim 1962 tarihinde varılan anlaşmadan önce ABD yöneticilerinin yapılan toplantılarda Türkiye'deki füzelerin sökülebileceği konusunda tartışmalar yaptıklarına yukarıda değinilmişti. Bu tartışmalarda Türkiye ve İtalya'dan kaldırılması için uygun bir yol bulunması gerektiği vurgulanıyordu. Bu doğrultuda, 24 Ekim 1962 tarihinde ABD'nin Ankara'daki Büyükelçisi Raymond Hare ve NATO Daimi Temsilcisi Thomas Finletter'a aynı ifadeleri taşıyan birer telgraf gönderildi.¹⁴⁸ Finletter, ertesi gün gönderdiği cevabında Türkiye'nin NATO Daimi Temsilcisi'nin Jüpiterlere büyük önem atfettiğini ve onları ittifakın Türkiye'yi herhangi bir Rus saldırısına karşı koruma kararlılığının bir sembolü olarak gördüğünü bildiriyordu.¹⁴⁹ Aynı şekilde Hare de gönderdiği cevabında Jüpiterlerin açık bir pazarlık sonucu kaldırılmasının NATO'yu zayıflatacağını ve Amerika'nın Türkiye ile ilişkilerini zedeleyeceğini belirterek füzeler konusunda olası bir Amerikan-Rus anlaşmasının gizli bir şekilde yapılmasını ve hemen ardından da füzelerin sökülmesi gerektiğini söylemişti.¹⁵⁰ Amerikalı yetkililer, gelen cevaplar

¹⁴⁸ **FRUS 1961-1963**, October 24, 1962, Vol. XI, s. 180.

¹⁴⁹ **FRUS 1961-1963**, October 25, 1962, Vol. XVI, s. 731.

¹⁵⁰ Bernstein, **op. cit**, s. 108.

doğrultusunda 27 Ekim 1962 tarihinde SSCB ile yaptıkları gizli anlaşmanın detaylarını dünya kamuoyundan ve özellikle de Türkiye'den gizlediler. Öyle ki, yapılan anlaşmadan habersiz olan Türkiye'nin Washington'daki Büyükelçisi Turgut Menemencioğlu 29 Ekim 1962 tarihinde Amerikalı bürokratlarla yaptığı görüşmede yaşanan kriz esnasında Türkiye'nin pazarlık konusu yapılmamasından duyulan memnuniyetlerini dile getiriyordu.¹⁵¹

SSCB ile yapılan anlaşma doğrultusunda Jüpiter füzelerinin Türkiye'den çıkartılması konusunda ilk adım Savunma Bakanı McNamara tarafından Aralık ayında Paris'teki NATO toplantısında atıldı. Milli Savunma Bakanı Sancar ve Dışişleri Bakanı Erkin ile özel görüşmeler yapan McNamara 1 Nisan 1963 tarihine kadar Türkiye'deki Jüpiterlerin sökülmesini ve yerlerine Akdeniz'e konuşlandırılacak olan Polaris füzelerini teklif etti. McNamara bu değişikliğe gerekçe olarak da ittifakın füze sistemlerinin modernleştirilmesini öne sürdü.¹⁵² 5 Ocak 1962 tarihinde Milli Savunma Bakanı Sancar'a yazdığı mektupta ise McNamara, geçen ay NATO toplantısı esnasında yapılan görüşmede söylendiği üzere Jüpiterlerin daha modern füze sistemleriyle değiştirilmesinin vaktinin geldiğini ve bu doğrultuda ortaya çıkacak açığı kapatmak için istenen F 104 G savaş uçaklarının teslimini de hızlandırdıklarını bildirdi.¹⁵³ McNamara'nın mektubundan üç gün sonra da Ankara'daki Büyükelçiliğe Jüpiterlerin sökülmesine bir an önce başlanması için Türk hükümetinden yetkililerle biran önce gerekli görüşmelere başlanması ve yapılacak görüşmelerde izlenecek tutumun talimatı gönderiliyordu.¹⁵⁴ Büyükelçi Hare, aldığı talimatın ardından yaptığı görüşmelerden sonra Washington'a

¹⁵¹ **FRUS 1961-1963**, October 29, 1962, Vol. XVI, s. 733.

¹⁵² **FRUS 1961-1963**, December 18, 1962, Vol. XVI, s. 740.

¹⁵³ **FRUS 1961-1963**, January 5, 1963, Vol. XVI, s. 742.

¹⁵⁴ **FRUS 1961-1963**, January 8, 1963, Vol. XVI, s. 745.

Dışişleri Bakanı Erkin'in prensip olarak füzelerin kaldırılmasını kabul ettiklerini ancak Akdeniz'e konuşlandırılacak olan Polarislerin Türkler tarafından idare edilmesi gerektiğine inandıklarını bildirdi.¹⁵⁵ ABD yönetiminin Erkin'in bu talebine yanıtı bu durumun söz konusu dahi olamayacağı ancak önceden teslim edilmesi kararlaştırılan 14 adet F 104 G savaş uçağına ek olarak 4 adet F 104 G'nin daha verilebileceği şeklindeydi.¹⁵⁶ Amerikan hükümetinin bu yanıtı üzerine Erkin, Büyükelçi Hare ile yaptığı görüşmede Polarislerin Türkler tarafından idaresinin kabul edilmemesini hayal kırıklığıyla karşıladıklarını ve Jüpiterleri kaldırmaya kabul etmek zorunda olduklarını tahmin ettiklerini dile getirdi. Nitekim Erkin, İnönü ile yaptıkları görüşmenin ardından füzelerin kaldırılmasını kabul ettiklerini ve bu konu hakkında Genelkurmay Başkanlığı'nı da bilgilendireceklerini bildiriyordu.¹⁵⁷ Böylece, Jüpiterlerin ABD ile SSCB arasında yapılmış olan gizli pazarlık üzerine Türkiye'den kaldırılması konusunda Türkiye ile de mutabakata varılmış oldu. 1963 yılının Nisan ayında da son Jüpiter sökülerek Türk topraklarından çıkarıldı.

b. Çok Taraflı Kuvvetler Projesi

1960'lı yılların başında Türk-Amerikan ve Yunan-Amerikan ilişkileri açısından bir diğer önemli mesele de ABD'nin nükleer silahların diğer müttefikler tarafından müşterek olarak sahip olunmasını önlemek için ortaya attığı ve daha sonra da ittifakın diğer üyeleri tarafından ilgi görmediği için vazgeçmek zorunda kaldığı Çok Taraflı Kuvvetler (MLF) projesi esnasında yaşandı. Türkiye ve Yunanistan, aslında projeye önemli bir katkısı olmayacak olmasına ve projenin de kendisine önemli bir getirisi olmayacak olmasına rağmen daha projenin hazırlık aşamasında

¹⁵⁵ **FRUS 1961-1963**, January 18, 1963, Vol. XVI, s. 748.

¹⁵⁶ **FRUS 1961-1963**, January 23, 1963, Vol. XVI, s. 750.

¹⁵⁷ **FRUS 1961-1963**, February 1, 1963, Vol. XVI, s. 753-754.

projede yer alacağını açıkladılar. Ancak, ilerleyen yıllarda meydana gelen gelişmeler üzerine Yunanistan 1963 yılında ve Türkiye de 1965 yılının başında projeye dâhil olmaktan vazgeçtiğini kamuoyuna duyurdu.

i. Projenin Ortaya Çıkışı

Nükleer silahların denetimi ve kontrolü açısından Avrupalı müttefiklerinin endişelerini azaltarak silahların kontrolü ve kullanımı konusunda onların da kısmen rol almalarını sağlamak isteyen ABD 1960'lı yılların hemen başında MLF projesini ortaya attı. ABD yönetimi, proje sayesinde Avrupalı müttefikleriyle ortak üçüncü bir nükleer güç oluşturarak Batı Amanya'nın da diğer büyük güçlerle birlikte bu silahlara ortak olmasını ve Fransa'yı ayrı bir nükleer güç olma fikrinden caydırarak aynı güç altında kontrol etmeyi amaçlıyordu. Bu doğrultuda, 1960 yılının yazında ABD Dışişleri Bakanlığı'nda Robert R. Bowie tarafından ön çalışmaları yapılan proje ilk defa 1960 yılının Aralık ayında Paris'te yapılan NATO toplantısında Dışişleri Bakanı Herter tarafından tartışılmak üzere müttefiklerin dikkatine sunuldu.¹⁵⁸ Bakan Herter toplantı esnasında yaptığı konuşmada, Avrupa Müttefikler Yüksek Komutanlığı (SACEUR) altında mülkiyeti, finansmanı, kontrolü ve personeli açısından gerçek anlamda çok taraflı bir nükleer kuvvetin kurulmasını önerdi ve bu doğrultuda ABD hükümetinin 5 Polaris deniz altısını bu proje için tahsis etmeye hazır olduğunu da bildirdi.¹⁵⁹

Eisenhower yönetimi döneminde başlatılan MLF projesinin hazırlık çalışmaları Kennedy yönetimi tarafından da devam ettirildi. ABD Başkanı Kennedy,

¹⁵⁸ Wilfrid L. Kohl, "Nuclear Sharing in NATO and Multilateral Force", **Political Science Quarterly**, C. 80 (1965), no: 1, s. 91.

¹⁵⁹ **FRUS 1958-1960**, December 17, 1960, Vol. VII, s. 674-682.

1961 yılının Mayıs ayında Ottawa’da yapılan NATO toplantısında ABD’nin Batı Avrupa’nın savunmasına olan taahhütlerini daha açık bir hale getirmek üzere NATO komutanlığı emrine nükleer başlıklı füzelere sahip 5 denizaltı gemisi vereceklerini, bu sayede NATO’nun savunma imkanlarının artacağını, NATO üyelerinin arasında mutabakata varılmış bir usul içerisinde bu silahları kullanabileceklerini ve bunun ötesinde bir NATO nükleer su üstü kuvvetinin kurulması imkanının araştırıldığını söyledi.¹⁶⁰ ABD bu doğrultuda 1962 yılının Aralık ayında İngiltere ile Nassau’da bir anlaşmaya vadi. Başkan Kenndy ile İngiltere Başbakanı Macmillian arasında yapılan görüşmelerde İngiltereye verilecek olan Skybolt füzelerinin geliştirme programının iptal edilerek onların yerine daha sonra MLF projesi kapsamına alınacak olan Polaris füzelerinin verilmesi konusunda anlaşmaya varıldı.¹⁶¹ Bu gelişmenin ardında, Başkan Kennedy 24 Ocak 1963 tarihinde MLF’in diğer NATO ülkelerinde ve NATO Konseyi’nde teferruatlı bir şekilde izah edilebilmesi için Büyükelçi Livingston Merchand’ı görevlendirdiğini açıkladı.¹⁶² Merchand, yıl boyunca Türkiye’nin de aralarında bulunduğu NATO ülkelerini ziyaret ederek projenin detaylarını anlatarak müttifikleri projeye dâhil olmaya ikna etmeye çalıştı.

Projenin hayata geçirilmesi için 1963 yılının Kasım ayında Türkiye ve Yunanistan’ın da aralarında bulunduğu sekiz gönüllü NATO üyesinin büyükelçilerinden oluşan bir çalışma grubu kurularak Paris’te projenin teknik detayları görüşülmeye başlandı. Yapılan toplantılar sırasında ABD tarafından önerilen projenin detayları ise şu şekildeydi:

¹⁶⁰ **American Foreign Policy: Current Documents, 1961**, US Department of State, 1965, s. 486.

¹⁶¹ Richard P. Stebbins, **The United States in World Affairs: 1962**, New York, Harper&Row, 1963, s. 111.

¹⁶² Orkunt, **op. cit.**, s. 398.

“MLF projesi herbiri 2500 mil menzile sahip sekiz Polaris A-3 füzesi taşıyan yirmi beş gemiden oluşacaktır. Bu gemilerin mürettebatları ise son derece iyi eğitilmiş on bin gönüllüden oluşacak ve bunlar her bir gemi için en fazla üç milliyetten olmak üzere farklı farklı ülkelerden teşekkül edilecektir. Gemilerdeki ortak dil İngilizce olacaktır. MLF gemileri savaş gemisi olmalarına rağmen tespit edilmelerini güçleştirmek için gemilere ticaret gemisi görüntüsü verilecektir. Gemiler Batı Avrupa kıyularına yakine hatta onların karasularında hareket edeceklerdir.”¹⁶³

Teknik özellikleri yukarıdaki gibi özetlenen MLF projesi kısa süre içerisinde Avrupalı müttefiklerden beklenen ilgiyi görememişti. Özellikle kuvvetlerin kontrolü ve projenin maliyetinin paylaşılması konularında ortaya çıkan anlaşmazlıklar projenin diğer müttefik devletler tarafından da benimsenmesini zorlaştırmıştı. Özellikle, Fransız Devlet Başkanı De Gaulle, kanaatlarını değiştirmeye niyetinde olmadıklarını açıklayarak 14 Ocak 1963 tarihinde yaptığı basın toplantısında *“çok taraflı nükleer gücün pratikte işleyecek bir tertip olmadığını ve dolayısıyla Fransa’nın verdiği karara bağlı kalarak kendi nükleer silahlarını yapma ve gerektiği zaman da kullanma konusunda kararlı olduğunu”* bildiriyordu.¹⁶⁴ Diğer NATO üyelerinin de proje konusunda isteksiz davranmaları üzerine ABD de 1965 yılında proje üzerindeki ısrarından nihayet vazgeçti.

ii. Türkiye ve Yunanistan’ın Tutumu

Yukarıda da değinildiği üzere Avrupalı müttefiklerin bağımsız nükleer güç olma isteklerini Amerikan kontrolü altında tutmayı amaçlayan MLF projesinin Türkiye ve Yunanistan’a zarar denilmese de herhangi bir askeri veya ekonomik

¹⁶³ Kohl, **op. cit.**, s. 92.

¹⁶⁴ Orkunt, **ibid.**

yararı olmayacağı açıktı. Yine de Türk ve Yunan yöneticileri kendilerine herhangi somut bir yararı olmayan projeye ortaya çıkışından itibaren sıcak yaklaşmayı tercih etmişlerdi. Bu doğrultuda, 1963 yılının Nisan ayında, Türk yöneticilere projeyi tanıtmak ve projeye dâhil olma konusunda onları ikna etmek için Ankara'ya bir ziyarette bulunan Büyükelçi Merchand, Türkler'in projeye dahil olma hevesli olduklarını, onları endişelendiren tek engelin ise mali sorunlar olduğunu Washington yönetimine bildiriyordu.¹⁶⁵ Büyükelçinin bahsettiği projenin Türkiye'ye yükleyeceği maliyet ise yalnızca 50 bin dolar civarındaydı. Dolayısıyla, bu sorunun aşılmasıyla birlikte Türkiye'nin projeye katılma konusunda önünde bir engel bulunmuyordu. Türk yöneticileri, projeye katılma konusundaki istekliliklerini proje henüz resmiyet kazanmadığı halde deniz kuvvetlerine bağlı askerlerini 1964 yılının başında ABD'nin Ricketts adlı savaş gemisinde görev almaya göndererek ispatlamışlardı.

Yunan hükümetinin başında bulunan Karamanlis de projeden herhangi somut bir yararları olmayağını bildiği halde projenin ortaya çıkışından itibaren projeye desteğini ortaya koyuydu. Karamanlis bu yönde bir tutum sergileyerek ittifakın dayanışmasına destek sağlayacağını düşünmekteydi. Ancak, Karamanlis hükümetinin tutumu Türk hükümetine göre daha çabuk değişecekti. NATO içerisindeki dayanışmayı güçlendirmek isteyen Karamanlis, bir yandan da 1961 yılında Ortaklık Antlaşması imzaladığı Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerini geliştirmek istiyordu. Bu nedenle, Karamanlis ile Fransa'daki De Gaulle hükümeti arasındaki yakınlaşma ve Fransız Devlet Başkanı'nın MLF karşısında yukarıda değinilen tutumu, Yunanistan'ın da benzer bir tutum takınmasına neden oldu. Dolayısıyla Karamanlis, 1963 yılına gelindiğinde MLF projesinin atom silahları

¹⁶⁵ FRUS 1961-1963, May 3, 1963, Vol. XIII, s. 569.

geliştirmek isteyen ülkeleri bu isteklerinden alıkoymaması gerektiğini açıklayarak bir anlamda projeye verdiği desteğini çektiğini de ilan etmiş oldu.¹⁶⁶

Türkiye açısından da aşağıda detaylı olarak incelenecek olan 1964 yılının ortasında Kıbrıs'ta meydana gelen gelişmeler, ABD Başkanı Johnson'un Başbakan İnönü'ye oldukça sert bir üslupla kaleme alınmış mektubu ve SSCB ile olan yakınlaşması sonucu olarak Türkiye, 1964 yılının sonunda MLF'e projesine katılmaktan vazgeçerek 1965 yılının Ocak ayında bu durumu ABD'ye bildirdi. Bu konuda o sırada CHP milletvekili olan ve daha sonra da Başbakanlık görevinde bulunacak olan Nihat Erim'in hatıraları incelendiğinde Başbakan İnönü'nün Erim'e 10 Kasım 1964 tarihinde "*Ruslar, NATO çok taraflı kuvvetine girmeyin diyor.*"¹⁶⁷ dediğini ve ardından 24 Kasım 1964 tarihinde de "*Ruslar bizim [MLF'e] girmememizi telkin etmişler. Eğer girmezsek Kıbrıs işinde federasyon formülünü kabul edeceklerini Erkin'e söylemişler Moskova'da.*"¹⁶⁸ açıklamasını yapmış olduğu görülmektedir. Nitekim, Türk yetkilileri 13 Ocak 1965 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı'na Türkiye'nin MLF projesine katılmayacağını bildirmesinin ardından Sovyet lideri Podgorny de Moskova radyosuna yaptığı açıklamada "*Türkiye-SSCB sınırının bir dostluk bağı, Karadeniz'in de ticaret faaliyetlerinin bir aracı haline geleceğini*" ümit ettiğini söylüyordu.¹⁶⁹ Tüm bu veriler Türkiye'nin MLF projesine katılmaktan vazgeçmesi konusunda SSCB unsurunun önemini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Türkiye ve Yunanistan, katılımlarının sadece sembolik bir önemi olacak projeye katılmaktan son anda vazgeçerek bu sembolik önemi de

¹⁶⁶ Hatzivassiliou, **op. cit.**, s. 97.

¹⁶⁷ Nihat Erim, **Günlükler: 1925-1979**, II. Cilt, İstanbul, YKY, 2005, s. 791.

¹⁶⁸ **ibid.**, s. 792-793.

¹⁶⁹ Kemal H. Karpat, "Türk-Sovyet ilişkileri", **Türk Dış Politikası Tarihi**, İstanbul, Timaş, 2012, s. 273.

ortadan kaldırmış oldular. İki hükümet de MLF projesindeki tutumlarıyla ABD ile sorgusuz sualsiz eş güdüm içerisindeki görüntüsünden ayrılmış oluyorlardı.

B. ASKERİ İLİŞKİLER

1. Türkiye’de ABD Üs ve Tesisleri

Türkiye’de 1960’lı yıllarda faaliyet gösteren ABD üs ve tesislerinin tarihi, Türkiye’nin 1952 yılında NATO’ya üyeliğinden sonra imzaladığı antlaşmalara dayanmaktaydı. Türkiye, NATO’ya üyeliğinin ardından daha önce 19 Haziran 1951 tarihinde diğer tüm NATO ülkeleri tarafından da imzalanmış olan NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi’ni (Status of Forces Agreement-SOFA) imzaladı.¹⁷⁰ Bu sözleşme, ABD’ye Türkiye’de askerî üsler ve tesisler kurma ve askerî personel bulundurma hakkını verirken bunların tabi olacakları kuralları da belirliyordu. Bununla birlikte Türkiye, 23 Haziran 1954 tarihinde ABD ile ABD’nin asker gönderdiği diğer ülkelerle de ayrı ayrı yaptığı ve SOFA’nın uygulanmasına yönelik olan Türkiye’deki Amerikan Kuvvetlerinin Statüsü Antlaşmasını imzalamıştı.¹⁷¹ Bunun yanında Türkiye, aynı tarihte ABD ile bir de Askeri Tesisler Antlaşması (Askeri Kolaylıklar Antlaşması) da imzaladı. Türkiye’deki Amerikan tesisleri hakkında arka arkaya bu kadar anlaşmanın imzalanmış olması anlaşmaların birbirleriyle karıştırılmalarına yol açmış olsa da önemli olan nokta sonradan imzalanmış olan uygulama anlaşmalarının içerdikleri hükümler nedeniyle 1952

¹⁷⁰ İsmail Soysal, **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları**, Cilt II, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2000, s.417.

¹⁷¹ Selin M. Bölme, “Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”, **Uluslararası İlişkiler**, C. 9 (2012), no: 34, s. 60.

tarihinde imzalanmış olan SOFA'da Amerikalı personele tanınan askeri, iktisadi ve adli ayrıcalıkları önemli oranda genişletmiş olmalarıydı.¹⁷²

Türkiye'deki askerî üs ve tesisler hakkında arka arkaya ve içerikleri de birbirlerine benzeyen bir kaç antlaşmanın yapılması, özellikle 1960'lı yıllarda Türk kamuoyunda bazı anlam karışıklıklarının yaşanmasına yol açmıştı. Bu karışıklıkların başında da bu tesislerin NATO tesisi mi yoksa Amerikan tesisi mi olduğu sorunu gelmekteydi. Aslında bu dönemde Türkiye'de bulunan üs ve tesislerin tamamı 1952 yılında, Türkiye'nin NATO üyeliği dolayısıyla yapılan SOFA antlaşmasının ilkeleri doğrultusunda inşa edilmişlerdi. Ancak, yukarıda da söz edildiği gibi bu üs ve tesislerin bir kısmı ABD ile yapılan 1954 tarihli Askeri Tesisler Antlaşmasına dayanılarak inşa edildi. Bu antlaşmaya dayanan ve aslında mülkiyeti ve kullanım hakkı Türkiye'ye ait olan üs ve tesislerin tamamı ise sadece Amerikan kuvvetleri tarafından işletiliyordu. Ankara'daki ABD Büyükelçiliği 1965 yılında Washington'a yazdığı bir raporunda Türkiye'de Amerikalılar tarafından kullanılan 16 askerî üs ve tesisten sadece 4 tanesinde NATO amblemi bulunduğunu, geriye kalan 12 tanesinin ise Askerî Tesisler Antlaşmasına dayanılarak kullanıldığını bildirmekteydi.¹⁷³ Halk arasında Amerikan üssü olarak bilinen bu üs ve tesislerin tamamı 5 kategori altında sınıflandırılmaktaydı. Bunlar, Hava Üsleri, Stratejik Füze Üsleri, Muhabere-Elektronik İstihbarat Tesisleri, Muhabere İrtibatları vs. Tesisler ve son olarak da Lojistik Destek Grup Komutanlığı'ydı. Bu tesislerin tamamının kapladığı alan ise 1966 yılında takriben 34.5 milyon m²'ye ulaşmıştı.¹⁷⁴

¹⁷² Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İç Yüzü**, 4. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2001, s. 180-181.

¹⁷³ Bölme, **loc. cit.**

¹⁷⁴ Orkunt, **op. cit.**, s. 264.

1960'lı yıllarda Türkiye'de bulunan Amerikan üs ve tesislerinin mahiyetlerinin dışında kamuoyunda gündeme gelen bir diğer tartışma ise bu üs ve tesislerin kuruluş amaçlarının dışında ve Türk makamlarının bilgisi olmadan kullanılıp kullanılmadıklarıyla ilgiliydi. Kamuoyundaki söz konusu üs ve tesislerin ABD tarafından kuruluş amaçlarına aykırı olarak kullanıldıkları iddaaları, Türk yöneticilerini ittifakın gereksinimlerini yerine getirmekle egemenlik haklarını kullanmak arasında bir ikileme karşı karşıya bıraktı. Sonuç olarak Türkiye, NATO ittifakı kapsamında, ittifakın gereksinimleri için topraklarında askerî üs ve tesislerin kurulmasına rıza göstermişti; ancak, bu üs ve tesislerin kuruluş amaçlarının dışında kullanılıp kullanılmadıklarının denetimini tam olarak sağlayamıyordu.

Türk-Amerikan ilişkilerinde üs ve tesislerin kullanımından kaynaklanan ilk sorun 1960 yılında bir Amerikan U-2 uçağının keşif uçuşu esnasında SSCB hava sahası içerisinde düşürülmesiyle ortaya çıktı. Meselenin Türkiye'yi ilgilendiren tarafı, keşif uçuşu yaparken düşürülen uçağın esas üssünün Adana'daki İncirlik Hava Üssü olmasıydı. 5 Mayıs 1960 tarihinde Sovyet lideri Khurushchev Yüksek Şura Heyeti'nde yaptığı konuşmada dünya kamuoyuna SSCB toprakları üzerinde 1 Mayıs 1960 tarihinde bir Amerikan uçağının düşürüldüğünü açıkladı.¹⁷⁵ Aynı gün, ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan basın açıklamasında ise

“Dışişleri Bakanlığı 3 Mayıs 1960 tarihinde NASA tarafından bilgilendirildiği üzere Türkiye'de Adana üssünde konuşlandırılan silahsız bir meteoroloji uçağının 1 Mayıs 1960 tarihinde yapmış olduğu uçuştan bu yana kayıp olduğunu teyit etmektedir. Uçuş sırasında pilot oksijen darlığı çektiğini rapor etmiştir...Pilot, yaşadığı oksijen darlığı sonucu bilincini kaybetmiş ve uçak

¹⁷⁵ **ibid**, s. 362.

otomatik pilotla belli bir mesafe kat ettikten sonra yanlışlıkla Sovyet hava sahasını ihlal etmiş olabilir.”¹⁷⁶

denilmekteydi. Ancak, gerçekler ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamadan daha farklıydı. Khrushchev, 7 Mayıs 1960 tarihinde Yüksek Şura Heyeti'nde yaptığı bir diğer konuşmada düşürülen U-2 uçağından elde edilen SSCB'ye ait hava meydanları ve muhtelif sınıai tesislerine ait fotoğrafları göstererek

“27 Nisan 1960'da pilot, amirlerinin emrine uyararak Adana'dan kalkmış ve Pakistan'da Peşavere inmiştir. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın açıkladığı gibi uçak Türkiye'de Adana'daki bir hava meydanından değil, Pakistan'da Peşaver hava meydanından hareket etmiştir. Powers, haritasında tespit edilen rotaya göre Aral denizi, Sverdlovsk ve diğer noktalar arasında seyrederek Archangel ve Murmansk'a uçacak ve Norveç'te Badö havaalanına inecekti.”¹⁷⁷

açıklamasını yapacak ve Türkiye, Pakistan ve Norveç hükümetlerini de ABD ile suç ortağı olmakla suçlayacaktı. Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı, 7 Mayıs 1960 tarihinde yaptığı açıklamada 1 Mayıs 1960 tarihinde düşürülen U-2 uçağıının gibi istihbarat toplama faaliyetlerinin tüm ülkeler tarafından yapıldığına dikkat çekerek SSCB'nin yönelttiği iddaaları da kabul etti.¹⁷⁸ ABD Dışişleri Bakanlığının bu açıklamasının ardından, ABD Başkanı Eisenhower, Paris'te yapılacak olan zirveden önce 25 Mayıs 1960 tarihinde yapmış olduğu açıklamada söz konusu uçuşları yasakladığını tüm dünya kamuoyuna duyurdu.¹⁷⁹

¹⁷⁶ **US Department of State Bulletin**, Vol. XLII, No: 1091, May 23, 1960, s. 818.

¹⁷⁷ Orkunt, **op. cit.**, s. 368.

¹⁷⁸ **US Department of State Bulletin**, ibid.

¹⁷⁹ **US Department of State Bulletin**, Vol. XLII, No: 1093, June 6, 1960, s. 900.

Yaşanan gelişmeler karşısında Türk hükümeti ise 8 Mayıs 1960 tarihinde yaptığı açıklamada

“Türk hükümeti bir Amerikan uçağının Sovyetler arazisi üzerinde keşif maksadı veya herhangi bir maksat için uçuş yapmasına asla izin vermemiştir. Hiçbir uçak Rusya’nın güneyinde Türk sınırı üzerinde uçmadığı gibi Rus makamları da böyle bir şeyin bugüne kadar vuku bulduğunu iddaa edemez. Türkiye, kendi uçakları hariç, kendi hava sahasının dışındaki herhangi bir uçuştan sorumlu değildir.”

diyerek Türkiye’deki üslerin kullanılarak SSCB’ye karşı yapılan uçuşlardan bilgisi olmadığını ortaya koymuştu.¹⁸⁰ Dolayısıyla, topraklarındaki üs ve tesisler Türk hükümetine yalnızca egemenlik sorunu yaratmıyor, aynı zamanda SSCB ile ilişkilerinin de sertleşmesine neden oluyordu. Ancak, bu dönemde Türk iç siyasetinde yaşanan gelişmeler Türk kamuoyunun ve Türk yöneticilerin olaya gerekli ilgiyi göstermesini engellemiştir.

Türkiye’deki Amerikan üs ve tesislerinin Türk hükümetinin izni ve bilgisi dışında kullanılmalarından kaynaklanan bir diğer olay ise 1965 yılında yine bir Amerikan keşif uçağının Karadeniz sularına düşmesiyle gerçekleşti. 1965 yılının Aralık ayında Adana’daki İncirlik Hava üssünden kalkan bir keşif uçağı Karadenizde Samsun’un yaklaşık olarak 90 mil kuzeyinde doğudan batı yönüne doğru bir rotada uçarken bilinmeyen bir nedenle düştü. Türk askeri makamları, 1960 yılındaki U-2 olayından sonra bir kez daha her şeyin Türk makamlarının bilgisi dışında gerçekleşmesine ve olaydan sonra hiçbir Amerikan makamının kendilerine bilgi vermek lüzumunda dahi bulunmamasına sert tepki gösterdi. 1964 yılında yaşanan

¹⁸⁰ Erhan, **op. cit.**, s. 574.

Kıbrıs olayları ve “Johnson Mektubu”nun yarattığı hayal kırıklığı Türk makamlarının olay karşısındaki tepkisinin 1960 yılında yaşanan olaya verdiği tepkiye göre daha sert olmasına neden olmuştu. Olaydan kısa bir süre sonra Başbakan Süleyman Demirel, Türkiye’deki üs ve tesislerden yapılan keşif uçuşlarını tamamen yasakladığını ilan etti.¹⁸¹

Türkiye’deki üs ve tesislerin yarattığı bir diğer sorun da bunların ABD tarafından NATO ittifakı amaçlarının dışında yapılan operasyonlarda ABD tarafından kullanılmalarıyla ilgiliydi. ABD, 1958 yılında Lübnan’a asker çıkarmaya karar verdiğinde çıkarmaya katkıda bulunmak için hazırlık yapmak üzere Türk hükümetine danışmadan 1600 Amerikan askerini Batı Almanya’dan İncirlik üssüne nakletmişti. ABD yönetiminin Türk hükümetine danışmadan yapacağı müdahalede İncirlik üssünü kullanması muhalefet partisi ve Türk kamuoyu tarafından eleştirilmişti. 1967 yılına gelindiğinde ise Ortadoğu’da meydana gelen kriz esnasında İncirlik üssünü kullanabileceği konusu tekrar gündeme geldi. Ancak, bu sefer Türk hükümeti ABD’nin Türkiye’deki üs ve tesislerini yakıt ve başka mühimmat transferleri için kullanmasına mücadele etmeyerek sadece haberleşme araçlarının kullanılmasına rıza gösterdi. Dışişleri Bakanı Çağlayangil bu konuda Mecliste yaptığı konuşmada “...bunlar müşterek üs ve tesislerdir ve Türkiye’nin iradesi dışında, Türkiye’nin menfaatleri ile politikası ile bağdaşmayacak şekilde kullanılmaları asla mevzubahis değildir, asla mümkün değildir... Türk hükümetinin iradesini zorlayacak hiçbir kuvvetin mevcut olmadığını bu kürsüden sarahatle ifade

¹⁸¹ Cüneyt Arcayürek, **Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar 1960-1965**, Bilgi, Ankara, 1984, s. 309.

ediyoruz.” diyerek bu üs ve tesislerin Türkiye’nin bilgisi ve izni dışında kullanılamayacağını ifade etti.¹⁸²

2. Türkiye’ye Yapılan Amerikan Askeri Yardımları

Türkiye, 1947 yılında ilan edilen Truman doktriniyle birlikte ABD’den askeri yardım almaya başladı. Ancak, bu yardımların belli bir program dahilinde verilmesi ve bir süre sonra kesilecek olması Türk yöneticilerini endişelendiriyordu. Dolayısıyla, Türkiye’nin 1952 yılındaki NATO üyeliğinin en önemli nedenlerinden bir tanesi alınmaya başlanan askerî yardımların artırılması ve devamlı hale getirilmesiydi. Nitekim Türkiye bu amacına 1952 yılına kadar ABD’den aldığı 146 milyon dolar değerindeki toplam askerî yardım miktarını 1952-1953 döneminde 238 milyona çıkararak ulaştıracaktı.¹⁸³

1960’lı yıllara gelindiğinde Türkiye, NATO ülkeleri arasında ABD’den en çok askeri yardım alan ülke konumuna gelmişti. Ancak yine de Türk yöneticileri Türkiye’nin askerî yapısının modernleştirilmesi için daha fazla Amerikan yardımına ihtiyaç olduğunu düşünmekteydi. Bu durumu da Amerikalı yöneticilere buldukları her fırsatta dile getirildi. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay Washington’a yaptığı ziyaret sırasında Amerikan Genelkurmay Başkanı Lemnitzer’e Türk Silahlı Kuvvetleri’nin geliştirilmesi için bir program sunuyor ve Amerikan Askerî Yardım Programı’nın (Military Assistance Programme-MAP) daha etkin kullanılmasını talep ediyordu.¹⁸⁴ Lemnitzer ise MAP’in faydalarından bahsettikten sonra Türkiye’nin zaten NATO ülkeleri içerisinde en fazla askerî yardım alan ülke olduğunu hatırlatıp

¹⁸² Uslu, **op. cit.**, s. 185.

¹⁸³ Sander, **op. cit.**, s.99.

¹⁸⁴ **FRUS 1961-1963**, November 14, 1961, Vol. XVI, s. 715.

Türkiye'nin askerî gereksinimlerinin karşılanması için her türlü fedakarlığı yapmaya çalıştıklarını bildiriyordu.¹⁸⁵ Sunay ile Lemnitzer arasında geçen konuşmanın benzerleri daha sonraları Türk Dışişleri Bakanı Selim Sarper ile Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Rusk¹⁸⁶ ve Başbakan İnönü ile NATO Müttefik Kuvvetler Komutanı Norstad arasında da yaşanmıştı.¹⁸⁷ Tablo 1'den de görülebileceği üzere, Türk yetkililerin bu çabaları Amerikan askerî yardımlarının 1962 ve 1963 yıllarında 1960-1967 periyodunun en yüksek seviyesine ulaşmasını sağladı.

Diğer yandan, 1964 yılında Kıbrıs'ta yaşanan olaylar ve Amerikan hükümetinin bu olaylar karşısındaki tutumu ve bu tutumun en somut göstergelerinden birisi olan “*Johnson Mektubu*” Türkiye'ye verilen Amerikan askerî yardımlarının boyutunu da önemli oranda etkilemişti. Aslında, Tablo 2'den anlaşılabilir olduğu üzere ABD'nin tüm ülkelere yapmış olduğu toplam askerî yardımların miktarı Vietnam'da savaşa dahil olmasıyla birlikte 1964'ün sonundan itibaren azalma eğilimine girmişti. Bununla birlikte, Tablo 2'de de görüldüğü üzere, 1964 yılında ABD hükümetinin Kongre'den talep ettiği dış yardım miktarı önceki yıllara göre önemli miktarda bir düşüş göstermemişti. Ancak, 1964 yılı içerisinde gelişen olaylar karşısında Kongre, hükümetin talep ettiği miktar doğrultusunda askerî yardımın yapılmasına izin vermemişti. Diğer yandan ise ABD hükümetinin 1964 yılında Türkiye'ye yapılacak askerî yardım için Kongre'den talep ettiği miktarda zaten keskin bir düşüş gözlemlenmekteydi. Dolayısıyla, 1964 yılında yapılan Amerikan askeri yardımlarındaki önemli orandaki düşüşün Amerikan hükümetinin Kıbrıs olaylarındaki tutumundan başka bir açıklaması bulunmamaktaydı. Sonuç

¹⁸⁵ **Idem.**

¹⁸⁶ **FRUS 1961-1963**, December 15, 1961, Vol. XVI, s. 717.

¹⁸⁷ **FRUS 1961-1963**, April 3, 1962, Vol. XVI, s. 724.

olarak, 1965-1966 yıllarına gelirken Amerikan askerî yardımları konusunda Türkiye'nin beklentileriyle ABD'nin askerî yardım olanakları arasındaki fark kriz noktasına ulaşmaktaydı. Bu durum Türk kamuoyu ve muhalefet tarafından NATO'da adil bir yük paylaşımı olmadığı şeklinde eleştiriyordu.¹⁸⁸ Dolayısıyla, Amerikan hükümetinin 1965-1967 yılları arasında yaptığı tüm askerî yardımlarda Vietnam Savaşı'nın da etkisiyle azalma eğilimi gösterirken Türkiye'ye yapılan askerî yardımlar ise 1964 yılına göre biraz daha toparlanmıştı.

¹⁸⁸ George S. Harris, **Troubled Alliance: Turkish American Problems in Historical Perspective 1945-1971**, Washington, American Enterprise Institute, 1972, s. 155.

Tablo 1: 1960-1967 Yılları Arası Türkiye'ye ABD Askeri Yardımları

Yıllar	Kararlaştırılan Hibe*	Kanunlaşan Hibe*	Askeri Satış*
1960	90,5	92,6	-
1961	180,3	85,9	-
1962	179,3	156,4	-
1963	166	172	-
1964	115,1	101,6	-
1965	96,7	118,4	0,5
1966	115,1	100,5	0,3
1967	133,3	130,9	0,4

* Milyon Dolar

Kaynak: **Military Assistance and Foreign Military Sales Facts, March 1971, US**

Department of Defence, Washington D.C., Government Printing Office, 1971.

Tablo 2: 1960-1967 Yılları Arası ABD'nin Yaptığı Toplam Askeri Yardımlar

Yıllar	Hükümet Talebi*	Kanunlaşan*	Kısıntı Yüzdesi*
1960	3.93	3,23	17,8
1961	4,87	4,43	9,0
1962	4,77	3,91	18,0
1963	4,78	3,90	18,4
1964	4,53	3,00	33,8
1965	3,52	3,25	7,6
1966	3,50	3,22	9,0
1967	3,40	2,94	12,0

* Milyar Dolar

Kaynak: Sezai Orkunt, **Türkiye-ABD Askeri İlişkileri**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1978, s. 303.

3. Yunanistan'daki ABD Üs ve Tesisleri

Yunanistan'da 1960'lı yıllarda faaliyet gösteren ABD üs ve tesislerinin tarihi, 1952 yılında NATO'ya üyeliğinden sonra imzaladığı antlaşmalara dayanmaktaydı. Yunanistan, NATO'ya üyeliğinin ardından diğer tüm NATO ülkeleri tarafından da imzalanmış olan NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'ni (Status of Forces Agreement-SOFA) 12 Ekim 1953 tarihinde imzaladı.¹⁸⁹ Bu sözleşme, ABD'ye Türkiye'de askerî üsler ve tesisler kurma ve askerî personel bulundurma hakkını verirken bunların tabi olacakları kuralları da belirliyordu.

1960 yılına gelindiğinde, Yunanistan topraklarına 1953 yılında imzalanan antlaşmaya dayanarak kurulan başlıca Amerikan üs ve tesisleri Atina'da bulunan Hellenikon hava üssü, Marathon yakınlarındaki Nea Makri haberleşme üssü, Iraklion'daki hava Üssü ve Girit'teki Suda Körfezi'nde yer alan deniz üssü'nden oluşuyordu. Ayrıca bunların dışında ülkenin geneline yayılmış birçok haberleşme tesisi de mevcuttu.¹⁹⁰

Yukarıda sayılan üs ve tesislerden en önemlisi ve ABD kuvvetleri tarafından en çok kullanılanı Girit'te bulunan deniz üssüydü. Girit'teki Suda Körfezi'nde yer alan deniz üssü, ABD ve NATO'nun Akdeniz'de bulunan deniz kuvvetlerinin yakıt ve cephane ihtiyacını karşılamak için kullanılıyordu. Özellikle, Amerikan'ın Akdeniz'de bulunan 6. Filosuna demirleme imkanı sağlayan üs, Amerikan keşif uçakları tarafından da sıklıkla kullanılmaktaydı. Iraklion'da bulunan hava üssü de yine ABD hava kuvvetlerine bağlı uçaklar tarafından gerçekleştirilen keşif uçuşlarında ve yakıt ikmali için kullanılıyordu. Ayrıca, bu üste bir de ABD Hava

¹⁸⁹ Chourchoulisa ve Kourkouvelas, **op. cit.**, s. 499.

¹⁹⁰ Veremis, **op. cit.**, s. 16.

Kuvvetleri Güvenlik Servisi'nin faydalandığı bir elektronik gözlem istasyonu mevcuttu. ABD askerleri, bu istasyon'da yapılan çalışmalarda SSCB'nin Akdeniz'deki aktivitelerini gözlemleyebiliyorlardı. Hellenikon hava üssü ise ABD'nin Avrupa'da bulunan diğer hava kuvvetleri için merkez vazifesi görüyor, elektronik ve fotoğrafik keşif uçuşlarının yönetilmelerini sağlıyordu. Diğer taraftan Nea Makri haberleşme üssü de esas merkezleri İtalya'da Napoli'de ve İspanya'da Moron'da bulunan ABD'nin küresel Savunma Haberleşme Sistemleri'nin bir parçasını oluşturmaktaydı.¹⁹¹

Yukarıda anılan üs ve tesisler Soğuk Savaş koşullarında ABD için hayati önem taşımaktaydı. ABD, bu üs ve tesisler sayesinde demir perdenin arkasında yer alan Doğu bloğu ülkelerinden istediği istihbarat bilgilerini elde edebiliyordu. Bununla birlikte, söz konusu üs ve tesisler ABD'nin bölgede gerçekleştirdiği “örtülü operasyonlar” için de ayrıca önem taşımaktaydı. Bu nedenle CIA, bu üs ve tesislerin geleceğini her şeyden çok önemsiyordu.¹⁹²

ABD'nin Yunanistan'da bulunan üs ve tesislerinin önemi 1967 yılında Orta Doğu'da patlak veren Arap-İsrail savaşından sonra bir kat daha da attı. Yaşanan kriz sırasında SSCB ilk defa kendisinden uzak bir bölgede ABD deniz kuvvetlerine meydan okuyordu. Savaş sırasında SSCB'nin Doğu Akdeniz'e bir filo göndermesi, Amerikalı yetkilileri bölgedeki çıkarlarının geleceği adına endişeye düşürmüştü. Diğer yandan, ABD'nin Yunanistan'da 1967 yılının Nisan ayında gerçekleşen darbe sonrasında diplomatik ilişkilerini askıya aldığı cunta yönetimi, ABD'nin Yunanistan'daki üs ve tesislerini kullanmasında herhangi bir sakınca olmadığını

¹⁹¹ J. Campbell ve P. Sherrand, **Modern Greece**, London, Ernest Benn, 1968, s. 168.

¹⁹² Miller, **op. cit.**, s. 73-74.

bildirerek Washington yönetimiyle olan ilişkilerini normalleştirmeye çalışmaktaydı. ABD yönetimi de yaşanan bunalım sırasında savaş bölgesinde yer alan vatandaşlarının tahliyesi için Atina'daki Hellenikon hava üssünü kullanmakta bir sakınca görmemiş ve 6. Filo ile birlikte bölgeye yapılan keşif uçuşlarında ve sonrasında Girit'teki deniz üssünden yararlanılmasını sağlamıştı.¹⁹³ Sonuç olarak, 1967 yılında Orta Doğu'da meydana gelen olaylar, Yunanistan'daki ABD üs ve tesislerinin önemini bir kez daha ortaya koymasına bakımından önemliydi.

4. Yunanistan'a Yapılan Amerikan Askeri Yardımları

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılı Amerika'nın Avrupalı müttefiklerine askerî ve iktisadi yardım taahhütlerinin de başlangıç yılı olmuştu. 1947 yılında ilan edilen Truman Doktrini ile başlayan Amerikan askerî yardımlarından en önemli payı alan ülke de Yunanistan olmuştu. Yunanistan, 1947 yılında başlayan Marshall yardımlarından 1960 yılına kadar aldığı 1.7 milyar dolarlık iktisadi yardımın yanında 1.3 milyar dolar da askerî yardım aldı.¹⁹⁴ Özellikle 1948 yılında sona eren iç savaştan sonra 1952 yılından itibaren iktidarda bulunan sağ hükümetler, Amerikan askerî yardımlarından memnuniyet duyuyorlar ve bu yardımlar sayesinde ülkedeki komünist tehdit ile SSCB'den gelebilecek bir dış tehdide karşı ordunun kuvvetlenmesini sağlıyorlardı.¹⁹⁵

1960'lı yıllarla birlikte ABD'nin Yunanistan'a yaptığı askerî yardımlar yeni bir boyut kazandı. 1962 yılına gelindiğinde Washington yönetimi, Türkiye için benzer bir tasarrufta bulunmamasına rağmen ABD'nin Yunanistan'a yaptığı askerî

¹⁹³ Maragkou, **op. cit.**, s. 353-354.

¹⁹⁴ John Chipman, **NATO's Southern Allies: Internal and External Challenges**, London, Routledge, 1988, s. 240.

¹⁹⁵ Close, **op. cit.**, s. 125.

yardımların sonraki yılın başından itibaren sonlandırılacağını ilan etti.¹⁹⁶ ABD, Yunan hükümetinin iktisadi anlamda askeri harcamalarını karşılayabilecek duruma gelmiş olduğunu düşünüyor ve yapacağı askeri yardımları sadece iktisadi anlamda bunu ikame edemeyecek devletlere vermeye devam edeceğini açıklıyordu. Diğer taraftan, iktidarda bulunan Karamanlis hükümeti ise Amerikan askeri yardımlarının kesilmesi durumunda Yunan ordusunun küçülmeye başlamasının kaçınılmaz olacağını ve böyle bir durumun da NATO ittifakının çıkarlarına zarar vereceğini Amerikalı yetkililere bildirmişti.¹⁹⁷ Nitekim, o sırada ABD'nin Atina Büyükelçiliği'ne henüz atanmış olan Henry Labouisse de bu konuda NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı Norstad'a gönderdiği raporunda, 1963 yılının Ocak ayından itibaren Yunanistan'a yapılan askeri yardımların kesileceğinden Yunan hükümetine haber verilmesine rağmen Yunan hükümetinin askeri harcamalara ayrılması gereken bütçeyi arttırmayarak bu yardımları ikame edecek tedbirleri almakta isteksiz olduğunu bildiriyordu. Norstad'ın Büyükelçi'nin raporuna yanıtı ise böyle bir durumun kabul edilemez olduğu ve Yunan yetkilileri bir an önce bu konuda gerekli tedbirleri almaya ikna etmek gerektiği şeklindeydi.¹⁹⁸

1963 yılı Yunanistan için seçim yılıydı. Muhalefetteyken iktidardaki Karamanlis hükümetini askeri harcamaları yüksek tutmakla eleştiren Papandreu, yapılan seçimlerden sonra iktidara geldi. Papandreu'nun seçim vaatlerinden bir tanesi de Amerikan askeri yardımlarının devamlılığını sağlamaktı. Nitekim, seçimlerden sonra yapılan NATO Dışişleri Bakanları toplantısında Yunan Dışişleri Bakanı Sofokles Venizelos, zirveden 1964 yılı için 23.5 milyon dolar değerinde bir

¹⁹⁶ Chourchoulisa ve Kourkouvelas, **op. cit.**, s. 651.

¹⁹⁷ Hatzivassiliou, **op. cit.**, s. 91.

¹⁹⁸ **FRUS 1961-1963**, March 6, 1962, Vol. XI, s. 630.

askeri yardımın sözünü aldı. Ancak, 1964 yılının ortasına gelindiğinde Yunan hükümetine ulaşan bir askeri yardım yoktu. Yıl sonuna kadar sağlanan yardım miktarı ise ancak 15 milyon dolara yaklaşmıştı.¹⁹⁹

1965 yılında Papandreu'nun istifası sonrasında kurulan Stephanopoulos hükümeti, 1966 yılının başından itibaren Amerikan askeri yardımlarının artırılması için ABD hükümetine baskı yapmaya başladı. Yunanistan'ın Washington Büyükelçisi Alexandros Matsas, Amerikalı yetkililerle yaptığı görüşmelerde Yunanistan'ın NATO'nun askeri yardımlarına ihtiyacı olduğunu, ABD'nin bu yardımı başlatması halinde diğer NATO ülkelerinin de ABD'nin ardından Yunanistan'ın ihtiyacını karşılamak için adım atabileceklerini bildiriyordu. Ancak, Yunan Büyükelçisi'nin istekleri ABD tarafından kabul görmedi. Amerikalı yetkililer Yunan Büyükelçisi'nin talebini diğer müttefiklere iletebileceklerini ama kendilerinin böyle bir yardımı yapamayacaklarını bildiriyorlardı.²⁰⁰ Sonuç olarak ABD, Yunanistan'a 1947 yılında kendi iradesiyle başlattığı askeri yardımları, uluslararası politikada 1960'lı yıllarda başlayan yumuşanın da etkisiyle durdurmak için elinden geleni yapmıştı.

C. İKTİSADİ İLİŞKİLER

1. Türkiye Ekonomisinde Amerikan İktisadi Yardımları

27 Mayıs 1960 darbesiyle birlikte Türk siyasi hayatında olduğu kadar ekonomik anlamda da yeni bir dönem başlamış oldu. Darbe yönetimiyle başlayan kararlı ve planlı bir ekonomik politika takip etme eğilimi 1960 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı ile kurumsallaştı. Kuruluş aşamasından sonra çalışmalarını

¹⁹⁹ G. Dafnis, **Sophocles Venizelos, 1894–1964**, Atina, Ikaros, 1970, s. 497-498.

²⁰⁰ Hatzivassiliou, **op. cit**, s. 153.

tamamayan teşkilat, ilk olarak 1962 yılında 5 yıllık bir iktisadi kalkınma planı hazırladı. Hazırlanan planın amacı yıllık ortalama % 7 oranında bir büyüme sağlamaktı.²⁰¹ Bu amaçla da 5 yıl içerisinde Gayrisafi Milli Hasılanın % 18.3'ü oranında bir yatırım öngörülüyü. Yatırımların % 14.8'inin iç kaynaklarla ve % 3.5'inin de dış kaynaklarla finanse edilmesi planlanıyordu.²⁰² Bu çerçevede hazırlanan planda uzun vadede ulaşılacak istenen amaçlardan bir tanesi de dış ödemelerde dengeye ulaşmaktı. İktisat profesörü Korkut Boratav, Türk ekonomisinde 1962 yılıyla başlayan bu gelişmeleri planlama tabanına oturtulmaları, sanayileşmenin içeriği, yatırımların dağılımı ve sektör öncelikleri bakımından önceki dönemlere göre daha farklı bir yerde konumlandırıyordu.²⁰³ 1963 yılında uygulanmaya başlanan planın ardından bakıldığında ise 5 yıl boyunca büyüme oranı dalgalı bir seyir izlediği görülmekteydi. 5 yılın sonunda ise ancak yıllık ortalama % 6.7 oranında bir büyüme oranı yakalanabilmişti. Diğer yandan, 1963 yılında dış ticaret dengesinde 320 milyar dolar değerinde önceki yıllarda görülmemiş bir açık yaşanmış ancak ilerleyen yıllarda ithalattaki daralma ve ihracattaki artışla birlikte dış ticaret açığı önceki seviyesinin altına çekilebilmişti.

1960'lı yıllara gelindiğinde Amerikan iktisadi yardımlarında ise ödemeler dengesindeki açıktan kaynaklanan nedenlerle genel olarak bir azalma eğilimi görülmeye başlamıştı. Bu doğrultuda Amerikan Başkanı Kennedy, yapılacak dış yardımlar için gelişen ülkelere yardım yapılırken seçici davranılması, yardım yapılan ülkeleri mümkün olduğu kadar süratle kalkındırarak ABD yardımlarının azaltılması, dış yardım masraflarının paylaşılmasında diğer sanayileşmiş ülkelerin katkısının

²⁰¹ Sevim Akdemir, "Ekonomik İlişkiler (1960-1970)", Haydar Çakmak (Ed.), **op. cit.**, s. 440.

²⁰² Mehmet Gönlübol et al., **Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1995**, 9. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996, s. 455.

²⁰³ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, 14. Baskı, Ankara, İmge, 2010, s.118.

arttırılması gibi hedeflerden oluşan altı ilkeyi Kongre'nin dikkatine sundu.²⁰⁴ Dolayısıyla, bu dönemde ABD, kendisi tarafından yapılan dış yardımların azaltılarak bunların Batı Almanya gibi gelişmiş Avrupa ülkeleri ve Japonya tarafından ikame edilmelerini talep etti. Aynı amaçla atılan bir diğer adım da ilerleyen yıllarda yapılan yardımların kademeli olarak bağıştan krediye çevrilmeleri idi.²⁰⁵

1960'lı yılların başında ABD'nin Türkiye'ye yapmış olduğu iktisadi yardımlar incelendiğinde 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından 1960 yılında Türkiye'ye yapılan iktisadi yardımlarda bir önceki yıla göre çok ciddi bir düşüş göze çarpmaktaydı. Darbenin hemen ardından ABD'nin Türkiye'ye 400 milyon dolar tutarında bir kredi açması için görüşmelere başlansa da atılan adımlar yeterli olmamış ve yapılan iktisadi yardım istenilen düzeyde olamamıştı. Yardımların tekrar istenilen önceki düzeyine çıkartılması ancak 1961 yılında sivil yönetime geçildikten sonra mümkün olabilmmişti.

1962 yılına gelindiğinde, Türk yöneticileri planlı kalkınma kapsamında 5 yıllık kalkınma planının hazırlandığını ve 1963 yılından itibaren uygulanmaya başlanacağını ilan etti. Hazırlanan planda dış yardımlar önemli bir yer tutmaktaydı. Ancak, ABD'nin dış yardımları azaltma eğiliminde olması ve Türkiye'yi farklı kaynaklar bulmaya yönlendirmesi, Türk yöneticileri uzun vadeli ve ödeme koşulları kolay krediler için Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatına yönlendirdi. Teşkilat, 10 Temmuz 1962 tarihinde Türkiye'nin hazırlamış olduğu kalkınma planının dış finansmanının Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı vasıtasıyla sağlanması ilkesini kabul etti. Bu doğrultuda, 31 Temmuz 1962 tarihinde, planın uygulanması

²⁰⁴ "Dış Yardım ve Yeni Düşünceler", Yürün, 24.04.1963, s.22-24.

²⁰⁵ Harris, *op. cit.*, s. 100.

doğrultusunda üye ülkeler ve kuruluşların yapacakları yardımların koordine ve kanalize edilmeleri için “*Türkiye’ye Yardım Konsorsiyumu*” kuruldu.²⁰⁶ Konsorsiyumun kurulmasında dış finansman ihtiyacının sağlanmasının yanında yardımların bir merkezde toplanarak uluslararası bir nitelik kazanması, şekil ve koşullarda birlik sağlanması ve böylece etkinliğin artırılarak yardımların siyasi baskıdan uzak tutulması umudu önemli bir rol oynadı.²⁰⁷

Konsorsiyuma 14 ülkenin yanısıra Uluslararası Para Fonu, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, Uluslararası Kalkınma Birliği ve Avrupa Para Antlaşması gibi uluslararası kuruluşlar da dahil oldu. ABD de 1963 yılından itibaren vermeyi planladığı dış yardımları konsorsiyum üzerinde iletme yolunu tercih etti. Konsorsiyumun Türkiye’ye ulaştırdığı dış yardımların yaklaşık olarak üçte birine yakını ABD karşılmasına rağmen diğer ülkelerin konsorsiyuma gerekli önemi vermemeleri Türkiye’ye yapılan dış yardımların 1964 yılında azalmasına neden oldu. Konsorsiyum yardımlarının Türkiye’nin beklentilerini karşılamaması üzerine Türk hükümeti de konsorsiyumun öngördüğü ekonomik istikrar paketini uygulamayacağını ilan etti.²⁰⁸

1965 yılına gelindiğinde ise ABD’nin uluslararası Kalkınma Örgütü’nün (Agency For International Development-AID) direktörü, Türkiye’ye yapılan ekonomik yardımın 1973 yılında sona ereceğini açıkladı. ABD’nin bu açıklamayı yapmasındaki amaç Türkiye’nin verilen kredileri kalkınma planında öngörülen amaçlar dışında kullanmasını önleyerek ekonomik istikrar paketini uygulamaya

²⁰⁶ Gönlübol, **op. cit.**, s. 460

²⁰⁷ **ibid**, s. 461.

²⁰⁸ Cüneyt Akalın, **ABD ve Türkiye – 2: Yumuşama Yılları**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2011, s. 118.

devam etmeye ikna etmekti.²⁰⁹ Nitekim ABD, Tablo 3'ten de görülebileceği üzere aynı yıldan itibaren zaten gittikçe azalmış olan hibe yardımlarını sonlandırdı ve program kredileri ile proje kredilerine ağırlık verdi.

²⁰⁹ Erhan, **op. cit.**, s. 700.

Tablo 3: 1960-1967 Türkiye'ye Yapılan Amerikan İktisadi Yardımları

Yıllar	Teknik Yardım*	Hibe*	Program Kredisi*	Proje Kredisi*	PL 480 Anlaşma Tutarı*	Toplam*
1960	4.6	79.3	-	13.0	35.0	143.9
1961	4.4	93.4	-	132.4	26.0	269.2
1962	5.3	69.0	-	41.3	126.9	242.5
1963	4.3	78.4	35.0	3.3	163.5	284.6
1964	4.7	6.6	70.0	62.3	-	143.0
1965	4.3	-	60.0	26.8	-	111.1
1966	4.1	-	70.0	70.9	19.0	164.3
1967	3.9	-	65.0	50.0	-	118.9

* Milyon Dolar

Kaynak: **Türkiye'ye Amerikan İktisadi Yardımları: 1949-1968**, Maliye Balanlığı, Ankara, Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü, 1968, s. 20.

2. Yunanistan Ekonomisinde Amerikan İktisadi Yardımları

1960-1967 döneminde Yunanistan'daki iktisadi gelişmenin başlıca özelliği, gayrisaf millî hasılanın hızla çoğalması ve sanayinin gelişmesiydi. Tablo 4'ten de görülebileceği üzere, bu süre içinde Yunanistan'ın gayrisafi milli hasılası yılda % 7'ye yakın bir oranda artarak Yunan kapitalizminin altın yıllarından bir bölümünün oluşmasını sağlıyordu. Sanayi üretimi bu dönem boyunca yıllık %10 büyümeye yakalayıp Yunanistan'ın Batı Avrupalı devletler arasında dahi sadece İspanya'nın gerisinde kalmasını sağladı. 1964-1965 döneminde, sanayi üretiminin değeri ilk defa tarım üretimininkini aştı ve bu artış ihracata da yansdı. Bu gelişmeyi sağlayan en önemli yabancı sermaye yatırımları petro-kimya alanında Amerikan "*Standard Oil of America*" ve alüminyum alanında Fransız "*Pechiney Ugine Kuhlmann*" tarafından gerçekleştirilmişti. Yunan sanayisinin gelişimini sağlayan bu ve benzeri firmaların yaptıkları yatırımlarlar 1953 yılındada çıkartılan 268 sayılı dış yatırımların korunmasına dair kanun sayesinde gerçekleşiyordu.²¹⁰ Bununla birlikte, sanayi üretimindeki gelişmenin yanında bu dönemde Yunan ekonomisine katkı yapan bir diğer sektör de gemicilikti. Hükümetin sağladığı düşük vergi imkanı sayesinde gelişim gösteren gemicilik sektörü, bu dönemde Yunan ekonomisinin büyümesini sağlayan ana motorlardan bir tanesi haline gelmişti.²¹¹

Diğer taraftan, 1960'larda yaşanan iktisadi büyüme, sanayileşme ve şehirleşme aynı zamanda Yunanistan'da toplumsal adaleti de derinden sarsmıştı. Çünkü yaşanan ekonomik büyüme; düşük vergilendirme, gümrük koruması, ucuz

²¹⁰ Thomadakis, Stavros B., "Notes on Greek-American Economic Relations", **Greek American Relations: A Critical Review**, Theodore A.Couloumbis and John O. Iatrides (Ed.), New York, Pella, 1980, s. 77.

²¹¹ Close, **op. cit.**, s. 46.

kredi ve ucuz iş gücü sayesinde sağlanmış ve bu da adaletsiz bir gelir dağılımına yol açmıştı. Toplumda özellikle 1964'ten sonra patlak veren huzursuzluk, Papandreu hükümetinin bu konuda önlemler almasını gerektirdi. Dolayısıyla, işçi ücretlerine ve emekli maaşlarına zam yapan Papandreu hükümeti aynı zamanda başlıca tarım ürünlerini de sübvansetme kararı almıştı.²¹²

Yunanistan'a yapılan Amerikan iktisadi yardımlarının tarihi ise 1947 yılına dayanmaktaydı. 12 Mart 1947 yılında ilan edilen Truman Doktrini ve aynı yılın Haziran ayında açıklanan Marshall Planı sayesinde Yunanistan, 1960 yılına gelene kadar hibe ve krediler dahil toplam 1.7milyar dolar değerinde Amerikan iktisadi yardımı almıştı.²¹³ Toplam devlet yatırımlarının yarısına tekabül eden bu yardımlar, özellikle 1953 yılından sonra Yunanistan'da iktidarda bulunan sağ hükümetlerin ödemeler dengesine istikrar kazandırıp, iktisadi büyümesine önemli oranda katkı yaptı.

Ancak 1960'lı yıllara gelindiğinde Amerikan ekonomisinin ödemeler dengesindeki açık gittikçe artmaya başladı. Dolayısıyla, Amerikan Kongresi bu açığın önemli bir nedeni olarak gördüğü dış yardımlara artık eskisi gibi sıcak bakmıyordu. Bu nedenle Washington'daki yöneticiler yardımda buldukları ülkelerin kalkınmalarında milli kaynakların eskisine nispetle daha fazla seferber edilmesi gerektiğini düşünüyor ve aynı zamanda bu yardımların artık İkinci Dünya

²¹² Doumanis, **op. cit.**, s. 138.

²¹³ Moustakis, **op. cit.**, s. 33.

Savaşı'nın etkisinden tamamen kurtulmuş Batı Avrupalı ülkelerce de karşılanmasını gerektiğine kanaat getiriyordu.²¹⁴

Yukarıda da değinildiği üzere, Yunan ekonomisi 1950'lerle birlikte büyüme eğilimine girmişti. Dolayısıyla, ABD Başkanı Eisenhower Milli Güvenlik Kurulu değerlendirmeleri doğrultusunda henüz 1950'li yılların sonlarında Yunan ekonomisindeki iyimser gelişmeler nedeniyle ABD'nin Yunanistan'a yaptığı iktisadi yardımların yakın gelecekte sona erebileceğini Yunanistan Başbakanı Karamanlis'e bildirmişti. Karamanlis ise söz konusu kesintinin yaşanması durumunda Yunan ekonomisinin ciddi zarar görebileceğini ve bu durumun da Amerikan çıkarlarını zedeleyebileceği uyarısında bulunuyordu.²¹⁵ Ancak 1962 yılına gelindiğinde, Yunanistan'ın iktisaden kuvvetlendiğini düşünen ABD yönetimi, Yunanistan'a yapılan iktisadi yardımları kesin olarak sonlandırma kararı aldı.²¹⁶ Yunan hükümeti ise Amerikan iktisadi yardımlarını yardım yapılan ülkelerin iktisadi durumlarıyla birlikte o ülkelerin ABD'nin dünya politikasındaki tutumunu benimseyip benimsemediğine göre verdiğini ve Yunanistan'ın da bu kriterleri karşıladığını düşünüyordu.²¹⁷ Yine de Yunan hükümetinin ABD Atina Büyükelçiliği ve Washington nezdinde yaptıkları itirazlar olumlu sonuç vermedi ve ABD yönetimi Yunanistan'a ihtiyaç duyacağı iktisadi yardımlar için OECD bünyesinde kurulacak bir konsortiyumun yardımcı olabileceğini tavsiye ederek 1962 yılında Yunanistan'a yapılan iktisadi yardımları tamamen sonlandırdı.

²¹⁴ Akdes Nimet Kurat, **Başkan Lyndon B. Johnson ve ABD Cumhurbaşkanlığı**, Ankara, Dost Yayınları, 1964, s. 79.

²¹⁵ Miller, **op. cit.**, s. 69-70.

²¹⁶ Woodhouse, **op. cit.**, s. 289.

²¹⁷ **FRUS 1961-1963**, January 1, 1962, Vol. XVI, s. 625.

Tablo 4: 1960-1967 Yunanistan Gayri Safi Milli Hasılası

Yıllar	GSMH*
1960	4.4
1961	5.0
1962	5.3
1963	5.9
1964	6.7
1965	7.6
1966	8.5
1967	9.1

* Milyar Dolar

Kaynak: **World Bank National Accounts Data and OECD National Accounts Data Files**, <http://data.worldbank.org/country/greece> (15.06.2014).

III. TÜRK-AMERİKAN VE YUNAN-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASINDA ÖRNEK OLAY: KIBRIS SORUNU (1960-1967)

A. 1960-1963 DÖNEMİ

1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

a. Kıbrıs Sorununun Ortaya Çıkışı

Türkiye'nin 65 km güneyinde, Yunanistan'ın ise 965 km güneydoğusunda yer alan Kıbrıs adası Akdeniz'deki stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca birçok topluluğun dikkatini çekmiş ve dolayısıyla da sürekli el değiştirmişti. Kıbrıs, eski çağlardan bu yana sırasıyla Miken, Asur, Mısır, Pers, Roma, Plotemi, Bizans, Frank, Venedik, Türkiye ve son olarak da İngiltere egemenliği altına girdi. Bu süreç içerisinde Kıbrıs, 1571 yılındaki fethinden sonra 1878 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altında kaldı. Yaklaşık 300 yıl süren adadaki Osmanlı hakimiyeti adanın sosyo-politik yapısında önemli değişikliklere neden oldu ve adada küçümsenmeyecek miktarda bir Türk nüfusunun ortaya çıkmasını sağladı. 1877-1878 yıllarında Rusya ile yaptığı savaşı kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, barış görüşmelerinde Rusya'ya karşı desteğini sağlayabilmek adına, Kıbrıs adasını

egemenliği kendisinde kalmak üzere İngiltere'ye teslim etti. Bu tarih, adanın Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetinden çıkışının da başlangıcı oldu. Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere'nin 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda ayrı saflarda yer almaları sonucunda ise İngiltere, Kıbrıs adasını ilhak ettiğini ilan etti. Böylece ada, sadece fiilen değil, hukuken de İngiltere'nin hakimiyeti altına girmiş oldu. Bu durum, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluş belgesi niteliği taşıyan Lozan Antlaşması'nın 20. maddesiyle Türkiye tarafından da kabul edildi.

Kıbrıs sorunu Türkiye açısından, 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşmasıyla sona ermişti. Ancak adada bulunan Rumlar aynı durum geçerli değildi. Ada nüfusunun % 80'e yakınıni oluşturan Rumlar, 1931 yılından itibaren *enosis* isteğiyle ayaklanmaya başladı. Küçük çapta devam eden Rum ayaklanmaları henüz Yunanistan tarafından da ciddi boyutta desteklenmediği için İngiltere'yi de çok fazla endişelendirmiyordu. Ancak, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletlerin (BM) kuruluşuyla birlikte ortaya yeni bir durum çıkmıştı. BM Anlaşması'nın 73. Maddesindeki kendi kaderini tayin hakkından yararlanmak isteyen Rumlar, girişimlerini BM nezdine taşıyarak bağımsızlık talebinde bulunmaya başladılar. Kıbrıs sorununu 1954 yılının Yunanistan tarafından BM'ye taşınınca İngiltere, kurulu düzeni daha fazla sürdüremeyeceğini anlamış oldu. Bu sebeple İngiliz yönetimi, Türkiye'yi de soruna taraf edip adadaki farklı etnik kimlikler üzerinden Yunanistan ile karşı karşıya getirerek adadaki İngiliz varlığını meşrulaştırmak istedi.²¹⁸ Ancak, İngiltere'nin bu hamlesi adada ortaya çıkan silahlı mücadeleyi daha da körükleyerek Türkiye'nin de ada üzerinde hak iddia etmesini

²¹⁸ Melek Fırat, **1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1997, s. 56-57.

sağladı. Türk hükümeti adada mevcut statükonun devam etmesini savunurken ortaya çıkabilecek yeni bir durumda Türkiye'nin de söz sahibi olacağını ilan etti. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 1 Nisan 1954 günü bir milletvekilinin sorusu üzerine verdiği cevapta

“Dost ve müttefik Yunanistan’ın devlet adamlarıyla vaki görüşmelerde Kıbrıs üzerinde herhangi bir muhabere veya müzakere cereyan etmiş değildir. Bunun sebebi, Türkiye’nin Kıbrıs meselesi diye bir şey mevcut olmadığı müitlaasında bulunması ve Kıbrıs’ın hala İngiltere’ye ait olduğuna göre, bu ada hakkında ikili konuşmalar yapılmasının caiz olmamasıdır. Günün birinde Kıbrıs’ın İngiltere ile müzakereye mevzu olması halinde, pek tabii, bu adada mühim bir Türk ekalliyeti bulunması keyfiyeti bizim de söz sahibi olmamızı istilzam edecektir.”²¹⁹

diyerek adada statükodan yana olduklarını; fakat statükonun bozulması halinde ada üzerinde söz sahibi olacaklarını vurguluyordu.

b. Birleşmiş Milletler’de Kıbrıs Sorunu

1954 yılının Aralık ayında Yunanistan’ın BM ye yaptığı başvurunun Genel Kurul’da görüşülmemesine karar verildi. Yine de bu karar Yunanistan’ın iddialarını devam ettirmesini engelleyemedi. Bunun üzerine, İngiltere Başbakanı Anthony Eden, 30 Haziran 1955 tarihinde Avam Kamarasında yaptığı konuşmada uyuşmazlığın çözümü için İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında bir konferansın toplanması çağrısında bulundu.²²⁰ Ancak, Yunanistan ve İngiltere’nin önerilen özerklik teklifini kabul etmemeleri nedeniyle konferans başarısızlıkla sonuçlandı. Türkiye, özerk

²¹⁹ Gönlübol, **op. cit.**, s. 342.

²²⁰ Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi 2 (1878-1960)**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985, s. 107.

hükümetin enosise yol açmayacağı garantisini verilmemesinden, Yunanistan ise özerk yönetimin ilerleyen yıllarda enosise dönüşebileceği açıkça söylenmediğinden yapılan teklife karşı çıkmışlardı.²²¹

1955 yılında düzenlenen ve bir sonuç alınamayan Londra Konferansı'ndan sonra Türk hükümetinin Kıbrıs konusundaki tavrında önemli bir değişiklik görülmekteydi. Yunanistan'ın enosis ve bağımsızlık iddiaları üzerine Türk hükümet yetkililerinin yukarıda da değinilen reaksiyoner açıklamalarında, statükonun değişmesi durumunda adanın Türkiye'ye geri verilmesi tezi öne çıkıyordu. Ancak, Menderes yönetimi, bu politikanın uzun vadede mümkün olamayacağını da farkındaydı. Dolayısıyla, özellikle 1956 yılından sonra, Türk hükümetinin Kıbrıs konusundaki tezi, adanın Yunanistan ve Türkiye arasında taksim edilmesi oldu. İlk kez 1955 yılında Forum dergisi tarafından ortaya atılan ama ilgi görmeyen taksim tezi 1956 yılının sonlarına doğru Menderes hükümeti tarafından benimsendi.²²² Başbakan Menderes 1957 yılında TBMM kürsüsünden Kıbrıs'a ilişkin yaptığı konuşmada “...Biz adanın taksiminden taraftarız...Kimse adayı taksim etmekten başka bir çözüme Türkiye'yi mecbur etmeyi aklından bile geçiremez.” demektedir.²²³

1957 yılına gelindiğinde, Türk hükümetinin yeni politikası sonrasında Yunanistan hükümeti, sorunu tekrar BM Genel Kurulu'na taşıyarak Kıbrıs'a kendi kaderini tayin hakkı tanınmasını sağlamaya çalıştı. İngiltere ise BM Anlaşmasının üye devletlerden birine diğer bir devletin bir parçası için bağımsızlık isteme hakkı vermediğini ve Yunanistan'ın Kıbrıs'taki terör eylemlerine son vermesini istiyordu.

²²¹ Bölükbaşı, **Barışçı Çözumsuzlük**, Ankara, İmge Kitapevi, 2001, s. 70.

²²² Gürel, **op. cit.**, s. 123

²²³ Fahir Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi 1954-1959: Türk Hükümetinin ve Kamuoyunun Davranışları**, Ankara, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1977, s. 284.

Sonuç olarak, Siyasi Komisyon’da yapılan görüşmelerde Hindistan’ın yaptığı teklif çoğunluk topladı ve bu teklif daha sonra Genel Kurul tarafından da kabul edildi. Genel Kurul’un kabul ettiği karar Kıbrıs sorununun BM Anlaşmasına uygun olarak ilgili taraflar arasında müzakere edilerek çözülmesiydi.²²⁴

1957 yılının Aralık ayında, Yunanistan adada ve bölgede meydana gelen düzensizlik ve güvensizliğin ancak Kıbrıs halkına kendi kaderini tayin hakkı tanınırsa ortadan kalkacağını iddia ederek tekrar BM’ye başvurdu. Yunanistan’ın teklifi bu defa Siyasi Komisyonda yapılan görüşmelerde 20 ye karşı 33 oyla kabul edildi. Buna rağmen, alt komisyon tarafından çoğunlukla kabul edilen karar, Genel Kurul’da gerekli olan üçte iki çoğunluğu elde edemediği için bir anlam ifade etmedi.²²⁵ Bu arada İngiltere, 1957 yılının sonunda ve 1958 yılının içerisinde sorunun barışçıl yollardan çözümü için arka arkaya üç plan oluşturdu. Ortak özellikleri özerklik düşüncesi olan Radcliffe, Foot ve Macmillian planları 1955 yılında öne sürülen sebepler nedeniyle Yunanistan ve Türkiye tarafından reddedildi.²²⁶

1958 yılında BM’de yapılan görüşmelerde Yunanistan, İngiltere ve Türkiye Siyasi Komisyona üç ayrı karar tasarısı başvurusunda bulundular. Yunanistan, adada bulunan Türk azınlığının hakları teminat altına alınmak suretiyle Kıbrıs adasına bağımsızlık verilmesini isterken İngiltere’nin tasarısı Siyasi Komisyon’un İngiliz Hükümeti’ni uyuşmazlığın çözümü için çalışmaya devam etmeye ve soruna taraf devletleri işbirliğine çağırmaya karar vermesini içeriyordu. Türkiye’nin hazırlamış olduğu tasarı ise “*Kıbrıs’ın özel koşullarını göz önünde tutarak, iki halktan birini,*

²²⁴ UN GA Resolution 1013(XI), 26 February 1957, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1013%28XI%29&Lang=E&Area=RESOLUTION (15.06.2014), Mehmet Gönübol et al., **op. cit.**, s. 353.

²²⁵ Gürel, **op. cit.**, s. 137-138.

²²⁶ Bölükbaşı, **op. cit.**, s. 70-71., Gürel, **op. cit.**, s. 137-143.

*istemediği halde ötekinin yönetimi altına koymanın bu ülke halkının çıkarlarına aykırı olduğunun” kabul edilmesini talep ediyordu.*²²⁷ Bu tasarıların yanında Siyasi Komisyon’da dört ayrı tasarı daha vardı. 4 Aralık 1958 tarihinde yapılan oylamada İran’ın sunmuş olduğu tasarı çoğunluğu elde etmesine rağmen, bu tasarinin Genel Kurul’da karar olarak benimsenmesi için üçte iki çoğunluğa ulaşamayacağına inanılıyordu. Bunun üzerine, Meksika temsilcisi Genel Kurul’a yeni bir yasa tasarısı sundu ve bu tasarı oybirliği ile kabul edildi. Kabul edilen tasarı 1957 yılında kabul edilen 1013 sayılı kararı hatırlatarak Birleşmiş Milletler Anayasası uyarınca tarafların barışçı, demokratik ve adil bir çözüme ulaşmak üzere çaba göstereceğine güvenini bildiriyordu.²²⁸

Türk Dışişleri Bakanı Zorlu ve Yunanlı Dışişleri Bakanı Averof, 1958 yılının Aralık ayında BM Genel Kurulu’nun aldığı karar doğrultusunda çaba göstermeye söz verdikten sonra, bu iradelerini aynı ay içerisinde Paris’te yapılan NATO toplantısında enosis ve taksim tezlerini terk ettiklerini açıklayarak kamuoyuna gösterdiler. Averof, 20 Aralık 1958 tarihinde verdiği bir demeçte “*Yunan-Türk-İngiliz görüşmeleri Kıbrıs’ın bağımsızlığı etrafında yürütülmüştür...aynı zamanda Türkiye’nin savunmuş olduğu taksim tezi ile Yunanistan’ın savunduğu enosis tezi terkedilmektedir.*” diyerek durumu açıklığa kavuşturdu.²²⁹

²²⁷ Gönlübol , **op. cit.**, s. 364

²²⁸ **UN GA Resolution 1287(XIII)**, 05 December 1958, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1287%28XIII%29&Lang=E&Area=RESOLUTION (15.06.2014).

²²⁹ Gürel, **op. cit.**, s. 150.

c. Kıbrıs Cumhuriyetinin Doğuşu

i. Zürih Konferansı

NATO toplantısının ardından Kıbrıs hakkında bir konferansın toplanması için çalışmalarına başlayan Türk ve Yunanlı Dışişleri Bakanlıkları gerekli zemini hazırladıktan sonra, Türkiye ve Yunanistan Başbakanları 5-11 Şubat 1959 tarihleri arasında Zürih'te bir araya geldiler. Konferanstan önceden yapılan çalışmalara rağmen iki taraf arasında hala bazı anlaşmazlık konuları mevcuttu. Toplantı sırasındaki en önemli anlaşmazlık, Türkiye'nin bir ortak komutanlıkta, ada üzerindeki bir üste ve adada bulundurulabilecek Türk askeri sayısının arttırılması konusunda ısrarlı davranması üzerine çıktı. Yaşanan anlaşmazlık ancak Yunanistan'ın ortak komutanlığı kabul etmesi ve Türkiye'nin ise üstten vazgeçerek asker sayısı konusunda geri adım atmasıyla aşılabildi.²³⁰

Yaşanan anlaşmazlığın aşılmasının ardından iki ülkenin Başbakanı, 11 Şubat 1959 tarihinde ortak bir bildiri yayınlarak Kıbrıs sorununun çözümü konusunda anlaşmaya vardıklarını kamuoyuna duyurdular. Yayımlanan ortak bildiride, Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs uyuşmazlığı dolayısıyla bozulan münasebetleri Atatürk ve Venizelos'un çizdiği sıkı işbirliği ve yapıcı dostluk yoluna yeniden sokmak arzusu vurgulanarak "*Kıbrıs meselesi hakkında uzun görüşmeler yapılmıştır. Bu meselenin arzettiği ehemmiyetli güçlüklerle rağmen müteakıl bir anlayış zihniyeti içerisinde nihayi ve uzlaştırıcı bir anlaşmaya varılmıştır.*" ifadeleri kullanıldı.²³¹

Zürih'te 11 Şubat 1959 tarihinde tarafların anlaşması üzerine dört belge imzalanmıştı. Bu belgeler sırasıyla, imzalanan belgelerin içerik ve anlamını

²³⁰ Melek Fırat, "1945-1960 Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), **op. cit.**, s. 608.

²³¹ Gönlübol, **op. cit.**, s. 366.

açıklayan, uygulamanın kolaylaşması için tanımlara yer veren bir “*Centilmenler Antlaşması*”; bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’nin anayasal çerçevesini ortaya koyan ve 27 madde ve 1 ekten oluşan “*Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Temel Yapısına İlişkin Antlaşma*”; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında bir “*İttifak Antlaşması*” ve son olarak da Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere arasında bir “*Garanti Antlaşması*” şeklindeydi. Bu belgelerden “Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Temel Yapısına İlişkin Antlaşma” daha önce Türk-Yunan görüşmeleri sırasında oluşturulan ve Zürih’te temel anlaşmazlık noktaları giderildikten sonra son biçimi verilen belgeyken, “*Garanti Antlaşması*” ve “*İttifak Antlaşması*” ise tamamıyla Zürih’te ortaya çıkmış ve son şekillerini alarak imzalanmış anlaşmalardı.²³²

ii. Londra Konferansı

Türkiye ve Yunanistan’ın bağımsız bir Kıbrıs Devleti’nin kurulması konusunda antlaşmaları kendi başına yeterli bulunmuyordu. Bu nedenle, varılan mutabakatın ardından Dışişleri Bakanları Zorlu ve Averof, İngiltere ve Kıbrıs’ta yaşayan iki toplumun temsilcilerinin de onayını almak üzere Zürih’ten Londra’ya geçtiler. İngiliz hükümeti, Türk ve Yunan Başbakanlarının varmış oldukları mutabakattan memnundu. Aynı şekilde, Kıbrıs Türk toplumunun temsilcisi Dr. Fazıl Küçük de üzerine anlaşmaya varılan konular hakkında olumsuz bir tavır sergilememişti. Kıbrıs Rum toplumunun temsilcisi Makarios ise henüz Londra’ya gitmeden Başbakan Karamanlis ile Atina’da yaptığı görüşmede mutabakata varılan belgeleri aynen imzalamakta kararsız olduğunu söylüyordu.²³³ Makarios, bu

²³² Gürel, **op. cit.**, s. 154-155.

²³³ Fırat, **op. cit.**, s. 609.

tutumunu Londra’da da sürdürünce, Karamanlis tarafından bundan sonraki süreçte yalnız bırakılmakla tehdit edildi. Son dakikaya kadar Zürih’te varılan mutabakat üzerinde değişikliğe gidilebileceğini uman Makarios, ancak 19 Şubat 1959 tarihinde direnmekten vazgeçerek yapılan anlaşmalara rıza gösterdi.

Makarios’un da Zürih’te varılan mutabakata 19 Şubat 1959 tarihinde Londra Konferansı’nın son gününde evet demesinin ardından konferans başarıyla tamamlandı. İngiltere, Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs toplum liderleri “*Kıbrıs Sorununun Nihai Çözümü İçin Kabul Edilen Temele İlişkin Bildiri*”yi imzalayarak Londra Konferansı’nda çözüm konusundaki son noktayı koydular. Konferansın kabul ettiği kararlar da 23 Şubat 1959 tarihinde üç devlet merkezinde de ilan edildi.²³⁴

iii. Zürih ve Londra Antlaşmaları

19 Şubat 1959’da sonuçlanan Londra Konferansı’nda üzerinde mutabakata varılan metinler “*Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Dair Temel Antlaşma*”; İngiltere, Yunanistan, Türkiye ile Kıbrıs Cumhuriyeti Arasında “*Garanti Antlaşması*”, Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye Arasında “*İttifak Antlaşması*”, İngiltere Hükümeti’nin bu belgeleri üslere ilişkin bazı esaslar eklenmesi koşuluyla kabul ettiğine dair bildirisini; Yunan ve Türk dışişleri bakanlarının İngiliz hükümet bildirisini kabul ettiklerine dair bildirimleri; Makarios’un Londra’da imzalanan belgeleri kabul ettiğine dair bildirisini; Küçük’ün Londra’da imzalanan belgeleri kabul ettiğine dair bildirisini; Kıbrıs Anayasası ile ilgili belgelerin yürürlüğe konması için alınacak geçici önlemlerle ilgili sözleşmeden oluşuyordu. Bu metinlerden “*Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Dair Temel Antlaşma*”, “*Garanti*

²³⁴ Gürel, **op. cit.**, s. 158.

*Antlaşması” ve “İttifak Antlaşması” bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetini kuruluşunun özünü oluşturan temel antlaşmalardı.*²³⁵

*“Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Dair Temel Antlaşma”ya göre bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti başkanlık sistemiyle yönetilecek ve cumhurbaşkanı, Rum seçmenlerin seçtiği bir Rum ve cumhurbaşkanı yardımcısı da Türk seçmenlerin seçtiği bir Türk olacaktır. Devlet, Rumca ve Türkçe olmak üzere iki resmi dile sahip olurken, yasalar ve yönetimle ilgili bütün belgeler bu iki dilde de yazılacaktı. Devletin bayrağı, cumhurbaşkanı ve yardımcısı tarafından ortaklaşa seçilerek tarafsız renk ve şekilde olacaktır.*²³⁶

Yürütme yetkisi ise cumhurbaşkanı ve yardımcısı tarafından yedi Rum ve üç Türk’ten oluşan bakanlar kuruluyla birlikte kullanılacaktı. Kararlar mutlak çoğunlukla alınmakla birlikte cumhurbaşkanı ve yardımcısının da kararlar üzerinde ayrı ayrı veto yetkileri olacaktır. Yasama yetkisi ise % 70’i Rum ve % 30’u Türkler’den oluşan 50 kişilik bir Temsilciler Meclisi ile Rum ve Türk toplumlarının kendi işlerinde yetkili olduğu iki ayrı Cemaat Meclisi tarafından kullanılacaktı. Temsilciler Meclisi’nde ilke olarak basit çoğunlukla karar alınacaktı; ancak, anayasa değişikliklerinde hem Rum hem de Türk üyelerin üçte iki çoğunlukla karar almaları gerekiyordu.²³⁷

Ayrıca, beş büyük kent olan Lefkoşa, Limasol, Magosa, Larnaka ve Baf’ta iki toplumun ayrı belediyelere sahip olması öngörülmekteydi. Kamu hizmetlerinin her kademesinde görevlilerin % 70’i Rum ve % 30’u da Türklere verilecekti. Bunların

²³⁵ Fırat, **op. cit.**, s. 610

²³⁶ Fırat, **op. cit.**, s. 59.

²³⁷ Gürel, **op. cit.**, s. 160.

yanında bağımsız Cumhuriyet'in % 60'ı Rumlar'dan ve % 40'ı da Türkler'den olmak üzere 2000 kişilik bir ordusu olacaktı. Ordu, polis ve jandarmanın komutan ve yardımcıları ise ayrı topluluklara mensup olacak ve cumhurbaşkanı ve yardımcısı tarafından ortaklaşa tayin edilecekti.²³⁸

Yargı yetkisinde ise davalı ve davacının aynı topluluğa mensup olmaları durumunda bu topluluğa mensup hakimlerden oluşan bir mahkeme yetkili olacaktı. Davalı ve davacı farklı topluluklara mensup olmaları durumunda ise Yüksek Mahkeme tarafında belirlenecek hakimlerden oluşacak karma bir mahkeme yetkili olacaktı. Yüksek Mahkeme ise cumhurbaşkanı ve yardımcısı tarafından ortaklaşa olarak belirlenerek iki Rum, bir Türk ve bir tarafsız hakimden oluşacak ve tarafsız hakim de iki oy hakkına sahip olacaktı.²³⁹

İmzalanan “*Garanti Antlaşması*” ise birinci maddesiyle Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğinin idamesini ve aynı zamanda da Anayasa'nın temel hükümlerinin gereksinimlerini garanti altına alıyordu. Bu madde aynı zamanda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin herhangi bir devlet ile tamamen veya kısmen herhangi bir siyasi veya iktisadi birliğe katılmayacağını taahhüt ediyor ve enosis ile taksimi kesinlikle yasaklıyordu. Diğer yandan, antlaşmanın dördüncü maddesi ise garanti altına alınan unsurlara karşı bir tehlike ortaya çıkar ve antlaşmanın hükümleri ihlal edilecek olursa Yunanistan, Türkiye ve

²³⁸ **Idem.**

²³⁹ Fırat, **op. cit.** s. 61.

İngiltere'ye birbirlerine danışarak hareket etme ya da bu mümkün değilse tek başına müdahale etme hakkını tanıyordu.²⁴⁰

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan belgelerden bir diğeri ise “*İttifak Antlaşması*”ydı. Antlaşmanın birinci maddesi, antlaşmaya taraf devletler olan Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye'nin ortak savunmaları için birbirleriyle işbirliği yapmalarını öngörüyordu. Antlaşmaya göre, taraf devletler Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne yönelecek dış veya iç saldırılara karşı koyma yükümlülüğünü üstlenmişlerdi. Bu amaçla, antlaşmanın üçüncü maddesi antlaşmaya taraf devletlere Kıbrıs Cumhuriyeti topraklarında üçlü bir karargah kurma yetkisi veriyordu. Antlaşmanın ek protokolü ise bu karargahta görev yapacak birlikleri sırasıyla 950 Yunan subay, astsubay ve er ile 650 Türk subay, astsubay ve er olarak belirlemişti.²⁴¹

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunda rol oynayan ve yukarıda ayrıntıları verilen üç temel antlaşmanın yanında bir de 17 Şubat 1959 tarihli “*İngiliz Hükümet Bildirisi*” bulunmaktaydı. İngiliz hükümeti bu bildiri ile Kıbrıs Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra da iki bölgede egemenlik haklarını sürdüreceğini ilan ediyordu. Konumları ve büyüklükleri daha sonra tespit edilecek askeri üs ve tesislerin bulunacağı bu iki bölge Akrotiri-Episkopi-Pramali ve Dikelya-Pergamos-Aya Nikola-Ksilofagu bölgeleriydi. İngiliz hükümeti ayrıca Kıbrıs adasında bulunan

²⁴⁰ Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ankara, Ajans Türk Matbaası, 1975, s. 162-163

²⁴¹ **ibid.**, 1965

yol ve limanları kullanabilecek, kamu hizmetlerinden ve Lefkoşa havaalanından yararlanabilecek ve askeri bölgeler dışında da askeri eğitim yapabilecekti.²⁴²

Zürih ve Londra'da imzalanan antlaşmaların ardından 13 Aralık 1959 tarihinde Kıbrıs Rum ve Türk toplumları ayrı ayrı oy kullanarak Cumhurbaşkanlığı'na bir Rum olan Makarios'u ve Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığı'na ise bir Türk olan Dr. Fazıl Küçük'ü seçtiler. Ardından, geçici hükümetin hazırlamış olduğu anayasa tasarısı 6 Nisan 1960 tarihinde resmen kabul edildi. Böylece, geçiş süreci tamamlanarak bağımsızlığa giden yol hızlanmış oluyordu. Ancak, bağımsızlığın ilanından önce, 17 Şubat 1959 tarihinde İngiliz hükümetiyle varılan anlaşma gereği adada İngiltere'nin sahip olacağı askeri üs ve tesislerin konumlarının ve büyüklüklerinin tespit edilmesi gerekiyordu. Bu konuda İngiliz hükümetiyle Rum ve Türk toplumlarının temsilcileri olan Makarios ve Küçük'ün bir anlaşmaya varması bir hayli zaman aldı. Nihayetinde, varılan anlaşma gereği, İngiltere'nin Akrotiri-Episkopi-Pramali ve Dikelya-Pergamos-Aya Nikola-Ksilofagu bölgelerinde iki askeri üs ve tesise sahip olmasına ve İngiliz hükümetinin adaya 12 milyon sterlinlik bir mali yardım yapmasına karar verildi.²⁴³ Bu sorununda giderilmesi üzerine, 16 Ağustos 1960 tarihinde imzalanan Lefkoşe Antlaşmaları'yla bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edildi ve Eylül ayında da BM'ye üye oldu.

2. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Sonra Ortaya Çıkan Anlaşmazlıklar

1950'li yılların ilk yarısından itibaren uluslararası bir kimlik kazanan Kıbrıs sorunu, ancak aynı yılların ikinci yarısında, İngiltere ve ABD gibi büyük devletler ile BM gibi uluslararası bir örgütün de gayretleriyle, Türkiye ve Yunanistan arasında

²⁴² Fırat, **op. cit.** s. 63.

²⁴³ Gürel, **op. cit.**, s. 161-162.

varılan mutabakatla bir çözüme kavuşturulmuştu. Kıbrıs Cumhuriyeti uzun süren diplomatik pazarlıkların ardından 16 Ağustos 1960 tarihinde kurulmuş; yine de devletin kuruluşuyla birlikte adadaki tüm sorunlar ortadan kaldırılamamıştı. Bu durum, hazırlanan çözümde Kıbrıs'taki iki halktan çok Türkiye ve Yunanistan'ın isteklerinin ve devletin işleyişinden çok NATO içi ilişkilerin dikkate alınmasından kaynaklanmaktaydı.²⁴⁴ Uzun yıllar birlikte yaşamış ama bir arada yaşamamış iki toplumun, öylesine katı kurallardan oluşturulmuş anlaşmaları tatbik etmeleri sadece bunlara iyi niyetle yaklaşmalarıyla mümkün olabilecekti. Sonuç olarak, devletin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren iki toplumun da iyi niyetli bir şekilde hareket etmeyecekleri ortaya çıkmıştı.

Her şeyden önce, adada yaşayan iki toplum da Cumhuriyeti kuran Londra ve Zürih Antlaşmaları'nın hazırlanış safhalarına dahil olmamışlar, hazırlanan metinler sonradan iki toplum liderine kabul ettirilmişlerdi. Nitekim, Kıbrıs Rum topluluğunun lideri henüz antlaşmalar Londra'da imza safhasındayken antlaşmaların muhteviyatı hakkında olumsuz görüş bildirmiş ve antlaşmaları imzalamaya yanaşmamıştı. Makarios'un antlaşmaları imzalamaya rıza göstermesi ancak Yunanistan Başbakanı Karamanlis ve İngiltere Dışişleri Bakanı Lloyd'un zorlamasıyla mümkün olmuştu.²⁴⁵ Rum liderin enosisten bir hayli taviz verildiği için antlaşmalara karşı olan bu tavrı Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra diğer Rum devlet adamları tarafından da devam ettirildi. Rum liderlerin bu tavırlarına örnek olarak İçişleri Bakanı Yorgacis'in 10 Şubat 1961 tarihinde enosisi öven konuşması, Çalışma Bakanı Papadopoulos'un 1 Nisan 1962 tarihinde antlaşmalar aleyhinde yaptığı konuşması ve Yunan Prensesi İren'in 1962 yılının Ekim ayında Kıbrıs'ı ziyareti sırasında Rum toplumu üyelerinin

²⁴⁴ Fırat, "1945-1960 Yunanistan'la ilişkiler", Baskın Oran (Ed.), **op. cit.**, s. 612.

²⁴⁵ Gürel, **op. cit.**, s. 158.

Antlaşmalar ve anayasa aleyhindeki konuşmaları görülebilmekteydi.²⁴⁶ Aynı şekilde, Devlet Başkanı Makarios da 28 Mart 1963 tarihinde Cyprus Mail gazetesine verdiği demeçte *“Beni bilen her Rum, bir ‘Kıbrıs ulusu’ yaratmak için uğraşmayacağı çok iyi bilir. Antlaşmalar bir devlet yaratmıştır, fakat bir ulus değil.”* diyebilmişti.²⁴⁷ Diğer taraftan, Kıbrıs Türk toplumu için de durum çok farklı değildi. O sırada Kıbrıs Türk toplumunun temsilcilerinden birisi olan Rauf Denktaş, Lonra Antlaşmaları’nın imzalanmasından sonra 22 Mart 1960 tarihinde Nihat Erim ile yaptığı görüşmede *“Bu devlet nasıl olsa yürümeyecek ve yürümemelidir de, ona göre hareket edelim. Biz Rum dostu politika takip edemeyiz. Eğer hükümet istiyorsa başkalarına bu işi gördürsün.”* diyordu.²⁴⁸ Tüm bu açıklamalar Kıbrıs Cumhuriyeti’nin geleceğinin çok da parlak olmadığını göstermek adına yeterliydi.

Kıbrıs Cumhuriyeti’nin ilanından sonra iki toplum arasında ilk sorun vergi yasasının yenilenememesi üzerine çıktı. İngiliz yönetimi sırasında geçerli olan vergi yasası Cumhuriyet’in ilanından altı ay sonra hükümsüz hale gelmişti. Yeni vergi yasasının çıkartılması içinse Cemaat Meclislerinde ayrı ayrı çoğunluk sağlanması gerekiyordu. Ancak, Türk Cemaat Meclisinde gerekli çoğunluk sağlanamayınca eski yasanın üç ay daha uzatılmasına karar verildi. Üç ayın sonuna gelindiğinde ise Türk Cemaat Meclisi yeni yasanın çıkartılması için herhangi bir faaliyette bulunmuyor ve bu sefer eski yasanın tekrar üç aylığına uzatılmasına da yanaşmıyordu. Bu durum karşısında Devlet Başkanı Makarios, eski vergi yasasına göre tüm gelirlerden vergi toplanmaya devam edeceğini açıkladı. Türk Cemaat Meclisi ise bu kararın anayasaya

²⁴⁶ Erim, **op. cit.**, s. 177-178.

²⁴⁷ Hüner Tuncer, **Kıbrıs Sarmalı: Nasıl Bir Çözüm?**, 2. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2012, s. 71.

²⁴⁸ Erim, **Günlükler: 1925-1979**, II. Cilt, İstanbul, YKY, 2005, s. 705.

aykırı olduğunu ileri sürerek Anayasa Mahkemesine kararın iptaline yönelik bir dava açtı.²⁴⁹

İki toplum arasında bağımsızlıktan sonra çıkan bir diğer sorun ise silahlı kuvvetlerin kurulması üzerine çıktı. Kıbrıs Cumhuriyeti anayasası %60'ı Rum ve %40'ı Türklerden oluşan 2000 kişilik bir ordu kurulmasını öngörüyor; fakat bu yüzdelerin ayrı ayrı kurulan birimlerle mi yoksa karma bir ordu içerisinde mi ifade edileceğini açıklamıyordu. Bu konuda Cumhurbaşkanı Yardımcısı Küçük ve Milli Savunma Bakanı Örek karma birliklerin dil, din ve disiplin gibi nedenlerle sorun yaratacağını belirterek bölük seviyesinde bir ayrıma gidilmesini isterken; Cumhurbaşkanı Makarios ise bir Rum komutan ve Türk komutan yardımcısının idaresindeki birliklerden oluşan karma bir orduyu savunuyordu. Yaşanan anlaşmazlığa rağmen Rum hakimiyetindeki kabinenin karma bir ordu kurulmasına yönelik aldığı karar Cumhurbaşkanı Yardımcısı Küçük tarafından veto edildi. Yaşanan anlaşmazlık sonrasında Makarios, Kıbrıs'ta bir ordu kurulmasına karşı olduğunu ifade etti.²⁵⁰

Toplumlar arası ilişkilerin gerilmesine neden olan bir diğer tartışma ise anayasada öngörülen 5 büyük kentte ayrı belediyelerin oluşturulma çabası üzerine çıktı. Cumhurbaşkanı Makarios Lefkoşa, Limasol, Magosa, Larnaka ve Baf'ta İngiliz yönetiminin hakim olduğu 1958 yılından beri fiilen uygulanmakta olan ayrı belediye teşkilatlarına, bu uygulamanın ileride bölünmeye yol açabileceği nedeniyle karşı çıkıyordu. Rum lider bu nedenle, 19 Mart 1962 tarihinde birleşik belediyelerin kurulması önerisinde bulundu. Türk Cemaat Meclisi'nin 29 Mart 1962 tarihindeki

²⁴⁹ Bölükbaşı, **op. cit.**, s. 89-90.

²⁵⁰ Tözün Bahçeli, **Greek Turkish Relations Since 1955**, Westview Press, 1990, s. 54.

ayrı belediyelerin kurulması kararına rağmen, Rumların çoğunluğu oluşturduğu kabine 2 Ocak 1963 tarihinde ayrı belediyelerin kurulması kararının reddine karar verdi. Bu durum açıkça anayasanın ihlali anlamına da gelmekteydi.²⁵¹

Adada tartışma yaratan bir diğer konu da Rum tarafının anayasada öngörüldüğü şekilde kamu hizmetlerinde çalışan personelin % 70 Rum ve % 30 Türk olması gerektiği kuralına uymak istememesiydi. Rum toplumu, Türklerin nüfusun % 20'sini oluşturduğunu ve % 30 oranında kamu hizmetlerinde yer almalarının adaletsizlik olduğunu savunuyordu. Makarios ayrıca, Türk toplumunda kamu hizmetlerindeki personel oranının % 30 olmasını sağlayacak kadar kalifiye eleman bulunmadığını iddia ediyordu.²⁵²

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren yaşanan anlaşmazlıklar, Cumhurbaşkanı Makarios'a anayasanın devletin işleyişi mümkün kılmadığını ve bir an önce değiştirilmesi gerektiği tezini savunma şansı veriyordu. Yukarıda da değinildiği üzere devleti kuran anlaşmaları zaten gönülsüz bir şekilde kabul eden Makarios, bulduğu her fırsatta bu anlaşmalardan yakınıyor ve Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasının işlemez olduğunu savunuyordu.

3. Makarios'un Anayasa Değişikliği Önerisi

26 Kasım 1960 tarihinde ABD Kıbrıs Büyükelçisi Wikins ile yaptığı görüşmede aşağı yukarı on maddelik bir anayasa değişikliği için çalışmalarını tamamladığını açıklayan Cumhurbaşkanı Makarios²⁵³, 30 Kasım 1963 tarihinde

²⁵¹ **Idem.**

²⁵² Fırat, **op. cit.** s. 118.

²⁵³ **FRUS 1961-1963**, November 26, 1963, Vol. XVI, s. 584.

*“Kıbrıs Cumhuriyeti anayasası hali hazır şekliyle devletin kolay yönetimi bakımından güçlükler yaratmakta, ülkenin kalkınma ve gelişimini engellemektedir. Anayasa milletler arası kabul görmüş, demokratik ilkelerle çelişen birçok kendine özgü hükmü kapsadığı gibi, Kıbrıslı Rumlar ve Türkler arasında da çatışma nedenleri yaratmaktadır.”*²⁵⁴

diyerek başladığı notasında 13 maddelik bir anayasa değişikliği talebinde bulundu. Makarios’un talepte bulunduğu değişiklikler Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı’nın veto yetkilerinin kaldırılmasını, Cumhurbaşkanı’nın geçici yokluğunda veya görevini ifa edemeyecek durumda olması halinde kendisine Cumhurbaşkanı Yardımcısı’nın vekalet etmesini, Temsilciler Meclisi’nin Rum başkanıyla Türk başkan yardımcısının ayrı ayrı değilde tüm Meclis tarafından seçilmelerini, Temsilciler Meclisi Başkanı’nın geçici yokluğunda veya görevini ifa edemeyecek durumda olması halinde kendisine Temsilciler Meclisi Başkan Yardımcısı’nın vekalet etmesini, Temsilciler Meclisi tarafından bazı kanunların kabulü için ayrı çoğunluklar öngören Anayasa hükümlerinin ilgasını, birleşik belediyelerin kurulmasını, adalet sisteminin uygulanışının birleştirilmesini, güvenlik güçlerinin polis ve jandarma olarak ayrımının kaldırılmasını, güvenlik ve savunma güçlerinin sayısının bir kanun ile saptanmasını, Kıbrıs Rum ve Türkleri’nin kamu hizmetlerine katılma oranının Kıbrıs Rum ve Türkleri’nin nüfusları oranında değiştirilmesini, Kamu Hizmeti Komisyonu’nun üye sayısının azaltılması ve bütün kararların basit çoğunlukla alınmasını ve son olarak da Rum Toplum Meclisi’nin kaldırılmasını içeriyordu.²⁵⁵

²⁵⁴ Erim, **op. cit.**, s. 191.

²⁵⁵ **Ibid.**, s. 193-199.

Önerilen değişiklikler tek tek ele alındığında bu isteklerin basit bir anayasa değişikliğinden ziyade, 1960 yılında kurulan bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin devlet yapısını değiştirecek düzeyde oldukları görülmekteydi. Makarios, önerdiği değişikliklerle Türkleri azınlık durumuna düşürmek ve adada Rum egemenliğini tesis etmek istiyordu. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ise Makarios'un kendilerine bir muhtıra ile bildirdiği bu anayasa değişikliği teklifi üzerine "*Kıbrıs Cumhurbaşkanı'nın muhtırası Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın ve Kıbrıs anayasasının tadilini teklif etmektedir. Kıbrıs'taki Türklerin hayati hak ve menfaatlerinin teminatını ihtiva eden bu vesikalar üzerinde müzakere açılmasını isteyen böyle bir teklifin kabulüne imkan olmadığından reddine karar verilmiştir.*"²⁵⁶ açıklamasını yaparak mevzubahis değişikliklerin yapılmasını onaylamayacağını bildirdi. Türk hükümetinin bu yanıtı üzerine Makarios ise İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'ye gönderdiği muhtıraları, bu devletlerden konuya ilişkin olumlu ya da olumsuz bir yanıt beklediği için değil, bu devletleri bilgilendirmek amaçlı gönderdiğini ifade ediyordu.²⁵⁷

4. 1960-1963 Döneminde ABD'nin Kıbrıs Sorununa Bakış Açısı

1950'li yıllarda ortaya çıkan ve NATO'nun güneydoğu kanadındaki ilişkileri sarsarak Orta Doğu politikasına zarar verebilecek konuma gelen Kıbrıs sorununun, 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte çözülmüş olması ABD yönetimini ziyadesiyle memnun etmişti. ABD, bu tarihten sonra Kıbrıs konusunda; adada bulunan iletişim tesislerine erişimleri, komünist tehdide karşı koyulması ve Türk ve Rum toplumları arasındaki barışçıl ilişkilerin korunması olarak

²⁵⁶ Gönlübol, **op. cit.**, s. 376.

²⁵⁷ Fırat, **op. cit.**, s. 623.

ortaya koyulan yaşamsal çıkarlarının takipçisi olmaya devam etmişti.²⁵⁸ Bununla birlikte, ABD yönetimi bu dönemde adada bulunan toplumlar arasında yavaş yavaş çıkmaya başlayan sorunlar hakkında Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs yönetimi arasında taraf olmaktan ya da nihai çözümü sağlayacak bir arabulucu olmaktan da kaçındı.

ABD'nin bu dönemde Kıbrıs hakkındaki politikası dört ana hedeften oluşmaktaydı. Bu hedefler, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin siyasi istikrarını sağlayarak İngiltere, Yunanistan ve Türkiye ile birlikte komünizme karşı sağlam bir cephe oluşturulması; Kıbrıs'ta Batı yanlısı ekonomik kalkınmasının ve demokratik kurumsallaşmasının tamamlanması; ABD'nin adada bulunan haberleşme tesislerine serbest ulaşımının sağlanması ve İngiltere'nin adadaki üslerinin müttefik Batı ülkelerinin meşru kullanımlarına açık hale getirilmesi şeklinde özetlenebilmekteydi.²⁵⁹

ABD yukarıda özetlenen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için 1960-1964 yılları arasında Kıbrıs'ta bazı adımlar attı. Bu adımların başında da Kıbrıs Cumhuriyeti'yle kurulan ekonomik ilişkiler gelmekteydi. ABD, 8 Aralık 1960 tarihinde Kıbrıs yönetimiyle ilk iktisadi yardım antlaşmalarını imzaladı. Aynı tarihte imzalanan iki antlaşmayla ABD, Kıbrıs Cumhuriyetine toplam 40.000 ton buğday ve 10.000 ton arpa yardımında bulunmayı taahhüt etti.²⁶⁰ Ardından, 1961 yılının

²⁵⁸ **FRUS 1961-1963**, July 13, 1962, Vol. XVI, s. 530.

²⁵⁹ Bali, **op. cit.**, s. 347., T. W. Adams, "The American Concern in Cyprus", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, C. 401 (1972), no: 1, s. 98.

²⁶⁰ "Memorandum of Understanding Between the Republic of Cyprus and the United States of America Regarding the Grant, Delivery and Free Distribution of 12,000 Metric Tonnes of Wheat and 10,000 Metric Tonnes of Barley", **UNTS**, Vol. 405, 8 December 1960, s. 162., "Memorandum of Understanding between the Republic of Cyprus and the United States of America regarding the Grant, Sale and Use of Proceeds from the Sale of 28,000 metric tonnes of Wheat" **UNTS**, Vol. 405, 8 December 1960, s. 162.

Haziran ayında iki ülke arasında bir teknik yardım antlaşması imzalandı.²⁶¹ 1962 yılında imzalanan antlaşmayla ABD yönetimi Kıbrıs'ta meydana gelen kuraklığın etkilerini azaltmak için 40.000 ton daha buğday yardımında bulunmayı kabul etti.²⁶² 1963 yılında ise ABD, uluslararası yardımlardan sorumlu kurumu AID (US Agency for International Development) aracılığıyla, hazırlanan iktisadi kalkınma programı için gerekli teçhizatın ABD'den temin edilmesi için Kıbrıs'a 2.3 milyon dolarlık kredi verdi. Böylece, 1963 yılı itibariyle ABD'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yapmış olduğu iktisadi yardımların (hibe ve krediler) toplamı 20 milyon dolara ulaştı.²⁶³ Bu rakam ABD'nin yukarıda belirtilen hedeflerinden Kıbrıs'ın Batı yanlısı ekonomik kalkınmasını desteklemek için yeterli bir tutardı. ABD'li yöneticiler, yaptıkları bu yardımlarla Kıbrıs gibi bağımsızlığına yeni kavuşmuş devletlerin yönlerini Batı'ya dönmelerini umduklarını Kıbrıslı yöneticilere açıkça söylüyorlardı.²⁶⁴

ABD'nin 1960-1964 yılları arasında Kıbrıs Cumhuriyeti üzerindeki bir başka çıkarı da adada komünist ideolojiye sahip herhangi bir hareketin gelişmesinin engellenmesiydi. Kıbrıs'ta, 1926 yılından bu yana AKEL partisiyle temsil edilen komünist hareket, bağımsız cumhuriyetin kurulmasından sonra da faaliyetlerine devam etmekteydi. Henüz 1960 yılının Kasım ayında, ABD Kıbrıs Büyükelçisi Wilkins, Washington'a yazdığı telgrafta AKEL partisinin adada saygınlık kazanarak etkinliğini arttırdığını, bir an önce gerekli önlemlerin alınması gerektiğini

²⁶¹ "General Agreement for Technical Cooperation Between the Government of Cyprus and the Government of the United States of America", **UNTS**, Vol. 411, 29 June 1960, s. 53.

²⁶² "Memorandum of Understanding between the Republic of Cyprus and the United States of America regarding the Grant, Sale and Use of Proceeds from the Sale of 40,000 metric tonnes of Wheat" **UNTS**, Vol. 435, 15 January 1960, s. 15.

²⁶³ T. W. Adams ve A. J. Cottell, **Cyprus Between East and West**, Baltimor, Johns Hopkins Press, 1968, s. 60.

²⁶⁴ **FRUS 1961-1963**, October 7, 1961, Vol. XVI, s. 517.

bildiriyordu.²⁶⁵ Aynı şekilde, 1962 yılında Makarios'un ABD'ye ziyaretinden önce Dışişleri Bakanlığı'nda Başkan Kennedy için hazırlanan bilgi notunda, Kennedy'nin Makarios'a kendi partisini kurarak AKEL'e bağımlılığını azaltması için baskı yapması tavsiye ediliyordu.²⁶⁶ Bununla birlikte, Kennedy'nin Makarios'la yaptığı görüşmelerin kayıtlarında bu konuya çok da fazla değinmediği de görülmektedir.²⁶⁷ ABD'nin, Makarios'a AKEL'e karşı daha ılımlı bir parti kurdurma çabaları 1963 yılına kadar devam etti. Ancak, Makarios'un bu konuda herhangi bir adım atmadığı da ortadaydı. Toplumlar arası anlaşmazlıkların artmaya tırmandığı ve anayasada yapmayı planladığı değişiklikler öncesi desteklerini almak için Doğu bloğu ve bağlantısız ülkelere ziyaretlerde bulunan Makarios'un bu konuda adım atmamak istemediği ortadaydı. Bu durum karşısında ABD de Makarios'a bu konuda açıkça baskı yapmaktan vazgeçerek sadece ekonomik yardım programlarının 1965 seçimlerinde kendisine yardımcı olacak kadar hızlı olmayabileceğini bildirmekle yetindi.²⁶⁸ Nitekim, ABD'nin Kıbrıs'a yapmış olduğu iktisadi yardımlar, başka faktörlerin de etkisiyle 1963 yılından sonra neredeyse sona erdi.

Diğer taraftan, ABD bu dönemde adada ortaya çıkan anlaşmazlıklar karşısında, sorunların toplumlar arasındaki diyalog yoluyla ya da 1960 antlaşmalarında yer alan garantör devletlerin çabalarıyla çözülmesi gerektiğine inanıyor ve hiçbir şekilde yaşanan tartışmalara müdahil olmak istemiyordu. Bu konuda Dışişleri Bakanı Rusk, ABD Kıbrıs Büyükelçisi Wilkins'e gönderdiği talimatta "*Herhangi bir taraftan gelecek ABD'yi sorunlara müdahil etme gayreti*

²⁶⁵ **FRUS 1958-1960**, November 18, 1960, Vol. XVI, Part I, s. 840.

²⁶⁶ "Memorandum for the President, 1 June 1962", Bölükbaşı, **op. cit.**, s. 94.

²⁶⁷ **FRUS 1961-1963**, June 5, 1962, Vol. XVI, s. 525., **FRUS 1961-1963**, June 6, 1962, Vol. XVI, s. 527.

²⁶⁸ Brendan O'Malley ve Ian Craig, **Amerika, Casusluk ve İşgal: Kıbrıs Komplosu**, Nalan Çeper (Çev.), İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2012, s. 151.

nazik bir şekilde ama kesinlikle reddedilmelidir." demektedir.²⁶⁹ Bu tutum, Kıbrıs'ta belediyeler sorununun tırmanışa geçtiği 1963 yılının Şubat ayında da devam ettirildi. Anlaşmazlık sırasında, ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından adada ortaya çıkan ayrışmalara müdahale edilmesinin ters etki yaratarak ABD'nin gelecekteki çıkarlarına zarar vereceğine inanılıyordu.²⁷⁰ ABD yönetiminin bu tutumu, Kıbrıslı Rumların anayasanın ve devleti kuran Londra ve Zürih Antlaşmaları'nın artık geçerlilikleri kalmadığı konusunda yaptıkları baskılardan sonra da aynı şekilde devam etti. Dışişleri Bakanı Rusk, Makarios'un anayasa ve antlaşmalardan memnuniyetsizliğini dile getirdiği Büyükelçi Wilkins'e gönderdiği talimatta, belediyeler sorunu gibi anayasadan kaynaklanan spesifik sorunların iki toplumun da soruna ılımlı yaklaşması sonrasında çözülebileceğini belirterek, ne olursa olsun sorunun çözümünde garantör devletlerin es geçilerek ABD ve BM'nin sorunlara dahil edilmemesi gerektiğini bildiriyordu.²⁷¹ Ayrıca, Dışişleri Bakanı Rusk, toplumlar arası ilişkilerin gittikçe bozulduğu ve anlaşmazlıkların tırmanışa geçtiği 1963 yılının Aralık ayının 15'inde Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ile Paris'te ve Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios ile aynı ayın 18'inde Londra'da birer görüşme gerçekleştirdi. Rusk, yaptığı görüşmelerde iki ismin de Kıbrıs'ta yaşanan sorunlar nedeniyle diğer toplumu suçlaması ve ABD'den anlaşmazlıkların çözümünde rol oynamasını istemesi üzerine ABD'nin gündeminde Kıbrıs dışında yeterli sayıda sorun olduğunu belirterek anlaşmazlıkların iki toplum

²⁶⁹ **FRUS 1961-1963**, January 9, 1963, Vol. XVI, s. 540.

²⁷⁰ **FRUS 1961-1963**, February 16, 1963, Vol. XVI, s. 548.

²⁷¹ **FRUS 1961-1963**, August 15, 1963, Vol. XVI, s. 569-570.

arasında diyalog yoluya çözülmesi gerektiğini öneriyor; anlaşmazlıklar yine çözülmezse, çözüm için garantör devletlerin rol oynaması gerektiğini bildiriyordu.²⁷²

Diğer taraftan, Kıbrıs'ta ortaya çıkan anlaşmazlıklara müdahil olmaktan kaçınan ve sorunu garantör devletlere, bir diğer ifadeyle İngiltere'ye, havale eden ABD yönetimi, Makarios'un yapmayı planladığı ve Türklerin haklarını gasp niteliği taşıyan anayasa değişikliklerine de soğuk bakmıyordu. Büyükelçi Wilkins, bu konuda kendisiyle görüşmeye ve fikrini almaya gelen Makarios'a, tasarısını direk olarak anayasa değişikliği planı olarak değil de anayasanın daha işler hale getirilmesi için öneriler şeklinde sunmasını tavsiye ediyordu.²⁷³ Büyükelçi'nin görüşmedeki bu sıcak bu tutumu, Makarios'un 30 Kasım 1963 tarihinde bir muhtıra ile açıkladığı 13 maddelik anayasa değişiklik planının ardından da devam etti. Wilkins, aynı tarihte Washington'a gönderdiği raporunda ilk izlenim olarak, Türkler adına küçük olumlu değişiklikler de içeren muhtıranın iyi gerekçelendirilmiş olduğunu söylüyor; Kıbrıslı Türklerin de müzakereler yoluyla yapılacak değişikliklerden yararlanmalarını umduğunu bildiriyordu.²⁷⁴

B. 1994-1967 DÖNEMİ

1. 1964 Bunalımı

a. Aralık 1963 Olayları ve Toplumlar arası Çatışmaların Başlaması

1963 yılının Aralık ayında Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un on üç maddelik anayasa değişiklik planı önerisi ve bunların Türkiye tarafından verilen bir

²⁷² FRUS 1961-1963, December 18, 1963, Vol. XVI, s. 591., FRUS 1961-1963, December 15, 1963, Vol. XVI, s. 767.

²⁷³ FRUS 1961-1963, November 26, 1963, Vol. XVI, s. 584.

²⁷⁴ FRUS 1961-1963, November 30, 1963, Vol. XVI, s. 587.

muhtıra ile reddedilmesi adada siyasi gerilimin yükselmesine neden oldu. Bu siyasi ortam içerisinde, 21 Aralık 1963 tarihinde Lefkoşe’de bir Türk mahallesinde devriye gezen Rum polislerin bir arabayı durdurarak arama yapmak istemeleri ve arabada bulunan Türklerin de buna karşı çıkmaları üzerine yaşanan çatışmada iki Kıbrıslı Türk’ün öldürülmesi, tüm adaya yayılacak olan toplumlar arası çatışmaların da fitilini ateşledi. Adada patlak veren çatışmalarda yıl sonuna kadar 99 Kıbrıslı Türk ile 80 Kıbrıslı Rum yaşamını yitirdi.²⁷⁵

Yaşanan gelişmeler üzerine Türk hükümeti harekete geçerek 23 Aralık 1963 tarihinde İngiltere ve Yunanistan hükümetlerine çağrıda bulunarak Rumların saldırılarını durdurmak için ellerinden gelen bütün imkanları kullanmalarını istedi.²⁷⁶ Bu talep üzerine, üç hükümet ertesi gün yayınladıkları ortak bildiri ateşkes çağrısı yaptı.²⁷⁷ Türk hükümeti ayrıca, İngiltere ve Yunanistan’a ateşkes ortamının sağlanamaması halinde ortak bir askeri müdahalenin gerekli olabileceği uyarısında da bulunuyordu.²⁷⁸ Üç hükümetin ortaklaşa yapmış oldukları çağrı, yaşanan çatışmaların önlenmesi için yeterli olmadı. Bunun üzerine Başbakan İsmet İnönü, aralarında Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Fuat Bayramoğlu’nun da bulunduğu bazı asker ve bürokratlar ile yaptığı görüşmenin ardından savaş uçaklarına Kıbrıs üzerinde alçak uçuş ve Rum saldırıları sona ermediği takdirde de havadan

²⁷⁵ Fırat, **op. cit.** s. 125.

²⁷⁶ Erim, **op. cit.**, s. 208.

²⁷⁷ Gönlübol, **op. cit.**, s. 377.

²⁷⁸ **Dışişleri Bakanlığı Belleteni**, 1964, No.1, s. 5.

bombardıman yapılması talimatını verdi.²⁷⁹ Türk jetleri Aldıkları talimat sonrasında ertesi gün Kıbrıs semalarında uyarı amaçlı alçak uçuşlarına başladı.

Türk jetlerinin Kıbrıs semalarında uçmaya başlamasının ardından İngiliz hükümeti, gerginliğin daha fazla tırmanabileceğini tahmin ederek Yunanistan ve Türkiye hükümetlerine Makarios'tan gelecek çağrı sonrasında ortaklaşa bir müdahalede bulunmayı teklif etti. Müdahale İngiliz komutasında olacak ve ilk aşamada adadaki kuvvetlerle gerçekleştirilecekti.²⁸⁰ İki hükümet de İngiltere'den gelen çağrıyı derhal kabul etti ve 27 Aralık 1963 tarihinde Kıbrıs'ta bir İngiliz tümgeneralin kumandasında üçlü bir kuvvet kuruldu. Oluşturulan Barış Gücü adada kısa süreliğine sükuneti sağlasa da çatışmalar düşük yoğunluklu olarak sürmeye devam etti.

b. Londra Konferansı

27 Aralık 1963 tarihinde adada İngiliz yönetiminde oluşturulan üçlü kuvvet, Türkiye'nin adaya müdahale fikrinden uzaklaşmasını sağladı. Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios ise yaşanan bu gelişmeden cesaret alarak, 1 Ocak 1964 tarihinde cumhuriyeti kuran Londra ve Zürih Antlaşmaları'nı feshetme niyetini ilan etti.²⁸¹ Makarios'un açıklaması üzerine derhal harekete geçen İngiltere, antlaşmaların tek taraflı olarak feshedilemeyeceğini belirterek anlaşmazlığın çözümü için Türk ve Rum temsilcileri Londra'da toplanacak bir konferansa davet etti ve düzeni sağlamak üzere 2500 İngiliz askerini daha Kıbrıs'a gönderdi.²⁸²

²⁷⁹ **Idem.**

²⁸⁰ **FRUS 1961-1963**, December 25, 1963, Vol. XVI, s. 598.

²⁸¹ Bahçeli, **op. cit.**, s. 61.

²⁸² Richard P. Stebbins, **The United States in World Affairs: 1964**, New York, Harper&Row, 1965, s. 56.

İngiltere'nin yaptığı çağrı Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ni oluşturan toplum liderleri tarafından olumlu karşılandı. 13 Ocak'tan 2 Şubat 1964 tarihine kadar süren konferansa Türkiye adına Dışişleri Bakanı Erkin, Yunanistan adına Dışişleri Bakanı Palamas, Kıbrıs Rum toplumu adına Klerides, Kıbrıs Türk topluma adına Denктаş, İngiltere adına Butler ve İngiliz Milletler Topluluğu adına da Bakan Sandys katıldı. Konferansın birinci günü, İngiliz Milletler Topluluğu adına söz alan Sandys, İngiltere'nin Kıbrıs'ta askerlerini çok uzun tutamayacağını belirterek, İngiliz askeri birliklerinin adadan çıkması halinde de adada çok kanlı olayların tekrar başlayabileceği uyarısında bulundu ve bir an önce alternatif bir çözüm bulunmasını istedi.²⁸³ Kıbrıs Türk toplumu adına konuşan Denктаş ise 1960 çözümünün Kıbrıslı Türkler'in güvenliğini sağlayamadığını iddia ederek coğrafi olarak ayrılmış ve zorunlu nüfus mübadelesi gerçekleştirilmiş iki toplumlu bir federal devletin kurulması gerektiğini savundu.²⁸⁴ Kıbrıs Rum temsilcisi Klerides de Londra ve Zürih Antlaşmalarını işlemediğini kabul ederek, adanın statüsünün coğrafi değil beşeri esaslara göre tespit edilmesini ve Türkler'e sağlanan özel hakların kaldırılarak yeni bir anayasanın hazırlanmasını ve yürürlüğe konmasını önerdi.²⁸⁵

Sonuç olarak, Kıbrıs Türk toplumunun önerisinin taksim tezini yeniden gündeme getirmesi ve Kıbrıs Rum temsilcisinin önerisinin de adada yaşayan Türklere verilen garantileri ortadan kaldırarak tek toplumlu üniter bir yapıyı hedeflemesi tarafların bir çözüm üzerinde anlaşamamalarına neden oldu. Tarafların bir türlü anlaşamaması, İngiltere'yi uzun süredir adada yapmakta olduğu polis

²⁸³ Kim Dergisi, 17.01.1964, s. 3.

²⁸⁴ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, op.cit., s. 5.

²⁸⁵ Erim, op. cit., s. 237.

vazifesini daha fazla yerine getirmekten yavaş yavaş vazgeçmesi fikrine doğru sürükledi. Ancak İngiliz hükümeti, aniden böyle bir karar alarak adada yaşanan çatışmaların önüne geçilemez bir hal almasını da göze alamıyordu. Bunun üzerine, İngiltere'nin ABD Büyükelçisi Sir David Ormsby-Gore, 25 Ocak 1964 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı George Ball'u arayarak, İngiltere'nin adada barışı tek başına uzun bir süre daha koruyamayacağını ve en kısa sürede uluslararası bir barış gücünün kurulması gerektiğini bildirdi.²⁸⁶ Teklif sonrasında Ball'un yanıtı ve ABD Dışişleri Bakanlığı'nın ilk tepkisi, ABD'nin zaten birçok sorunla uğraştığı ve Kıbrıs konusuna da müdahil olmak istemediğiydi. Ancak, diğer taraftan Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, sorunun BM'ye havale edilmesi durumunda da komünist ülkelerin de adaya müdahil olabileceği endişesini de taşıyorlardı. Bu gelişmeler yaşanırken Başbakan İnönü, Londra Konferansı'nın somut bir çözümlerle sonuçlanmayacağını belli olması ve adada Türklere karşı yaşanan şiddet olaylarının son bulmaması üzerine ABD Ankara Büyükelçisi Raymond Hare'i arayarak ertesi güne kadar bir güvence verilmezse adaya müdahalede bulunmak zorunda kalacaklarını söyledi.²⁸⁷ İngiltere'nin talebi ve İnönü'nün bu tehditi karşısında Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ball aynı gün Başkan Kennedy'e 10.000 kişilik bir NATO Barış Gücü planını sundu.²⁸⁸ Plan, garantör devletlerin adaya müdahale haklarını barış gücünün görevlendirileceği üç aylık süre boyunca kullanmayacaklarını kabul etmeleri karşılığında 1.200 ü ABD askerinden oluşan 10.000 kişilik bir NATO kuvvetinin adaya gönderilmesini içeriyordu. Bu süre zarfında bir de Batı Avrupalı bir arabulucu da toplumlar arasında uzlaşmayı sağlamakla görevlendirilecekti. Başkan Johnson'un da onayıyla, 31 Ocak 1964

²⁸⁶ Gerorge Ball, **The Past Has Another Pattern**, New York, W. W. Norton, 1982, s. 340.

²⁸⁷ **Ibid.**, s. 341.

²⁸⁸ **FRUS, 1964-1968**, Ed. Note, Vol. XVI, s. 8.

tarihinde İngiltere ve ABD, Kıbrıs'ta barışın korunması için ayrıntıları yukarıda verilen ortak planlarını kamuoyuyla paylaştı.²⁸⁹ Yunan ve Türk hükümetleriyle birlikte Kıbrıslı Türkler'in de planı olumlu karşılamlarına rağmen Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios planın uygulanmasını reddetti.²⁹⁰ Yaptığı açıklamada Makarios, milleter arası kuvvet fikrini makul bulmasına rağmen, NATO askeri kuvvetlerine Türk ve Yunan birliklerinin de katılmasının yersiz, hatta tehlikeli olacağını belirtiyor ve sorunun NATO yoluyla değil de BM Güvenlik Konseyi yoluyla çözülmesi gerektiğine inandığını bildiriyordu.²⁹¹

Böylece, Makarios'un planı reddetmesiyle birlikte ABD, İngiltere ve dolayısıyla NATO'nun da planları alt üst olmuş oldu. Ortaya çıkan durum, değişen uluslararası koşullar sonrasında Makarios'un NATO sistemi içerisinde ABD ve İngiltere'nin zorlamalarını eskisi kadar kolay kabul etmeyeceğini ve çıkarları doğrultusunda çözümü bağlantısız ülkelerin de desteğiyle BM'de arayacağını gösteriyordu.

c. BM ve Uluslararası Barış Gücü'nün Tesisi

NATO Barış Gücü fikrinin Makarios tarafından reddedilmesinin ardından Türkiye'nin bir müdahalede bulunma ihtimalinden çekinen ABD yönetimi, Makarios'u barış gücüne ikna ederek olası bir müdahaleyi önlemek için Dışişleri Bakanı Müsteşarı Ball'u bölgeye gönderme kararı aldı. Şubat ayı başında Ball'un, Kıbrıs'ta Makarios'la yaptığı görüşmeler çıkmaza girmişti. Ball, Rumları'nın amacının Türkler'i rahatça öldürebilmeye devam edebilmek için olası bir Türk

²⁸⁹ **American Foreign Policy: Current Documents, 1964**, US Department of State, 1967, s. 556.

²⁹⁰ **Dışişleri Bakanlığı Belleteni, op.cit.**, s. 8.

²⁹¹ **Kim Dergisi**, 07.02.1964, s. 26.

müdahalesinin durdurulması ve her türlü barış gücü fikrinin dışlanması olduğunu düşünüyordu.²⁹²

Ball'un Kıbrıs'ta yaptığı temasların ardında 15 Şubat 1964 tarihinde hem İngiltere hükümeti hem de Kıbrıs hükümeti sorunu farklı nedenlerle BM Güvenlik Konseyi'ne taşıdılar.²⁹³ İngiltere'nin başvuru gerekçesi Kıbrıs'ta oldukça kötüye giden durumun Konsey'in atacağı uygun adımlar sonrasında tüm tarafların yararına olacak şekilde bir çözüme kavuşturulmasıydı.²⁹⁴ Rum tarafı ise başvurusunda Türk hükümetinin adaya müdahalede bulunabileceği doğrultusundaki açıklamalar ve yaptığı savaş hazırlıklarından şikayetçiydi.²⁹⁵ 18 Şubat 1964 tarihinde başlayan Güvenlik Konseyi tartışmalarında Kıbrıslı Rumlar adında söz alan Kıbrıs Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı, 1959 antlaşmalarının Türkiye'ye tek taraflı müdahale hakkı vermesini reddederek Türkiye'yi toplumsal ayrışmayı körüklemekle ve taksim politikası gütmekle suçladı.²⁹⁶ Türk hükümetinin temsilcisi ise Kıbrıs'lı Rumlar'ın Güvenlik Konseyi'ne yaptıkları başvurunun temelsiz olduğunu belirterek, Kıbrıslı Rumların 1959 Antlaşmaları'na sadık kalmaları gerektiğini savundu.²⁹⁷ Yapılan görüşmelerin ardından 2 Mart 1964 tarihinde Bolivya, Brezilya, Fildişi Sahilleri, Fas ve Norveç bir karar tasarısı hazırladılar. Türkiye, İngiltere ve ABD'nin görüşleri doğrultusunda hazırlanan tasarı 4 Mart 1964 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nde oybirliğiyle kabul edildi. Kabul edilen karar metninin ilk 3 paragrafı ilgili devletler ve toplumların uyuşmazlığı vahimleştirecek hareketlerden kaçınmalarını istemekte,

²⁹² Ball, **op. cit.**, s. 345-347.

²⁹³ P. Stebbins, **op. cit.**, s. 57.

²⁹⁴ Ü. Haluk Bayülken, **Cyprus Question and the United Nations**, 2. Baskı, Ankara, Milli Savunma Bakanlığı, 1983, s. 38.

²⁹⁵ **Idem.**

²⁹⁶ **UN Yearbook 1964**, New York, UN Office of Public Information, 1966, s. 152.

²⁹⁷ **Idem.**

4-6'ncı paragrafları Kıbrıs hükümetinin onayıyla ve Kıbrıs, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere hükümetleriyle istişare edilerek bir barış kuvvetinin kurulmasını öngörmekte ve 7-8'inci paragrafları da bir arabulucunun görevlendirilmesini kararlaştırmaktaydı.²⁹⁸

Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964 tarihinde almış olduğu 186 sayılı karar gereği BM Genel Sekreti tarafından Finlandiyalı diplomat Sakari Tuomioja arabulucu olarak atandı. Güvenlik Konseyi'nin aynı kararda öngürdüğü barış gücünün kurulması ise biraz zaman aldı. Bu süre içerisinde Baf, Lefkoşa ve Girne'de Rum saldırıları şiddetlenerek arttı.²⁹⁹ Bu gelişmeler üzerine Türk hükümeti, 12 Mart 1964 tarihinde yaptığı Bakanlar Kurulu toplantısında Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a bir nota verilerek saldırılar durmazsa müdahale edileceğinin bildirilmesine ve aynı notanın birer kopyasının garantör devletler ile ABD Ankara Büyükelçiliği ve BM Genel Sekreterliği'ne de sunulmasına karar verdi.³⁰⁰ ABD Büyükelçisi Hare, notanın bir kopyasının Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin tarafından kendisine ulaştırılmasının ardından Erkin'den durumu Washington'a bildirmek için 24 saat süre istedi. Aynı gün Dışişleri Bakanı Rusk Erkin'e gönderdiği cevapta, BM Barış Gücü'nün adaya derhal intikali için gerekli adımları attıklarını ve Atina ve Lefkoşa hükümetlerine de Türk hükümetinin müdahale yapmakta kararlı olduğunu belirterek derhal şiddet olaylarının önüne geçilmesi gerektiğini ilettiklerini bildirdi.³⁰¹ Diğer taraftan, Türkiye'nin verdiği notanın ertesi günü, Kıbrıs Cumhuriyeti BM Temsilcisi Türkiye'nin işgal tehdidi nedeniyle Güvenlik Konseyi'ni olağanüstü toplantıya çağırdı. 13 Mart 1964 tarihinde toplanan Konsey,

²⁹⁸ **Ibid.**, 165.

²⁹⁹ Erim, **op. cit.** s. 256-257.

³⁰⁰ **Dışişleri Bakanlığı Belleteni, op. cit.**, s. 10.

³⁰¹ **FRUS, 1964-1968**, March 12, 1964, Vol. XVI, s. 51-52.

Bolivya, Brezilya, Fildişi Sahilleri, Fas ve Norveç'in hazırladıkları ve oybirliği ile kabul edilen aldığı 187 sayılı kararlar tarafların barışı tehlikeye düşürecek eylemlerden kaçınmalarını isteyerek tüm üye devletlere 4 Mart 1964 tarihinde alınan 186 sayılı kararın uygulamaya konulabilmesi için Genel Sekreter'e yardımcı olmaları çağrısında bulundu.³⁰² BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu bu karar ve ABD'nin 286 sayılı Milli Güvenlik Kurulu Kararı'yla BM Kıbrıs Barış Gücü'nü (UNFICYP) oluşturacak ülkelerin askerlerinin ulaşım masraflarını üstlenmesi üzerine³⁰³, 14 Mart 1964 tarihinde barış gücünün parçası olacak 42 Kanada askerinden oluşan ilk grup adaya ayak bastı. Barış gücünün tam anlamda operasyonel hale gelmesi ise 27 Mart 1964 tarihinde mümkün olabildi.³⁰⁴

d. Makarios'un Çabaları ve Türk Hükümeti'nin Müdahale Kararı

BM Barış Gücü'nün 27 Mart 1964 tarihinden itibaren Kıbrıs'ta tam anlamıyla göreve başlaması üzerine Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, 31 Mart 1964 tarihinde Türkiye ve Yunanistan hükümetlerine birer nota göndererek adada bulunan birlikler vasıtasıyla 26-27 Aralık 1963 tarihinde İngiliz komutası altında kurulan kuvvetin bir anlamının kalmadığını ve bu kuvvetlerin geri çekilmeleri gerektiğini bildirdi.³⁰⁵ Türk hükümetinin Makarios'a cevabı, Türk birliklerinin ancak adada güvenliğin sağlanması ve anayasal düzenin tekrar kurulmasının ardından geri çekilebileceği

³⁰² UN Yearbook 1964, op. cit., s. 155.

³⁰³ FRUS, 1964-1968, March 12, 1964, Vol. XVI, s. 53.

³⁰⁴ Bahçeli, op. cit., s. 61-62.

³⁰⁵ Doc. S/5636, UN Security Council, 1 Nisan 1964, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5636 (15.06.2014).

oldu.³⁰⁶ Diğer taraftan, Yunan hükümeti ise birliklerinin zaten BM Barış Gücü'nün adaya intikalinden önce geri çekildiği cevabını veriyordu.³⁰⁷

Adadaki Türk birliklerinin geri dönmelerinin mümkün olmadığını anlayan Makarios'un bir sonraki adımı 4 Nisan 1964 tarihinde İttifak Antlaşması'nı tek taraflı olarak feshettiğini açıklamak oldu. Makarios'un bu kararı karşısında Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük, durumu protesto ettiğini bildirerek anayasanın temelini oluşturan bir antlaşmanın kendi onayı olmadan ve tek taraflı olarak feshedilmesinin mümkün olmayacağını Türk hükümeti üzerinden BM Genel Sekreterliği'ne intikal ettirdi.³⁰⁸ Aynı şekilde, Türk hükümeti de Makarios'un açıklamasının hukuksal geçerliliği olmadığını belirterek bu kararı tanımadığını açıkladı.³⁰⁹

Makarios, BM Güvenlik Konseyi'nin 186 ve 187 sayılı kararlarına rağmen Kıbrıs Türkleri'ni yok sayarak attığı uyuşmazlığı vahimleştirecek adımlarına Mayıs ayında da devam etti. Diğer ülkelerle ağır silahlar ile hava ve deniz kuvvetlerini güçlendirecek askeri ekipmanlar için pazarlık yapmaya başlayan Kıbrıs Cumhurbaşkanı, Mayıs ayının sonunda da bir Kıbrıs ordusunun kurulması için çalışmalar başlattı.³¹⁰ Makarios'un bu adımı Türk hükümeti tarafından 27 Mayıs 1964 tarihinde verilen bir nota ile protesto edilmesine rağmen³¹¹, sadece Rum üyelerin katıldığı Temsilciler Meclisi tarafından, 1 Haziran 1964 tarihinde, Kıbrıs'ta ordu kurulması için bir kanun çıkartıldı. Bu gelişme karşısında Türk hükümeti 27

³⁰⁶ **Doc. S/5647**, UN Security Council, 6 Nisan 1964, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5647 (15.06.2014).

³⁰⁷ **Idem.**

³⁰⁸ **Doc. S/5646**, UN Security Council, 6 Nisan 1964, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5646 (15.06.2014).

³⁰⁹ **Dışişleri Bakanlığı Belleteni, op.cit.**, s. 11.

³¹⁰ **UN Yearbook 1964**, op. cit., s. 156.

³¹¹ **Doc. S/5726**, UN Security Council, 29 Mayıs 1964, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5726 (15.06.2014).

Mayıs 1964 tarihinde verdiği notayı referans göstererek Cumhurbaşkanı'na 3 Haziran 1964 tarihinde bir nota daha gönderdi.³¹² Rum yönetiminin bu notalara tepkisi ise Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine yazdığı bir mektup ile Türk hükümetini BM Antlaşması'na uymayarak müdahale tehdidinde bulunmakla itham etmek oldu.³¹³

Mayıs ayının sonunda yaşanan gelişmelerin ardından Türk hükümeti ilk defa adaya bir müdahale yapmakta bu kadar kararlıydı. Makarios'un bir Kıbrıs Rum ordusu kurma kararı bardağı taşıran son damla olmuştu. Başbakan İnönü, 2 Haziran 1964 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında adaya askeri bir müdahalede bulunma kararı aldı ve çıkartma yapacak birlikler İskenderun'da hazır hale getirildi.³¹⁴ Diğer yandan, Dışişleri Bakanlığı da Nihat Erim'e 6 Haziran 1964 sabahı Kıbrıs'a asker çıkartılacağını bildirerek bir an önce BM Güvenlik Konseyi'nde bu olay üzerine kopacak gürültüyü önlemesi için New York'a girmesi talimatını verdi.³¹⁵ 3 Haziran 1964 tarihinde Makarios'a verilen notanın ertesi günü ABD Ankara Büyükelçisi Hare de durumdan haberdar edildi. Büyükelçi, Türk hükümetinin bu kararı karşısından Dışişleri Bakanı Erkin'den 24 saat süre isteyerek durumu Washington'a bildirdi.³¹⁶ ABD Dışişleri Bakanlığı'nın derhal harekete geçmesi³¹⁷ ve Başkan Johnson'un Başbakan İnönü'ye gönderdiği oldukça ağır

³¹² **Doc. S/5743**, UN Security Council, 5 Haziran 1964, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5743 (15.06.2014).

³¹³ **Doc. S/5762**, UN Security Council, 10 Haziran 1964, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5762 (15.06.2014).

³¹⁴ Ball, **op. cit.**, s. 350.

³¹⁵ Erim, **op. cit.**, s. 771.

³¹⁶ **FRUS, 1964-1968**, June 4, 1964, Vol. XVI, s. 103.

³¹⁷ **FRUS, 1964-1968**, June 4, 1964, Vol. XVI, s. 105.

mesajlar taşıyan mektup³¹⁸ sonrasında Türk hükümeti müdahaleden vazgeçmek zorunda kaldı.

e. ABD'nin Tutumu

Kıbrıs'ta toplumlar arası çatışmaların patlak verdiği 1963 yılının Aralık ayından, ABD Başkanı Johnson'un yazdığı mektupla Türk hükümetini adaya bir askeri müdahalede bulunma kararından alıkoymasına kadar geçen süre içerisinde yaşanan gelişmeler, ABD'nin Kıbrıs sorununa doğrudan müdahil olmadan tarafları NATO ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye daha fazla zorlayamayacağını kanıtladı. 25 Ocak 1964 tarihinde İngiltere'nin Washington Büyükelçisi Sir David Ormsby Gore'un, ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı George Ball'u arayarak İngiltere'nin adada sürdürmekte olduğu polis vazifesini daha fazla devam ettiremeyeceğini bildirmesinin ardından³¹⁹, ABD hükümeti ilk defa İngiltere'nin üstlenmekte olduğu vazifeyi birlikte yürütme konusunda irade gösteriyordu. Dikkat edilmesi gereken husus, ABD'nin bu dönemde Kıbrıs'ta üstlendiği görev, Gore'un da Ball'a sunduğu teklifte belirttiği gibi sadece bir polis vazifesiydi. Diğer bir ifadeyle, ABD'nin böyle bir rolü üstlenmedeki temel düşüncesi, adada iki taraf arasında kimin haklı ya da kimin haksız olduğuna karar vermek ve barışın sağlanması için önerilerde bulunmak değil; sadece sorunun NATO ve ABD'nin Akdeniz'deki çıkarlarına vereceği muhtemel zararın önüne geçerek yatışmasını sağlamaktı.³²⁰ 1965 yılından 1968 yılına kadar ABD'nin Ankara Büyükelçiliği görevinde bulunan Parker T. Hart da ABD'nin bu dönemki politikasını Yunanistan ve Türkiye arasından tarafsızlık ve iki tarafın da üzerinde anlaştığı bir

³¹⁸ FRUS, 1964-1968, June 4, 1964, Vol. XVI, s. 107-110.

³¹⁹ Ball, *op. cit.*, s. 340.

³²⁰ Fotios Moustakis, *The Greek-Turkish Relationship and NATO*, Londra, Frank Cass, 2003, s. 36.

çözümün desteklenmesi olarak tanımlıyordu.³²¹ Çünkü Ball'a göre yaşanan çatışma ortamı, Türkiye ve Yunanistan arasındaki barış ortamını tehdit ederek taraflar arasında silahlı bir çatışmanın çıkmasına, NATO'nun güneydoğu kanadındaki istikrar ortamının bozularak savunma kapasitesinin zarar görmesine ve garantör devletlerden birisi olan İngiltere'nin adadaki üslerinin geleceğinin tehlikeye düşmesine neden olabilirdi.³²²

i. Aralık 1963 Olayları

Kıbrıs'ta 21 Aralık 1963 tarihinde başlayan ve aniden tırmanan toplumlar arası çatışmalar, ABD hükümetinin krizin daha da büyüüp Yunanistan ve Türkiye arasında bir çatışmaya doğru götürebileceği konusunda endişelenmesini sağladı. Amerikan Dışişleri Bakanlığı hiç istemeyeceği böyle bir gelişmeyi önlemek adına derhal Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs hükümetleriyle irtibata geçti. 23 Aralık 1963'te Dışişleri Bakanı Dean Rusk, Ankara, Lefkoşa ve Atina'daki ABD Büyükelçiliklerine her üç hükümet ve Kıbrıs'taki toplumlara maksimum düzeyde tedbirli davranmaları konusunda tavsiyede bulunmalarını söyledi.³²³ Bunun yanında, yapılan uyarının da yeterli olmayabileceğini düşünen Atina ve Ankara'daki ABD Büyükelçilikleri bir adım daha ileri giderek, gerek Türk gerekse Yunan hükümetlerine Askeri Yardım Programı bünyesinde kendilerine verilen askeri yardım malzemesinin Kıbrıs'ta Yunan ya da Türk askerlerince ABD'nin izni olmadan kullanımının askeri yardım antlaşmalarının açık ihlali olacağını bildirdi.³²⁴ ABD, ne yapıp ne edip çatışmaların daha da fazla büyümeden derhal sona erdirilmesini ve barış ortamının yeniden tesis

³²¹ Parker T. Hart, **Two Allies at the Threshold of War: Cyprus, A First Hand Account of Crisis Management, 1965-1968**, North Carolina, Duke University Press, 1990, s. 24.

³²² Ball, **op. cit.**, s. 338.

³²³ Bölükbaşı, **op. cit.**, s. 99.

³²⁴ Bölükbaşı, **op. cit.**, s. 100.

edilmesini arzuluyordu. Ancak, Amerikalı yöneticilerin bunun için her üç hükümete de itidalli davranmaları konusunda yapacakları çağrıdan ve yaptıkları askeri yardımı kullanım amaçlarını hatırlatmaktan başka bir adım atma niyetleri yoktu.

ABD yönetiminin anlaşmazlığa daha fazla müdahil olmayarak sorunun garantör devletler tarafından ya da başka bir ifadeyle İngiliz hükümetinin gayretleriyle çözülmesini arzulaması Gürsel ve Johnson arasında yaşanan mektuplaşmalardan da görülebilmekteydi. Cumhurbaşkanı Gürsel, 25 Aralık 1963 tarihinde ABD Başkanı Johnson'a gönderdiği mektupta Kıbrıs'ta yaşanan katliamın derhal durdurulması için elindeki tüm olanakları kullanmasını istedi. Başkan Johnson ise 26 Aralık 1963 tarihinde yazdığı cevabında garantör devletlerin barışçı bir çözüm yoluna yardım edecek her türlü davranışlarını desteklemek için elinden gelen her şeyi yapacağını belirtmekle yetiniyordu.³²⁵ Bununla birlikte, ABD yönetimi bu eğilimini BM'de görev yapmakta olan heyetine de bildirdi. 27 Aralık 1963 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'ndan BM heyetine gönderdiği direktifte: *“İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin antlaşmalardan doğan sorumlulukları bulunuyor. Tartışmayı yapıcı bir kanaldan götürebilmede de İngiltere'ye güveniyoruz. ABD ise tartışmalar esnasında aktif katılımdan kaçınmalı ancak tartışmaların ılımlı bir havada cereyanını sağlamaya çalışmalı.”*³²⁶ denilmekteydi. Aynı zamanda, İngiliz hükümetinin çatışmaları durdurmak ve sükuneti sağlamak adına ortak bir kuvvet kurulmasına dair yaptığı çağrıya Yunanistan ve Türkiye hükümetlerinin olumlu yanıt vermesi, ABD'yi sorunun çözümü için daha fazla çaba sarfetmekten alıkoymuştu.

³²⁵ **US Department of State Bulletin**, Vol.L, No: 1282, January 20, 1964, s. 90.

³²⁶ Bölükbaşı, **op. cit.**, s. 103.

ii. Londra Konferansı ve Sonrası

ABD yönetimi için Kıbrıs'ta yaşanan anlaşmazlık için en uygun çözüm İngiltere'nin önderliğindeki garantör devletler tarafından sağlanabilirdi. Dışişleri Bakanı Rusk, İngiliz Büyükelçi Gore ile yaptığı görüşmede kendisine “*Durum aniden kötüleşmeye başlarsa İngiliz birliklerinin müdahalesi en iyi ihtimaldir. Alternatif olarak, Türkler ve Rumların kabul edebilecekleri diğer NATO ülkelerinden oluşturulabilecek bir kuvvet de kullanılabilir.*”³²⁷ demektedir. Ancak yukarıda da değinildiği üzere ertesi gün Gore, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ball'a İngiliz hükümetinin adadaki vazifesini daha fazla sürdürme niyetinde olmadığını açıkladı. Bu gelişme üzerine Ball, Başkan Johnson ile Beyaz Saray'da yapılan toplantıda İngiltere'nin seçenek dışı kalmasında sonra “*BM başvurulabilecek en kötü alternatif. En kötü ihtimalin yaşanması halinde iki NATO ülkesinin birbiriyle savaşta olabilecek olmasına rağmen, Kıbrıs NATO üyesi olmadı için bir NATO çözümü de mümkün değil.*”³²⁸ demektedir. Ancak, Başkan Johnson bu durumda İngiltere, BM ve NATO dışındaki tek ihtimalin ABD'nin yapacağı bir müdahale olduğunu düşünerek buna kesinlikle karşı çıkıyordu. Johnson'un böyle bir öneriye karşı çıkmasının en önemli nedeni de kendisinin de dile getirdiği gibi yaklaşan ABD başkanlık seçimleriydi.³²⁹

Başkan'ın bu tavrına rağmen, Londra Konferansı'ndan bir sonuç alınamayacağının belli olmasından sonra İnönü'nün ABD Büyükelçisi Hare'ye adada gerekli önlemler alınmazsa müdahalede bulunacağını bildirmesi üzerine, ABD Dışişleri Bakanlığı harekete geçti. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ball, 28 Ocak 1964 tarihinde Başkan Johnson'la yaptığı görüşmede kendisine 1200'ü ABD askerlerinden

³²⁷ FRUS, 1964-1968, January 24, 1964, Vol. XVI, s. 2.

³²⁸ FRUS, 1964-1968, January 25, 1964, Vol. XVI, s. 4-5.

³²⁹ FRUS, 1964-1968, January 25, 1964, Vol. XVI, s. 6.

oluşan 10000 kişilik bir NATO kuvvetinin derhal adaya gönderilmesini teklif etti. Başkan, her ne kadar temkinli yaklaşırsa da plana onay vermeye razı oldu.³³⁰ Ancak, bu sefer de Makarios'un adada bir NATO kuvveti istemesi üzerine plan askıya alındı.

Makarios'un NATO planına razı olmaması üzerine Başkan Johnson, derhal Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ball'u bölgeye göndererek krizin daha fazla büyümesini önlemek istedi. Ball, Kıbrıs Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Kyprianou ile yaptığı görüşmede krizi yatıştırmanın en iyi yolunun adaya gönderilecek bir barış gücü ve tarafların uzlaşmasını sağlayacak bir arabulucu olduğu olduğunu teklif etti. Kyprianou ise barış gücü fikrine sıcak bakmakla birlikte bunun ancak BM Güvenlik Konseyi yoluyla mümkün olabileceğini söylüyordu.³³¹ Nitekim, 4 Mart 1964 tarihinde BM Güvenlik Kurulu'nun 186 sayılı kararıyla bir barış gücünün kurulması sağlandı.

Yukarıda da değinildiği üzere Güvenlik Konseyi tarafında bir barış gücünün kurulması kararı alınmasına rağmen, bu gücün adaya intikali hemen mümkün olmadı. Bu süre içerisinde adadaki şiddet olayları da devam ediyordu. Bu gelişmeler üzerine, ABD Büyükelçisi Hare 12 Mart 1964 tarihinde Washington'a Türk hükümetinin adaya askeri bir müdahale konusunda kararlı olduğunu bildiren bir rapor gönderdi.³³² ABD hükümeti, Ankara Büyükelçisi'nden gelen haber üzerine derhal gerekli adımı atıp durumu Türk hükümetine bildirdikten sonra 13 Mart 1964 tarihinde barış gücünün adada göreve başlamasını sağladı.³³³ ABD'nin attığı bu

³³⁰ FRUS, 1964-1968, Ed. Note, Vol. XVI, s. 8.

³³¹ FRUS, 1964-1968, February 9, 1964, Vol. XVI, s. 14.

³³² FRUS, 1964-1968, March 12, 1964, Vol. XVI, s. 52.

³³³ FRUS, 1964-1968, March 12, 1964, Vol. XVI, s. 53.

adımlar sonrasında İnönü, Erim'le yaptığı görüşmede ABD'nin Kıbrıs'a asker çıkarmaya müsaade etmediğini söylüyordu.³³⁴

iii. Johnson Mektubu

Yukarıda da değinildiği üzere, Türk hükümeti Mayıs ayında yaşanan gelişmelerden sonra Makarios'un 1 Haziran 1964 tarihinde bir Kırs Rum ordusu kurulması için kanun çıkarması üzerine tekrar adaya müdahale kararı aldı. 2 Haziran 1964 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan kararlar, çıkartma yapacak birlikler İskenderun'da hazır hale getirildi.³³⁵ Milletvekili Nihat Erim'in de yapılacak hareket sonrasında BM Güvenlik Konseyi'nde yapılacak tartışmalarda yer almak üzere New York'a gönderilmesi kararı alındı.³³⁶ 3 Haziran 1964 tarihinde de ABD Ankara Büyükelçisi Hare, Dışişleri Bakanı Erkin'in taraftar olmamasına rağmen de durumdan haberdar edildi. Büyükelçi, Türk hükümetinin bu kararı karşısından Dışişleri Bakanı Erkin'den 24 saat süre isteyerek durumu acil Washington'a bildirdi.³³⁷

ABD Dışişleri Bakanlığı, Hare'den gelen haber sonrasında derhal harekete geçti. İlk olarak Dışişleri Bakanı Rusk, Türkiye'nin Washington Büyükelçisini arayarak Türkiye'nin müttefiklerine danışmadan adaya müdahalede bulunması halinde bu hareketin ciddi sonuçlarının olacağını ve Türk hükümetinin böyle bir kararı uygulamaktan vazgeçmesi gerektiğini bildirdi.³³⁸ Rusk, Washington Büyükelçisi üzerinden Türk hükümetiyle kurduğu ilk temasın ardından, NATO Avrupa Komutanı Lemnitzer'e de derhal Ankara'ya giderek Türk askeri yetkililerle

³³⁴ Erim, *op. cit.*, s. 765.

³³⁵ Ball, *op. cit.*, s. 350.

³³⁶ Erim, *op.cit.*, s. 771.

³³⁷ **FRUS, 1964-1968**, June 4, 1964, Vol. XVI, s. 103.

³³⁸ **FRUS, 1964-1968**, June 4, 1964, Vol. XVI, s. 105.

görüşmesini ve Türkiye'nin askeri bir müdahalesinin NATO'nun çıkarlarını zedeleyebileceğini bildirmesini istedi.³³⁹

ABD hükümeti, Türkiye'nin adaya müdahalesini önlemek için daha etkili bir yol olacağını düşündükleri Başbakan İsmet İnönü'ye hitaben bir mektup hazırladı. Dışişleri Bakanı Dean Rusk, Başkan'ın danışmanlarından Harlan Cleveland ve onun yardımcısı Joseph Sisco tarafından hazırlanan ve Başkan Johnson'un imzasıyla gönderilen mektup, Türkiye'nin müttefiklerine danışmadan girişebileceği bir hareketin muhtemel sonuçlarını bildirmekle birlikte oldukça ağır ifadeler içeriyordu. Gönderilmeden önce mektubun taslağını gören Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ball, daha sonra mektup hakkında *“hayatımda gördüğüm en acımasız diplomatik nota”* ifadesini kullanacaktı.³⁴⁰ ABD hükümeti, muhtemel bir hareketi durdurmak için yazılan mektubu göndermeden önce, yapılacak uyarıyı vurgulamak üzere bir uçak gemisi, bir kruvazör ve dört destroyerden oluşan bir Amerikan deniz kuvvetini de Kıbrıs adasının yakınlarına doğru harekete geçirdi.³⁴¹

Başkan Johnson tarafından gönderilen uzun mektup özet olarak; ABD'nin yıllardan bu yana Türkiye'nin güvenilir bir müttefiki olduğunu ve Türkiye'nin ABD'ye danışmadan bir müdahale kararı almaması gerektiğini, Türkiye'nin Garanti Antlaşmasına dayanarak adaya bir müdahalede bulunma hakkının olduğunu ancak böyle bir kararı almadan önce diğer garantör devletlere danışması gerektiğini, olası bir müdahalenin iki NATO ülkesi olan Türkiye ve Yunanistan arasında bir çatışmaya yol açabileceğini ve böyle bir çatışmanın NATO'nun çıkarlarına zarar verebileceğini, Türkiye'nin NATO müttefiklerinin olurları olmadan gerçekleştireceği olası bir

³³⁹ Bölükbaşı, **op. cit.**, s. 124.

³⁴⁰ Ball, **op. cit.**, s. 350.

³⁴¹ O'Malley ve Craig, **op. cit.**, s. 178.

müdahale sonrasında SSCB'nin olası bir müdahalesiyle karşılaşması durumunda NATO tarafından savunulma zorunluluğunun olmadığını, Türkiye'nin gerçekleştireceği olası bir müdahalede kendilerine 1947 tarihli askeri yardım antlaşması kapsamında verilen silahları kullanamayacağını içermekte ve Başbakan İsmet İnönü'yü bu konuyu görüşmek üzere en kısa sürede Washington'a davet etmekteydi.³⁴²

Başbakan İnönü'nün mektubu ABD Büyükelçisi'nden aldıktan sonra ilk tepkisi, bazı önemli noktalara katılmadığını ve bu konuda ayrıntılı bir mektup yazacağını söyledikten sonra Büyükelçi'ye Kıbrıs'a bir müdahalede bulunmama konusunda Başkanla aynı fikirde olduğunu bildirmek oldu.³⁴³ İnönü'nün ABD Başkanı'nın mektubunu aldıktan sonra kendisine bir cevap hazırlaması tam sekiz gün sürdü. Johnson tarafından gönderilen mektuptan çok daha uzun bir mektup hazırlayan İnönü, mektubunu Johnson'un yazdığı mektubun etkilerini azaltmak için Ankara'ya gönderilen Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ball ile birlikte Washington'a gönderdi. İnönü'nün gönderdiği mektup özet olarak; Türkiye'nin müdahale kararı almadan önce ABD ile görüş alışverişinde bulunduğunu, aynı şekilde Türkiye'nin 6 aydan bu yana çeşitli konularla diğer garantör devletlerle de görüşme halinde olduğunu ancak bu durumdan bir sonuç alamadığını, Türkiye'nin uluslararası antlaşmalardan doğan haklarını kullanmasının taksim niyetini taşımadığını, Türkiye'nin anayasal düzenin sağlanması için diğer garantör devletlere de yaptığı fiili işbirliği çağrısının ardından Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı bir saldırıya girişmesinin sorumluluğunun Türkiye'ye ait olmayacağını, NATO üyesi ülkelerin müttefiklerinden herhangi birinin uğradığı bir saldırı sonrasında saldırıya kendi

³⁴² FRUS, 1964-1968, June 5, 1964, Vol. XVI, s. 107-110.

³⁴³ FRUS, 1964-1968, June 5, 1964, Vol. XVI, s. 111.

hareketleriyle sebep olup olmadığını araştırmaya kalkmalarının ittifakın temel direklerini sarsacağını ve ittifakın bir anlamının kalmayacağını içermekte ve en kısa sürede Washington'a Başkan Johnson ile görüşmeye geleceğini bildirmekteydi.³⁴⁴

Başkan Johnson, İnönüye gönderdiği mektubun arkasından Yunanistan Başbakanı George Papandreu'ya da Kıbrıs sorunu konusunda Washington'da bir görüşme yapma çağrısında bulunmuştu. İnönü'nün de aynı tarihlerde Washington'da olacağını bilen Papandreu da Türk Başbakanı'yla aynı görüşmede bulunmama şartıyla çağrıyı kabul etti. Dolayısıyla, Johnson ilk olarak 22 Haziran 1964 tarihinde, arkasından Papandreu'yla da 24 Haziran 1964 tarihinde birer görüşme gerçekleştirdi. Temmuz ayında eski Dışişleri Bakanlarından Dean Acheson arabuluculuğunda Cenevre'de paralel görüşmelere başlanması kararı dışında olumlu bir sonucu olmayan toplantılarda, her iki Başbakan'da diğer ülkenin adada barışa zarar veren hareketlerinden şikayet etmelerine rağmen ABD'den bekledikleri doğrudan desteği göremedi.³⁴⁵

2. Aktif Tarafsızlıktan Arabuluculuğa: Cenevre Görüşmeleri

a. I. Cenevre Görüşmeleri

Washington'da 22-24 Haziran 1964 tarihlerinde gerçekleştirilen görüşmelerin ardından Türkiye ve Yunanistan hükümetleri, Cenevre'de Dean Acheson arabuluculuğunda görüşmeler yapılmasını kabul etti. Ancak, Yunan hükümetinin isteği üzerine bu görüşmeler arabulucu ve iki ülkenin temsilcileriyle aynı oturularda gerçekleştirilmeyecekti. Acheson, 11 Temmuz 1964'te ilk görüşmelerle

³⁴⁴ **Milliyet**, 16 Ocak 1966.

³⁴⁵ **FRUS, 1964-1968**, June 22, 1964, Vol. XVI, s. 146-148., **FRUS, 1964-1968**, June 24, 1964, Vol. XVI, s. 151-155.

başlayan ve 6 Ağustos 1964'te kesintiye uğradıktan sonra 31 Ağustos 1964 tarihinde son bulan görüşmelerde mekik gibi bir Türk heyetiyle bir de Yunan heyetiyle arka arkaya toplantılar gerçekleştirdi.

Acheson, Cenevre'ye bağımsız bir Kıbrıs'ın bir Türk müdahalesi olasılığı ve dolayısıyla da bir Türk-Yunan savaşı riskini barındırdığı, Türkiye ve Yunanistan'ın ABD'yle olan olumlu ilişkilerine zarar verdiği, Sovyet Birliği'nin bölgedeki etkisini güçlendirdiği ve NATO içerisindeki uyumu da bozduğu için Amerikan çıkarlarına bir tehdit oluşturduğu varsayımıyla³⁴⁶ gitse de yapılan görüşmeler sırasında da belittiği üzere yanında kapsamlı bir Amerikan planını taşııyordu.³⁴⁷ Görüşmeler sırasında Acheson, Türk heyetiyle yaptığı görüşmenin ardından aldığı notlarla Yunan heyetinin yanına gidiyor, arkasından Yunan heyetiyle yaptığı görüşmenin sonunda aldığı notlarla tekrar Türk heyetiyle görüşüyor ve aynı döngü arka arkaya tekrarlanıyordu.

Yapılan ilk görüşmelerde Türk hükümetinin temsilcisi Erim, Londra ve Zürih Antlaşmaları'nın muhafazasını ya da buna alternatif olarak taksim ya da federasyon tezini savundu.³⁴⁸ Yunan hükümetinin temsilcisi Nikolareisis'in Acheson'a ilk teklifi ise adanın Kıbrıslı Türkler'e verilecek özel haklarla birlikte Yunanistan'a ilhakı, diğer bir ifadeyle enosisti.³⁴⁹ Acheson, Türk ve Yunan temsilcilerle yaptığı ilk görüşmelerin ardından her iki temsilciye de Karpas yarımadasının egemenlik haklarıyla birlikte üs olarak kullanılmak üzere Türkiye'ye bırakılmasını ve adanın

³⁴⁶ Douglas Brinkley, "The Cyprus Question: Dean Acheson as Mediator", **Journal of the Hellenic Diaspora**, Vol. 15 (1988), no: 3-4, s. 5.

³⁴⁷ **FRUS, 1964-1968**, July 14, 1964, Vol. XVI, s. 183.

³⁴⁸ **FRUS, 1964-1968**, July 11, 1964, Vol. XVI, s. 179., **FRUS, 1964-1968**, July 15, 1964, Vol. XVI, s. 185.

³⁴⁹ **FRUS, 1964-1968**, July 14, 1964, Vol. XVI, s. 183.

kalanının Yunanistan'ın egemenliğine terk edilmesini önerdi.³⁵⁰ Böylece, Acheson hem enosis hem de taksim isteklerini bir noktaya kadar karşılayabileceğini düşünüyordu.

Acheson'un ilk teklifi Türk ve Yunan temsilcilerinin her ikisi tarafından da kabul görmedi. Yunan temsilci Nikolareisis, Acheson'un önerisine karşılık Türkler'e egemen bir bölge bırakılmasına karşı çıkıyor ve Türkiye'ye İngiliz üslerinde NATO komutası altında bir birlik bulundurma hakkının verilebileceğini öneriyordu.³⁵¹ Diğer taraftan, Türk temsilci Erim de Acheson'un önerdiği Karpas bölgesinin yeterli olmayacağını öne sürüp İngiliz üslerini kullanma fikrinin söz konusu dahi olamayacağını bildiriyordu.³⁵² Acheson'un Türk ve Yunan temsilcilerle yaptığı görüşmeler bu seyirde devam ederken, 6 Ağustos 1964 tarihinde Kıbrıs'tan gelen haberler üzerine görüşmelere ara verilmek zorunda kalındı.

b. Ağustos 1964 Olayları

Cenevre'de yapılan müzakereler sürerken, adada ABD öncülüğünde bir NATO planının uygulanmasından korkan Makarios, Kıbrıs'ta adayı Rum hakimiyetine sokacak bazı adımlar atıyordu. Temmuz ayında, ilk olarak 25 kalem malı stratejik madde ilan ederek İçişleri Bakanlığının izni olmaksızın Kıbrıslı Türkler'e satılmasını yasaklayan Makarios daha sonra Kıbrıslı Türkler'e yardım olarak gönderilen malların ithaline de bazı kısıtlamalar getirdi.³⁵³ Makarios'un bir sonraki adımı da adanın silahlandırılmasına hız vermek oldu. Ulusal Muhafız Birliği adı altında bir örgütlenmeye giden Makarios, adaya 5000 Yunan subayının çıkmasını

³⁵⁰ FRUS, 1964-1968, July 19, 1964, Vol. XVI, s. 186., FRUS, 1964-1968, July 27, 1964, Vol. XVI, s. 196

³⁵¹ Idem.

³⁵² Idem.

³⁵³ Doc. S/5950, UN Security Council, 10 Eylül 1964, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5762 (15.06.2014).

sağladı.³⁵⁴ Cenevre’de devam eden görüşmeler nedeniyle attığı adımlar karşısında önemli bir tepkiyle karşılaşmayan Makarios, 6 Ağustos 1964 tarihinde Erenköy bölgesine Kıbrıs’lı Türkler’e karşı top ateşi desteğinde bir taaruz başlattı. Makarios’un bu taaruzla amacı devam eden Cenevre görüşmelerini sekteye uğratmaktı. Nitekim, görüşmelere ara verilmesiyle birlikte Makarios bu amacına ulaşmıştı.

Adada meydana gelen olaylar üzerine Ankara’da acil olarak Başbakan İnönü liderliğinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu ilk olarak ada üzerinde ihtar uçuşları yapılmasına karar verdi. 7 Ağustos 1964’te Türk jetlerinin yaptıkları ihtar uçuşlarını yeterli olmaması üzerine Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, Rum kuvvetlerinin bombalanmasını emretti. Ertesi gün, Yunan Hava Kuvvtelerine ait 5 savaş uçağı da Türk mevzilerini bombalayınca buhran daha da büyüdü.³⁵⁵ Olayların daha fazla büyümesini önlemek isteyen ABD ve İngiltere derhal harekete geçerek BM Güvenlik Konseyi’nde bir ateşkes kararı alınmasını sağladı.³⁵⁶ Karar sonrasında olayların yatışması üzerine, Cenevre görüşmeleri kaldığı yerden devam edibildi.

c. II. Cenevre Görüşmeleri

6 Ağustos 1964 tarihinde Kıbrıs’taki Rum saldırıyla kesintiye uğrayan Cenevre görüşmeleri BM Güvenlik Konseyi’nin sağladığı ateşkes kararının ardından 15 Ağustos 1964 tarihinden sonra devam etti. İlk gün yapılan görüşmeler de Erim, Acheson’un getirdiği Yunan temsilcinin Karpas yarımadasından çok daha küçük bir alanda Türklere verilecek üs ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu altında Kıbrıslı

³⁵⁴ Fırat, **op. cit.** s. 138.

³⁵⁵ Bölükbaşı, **op. cit.**, s. 132

³⁵⁶ **Doc. S/5868**, UN Security Council, 9 Ağustos 1964, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5868 (15.06.2014).

Türklere sağlanacak koruma karşılığında enosis planını kesin bir şekilde reddetti. Aynı şekilde, Yunan temsilci Nikolareisis de Erim'in yapmış olduğu karşı teklifi reddediyordu.³⁵⁷ Yaşanan bu gelişme sonrasında görüşmelerin çıkmaza girmesi üzerine, ABD Dışişleri Bakanlığı Cenevreye, her iki temsilciye de iletilmek üzere ağır bir mesaj gönderdi. Dışişleri Bakanı Rusk, kaleme aldığı mesajda *“Türkiye ve Yunanistan, bugün sahip oldukları askeri gücü sadece NATO üyeliklerine borçludurlar. Bu askeri güç onlara birbirlerine karşı yöneltilmek üzere sunulmamıştır.”* diyerek her iki hükümetin de daha fazla direnmeyerek ortak bir noktada buluşmalarını sağlamaya çalıştı.³⁵⁸ Ancak bu çağrı da her iki ülkenin kendilerine önerilen planları derhal kabul etmelerini sağlayamadı.

Görüşmelerin ilerleyen günlerinde Acheson, her iki temsilciyle de yaptığı toplantıların sonunda ortaya yeni bir öneri koydu. Ortaya konan teklif Acheson'un Cenevre'deki nihai planıydı. Plana göre, Türkiye'ye birinci görüşmelerde ortaya çıkan tekliften farklı olarak bu sefer sadece Karpas yarımadasından daha küçük bir alanda 50 yıllığına kiralanacak bir üs öngörülüyordu.³⁵⁹ Erim'in önerilen plana cevabı Ankara'dan aldığı talimat gereği ilk planda olduğu gibi egemen bir üs fikrinde ısrar etmek oldu.³⁶⁰ Diğer taraftan, Yunanistan'ın plana yaklaşımı Amerikan baskısı sonrasında ilk başta olumlu olsa da Kıbrıs'tan gelen mesajlardan sonra planın reddedilmesi şeklindeydi.³⁶¹ Aslında plan, genel anlamda Rum isteklerine daha yakın gözüküyordu. Hatta o zamanki Kıbrıs Cumhuriyeti Temsilciler Meclisi Başkanı olan Glafkos Kleris, daha sonra verdiği bir mülakatta II. Acheson planını o zamana kadar

³⁵⁷ FRUS, 1964-1968, Ağust 15, 1964, Vol. XVI, s. 250-252.

³⁵⁸ *Ibid*, s. 254.

³⁵⁹ Bölükbaşı, *op. cit.*, s. 136.

³⁶⁰ FRUS, 1964-1968, Ağust 21, 1964, Vol. XVI, s. 276.

³⁶¹ FRUS, 1964-1968, Ağust 22, 1964, Vol. XVI, s. 284-285.

enosise en çok yaklaşılan an olarak değerlendirmişti.³⁶² Ancak, bağımsızlığın tadına bakmış olan Makarios, Kıbrıs'ı ABD ve dolayısıyla da NATO boyunduruğu altına sokacağını düşündüğü plana karşı çıkmıştı.

Böylece, 11 Temmuz 1964 tarihinde başlanan görüşmeler, iki ülke temsilcisinin de ortak bir plan üzerinde anlaşamaması sonrasında 31 Ağustos 1964 tarihinde sona erdi. 1 Eylül 1964 tarihinde Washington'da yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ball, görüşmelerin olumlu bir sonuca varamamasını iki nedene bağlıyordu. Bu nedenler, Yunanistan hükümetinin Kıbrıs'ta sorumluluk alamayacak kadar zayıf olması ve Türkiye'nin de egemen bir üs konusunda ısrar etmesiydi.³⁶³ Yaşanan başarısız teşebbüs, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nı Kıbrıs'ın geleceği konusunda endişelendirdi. Yukarıda da değinildiği üzere, Dışişleri Bakanlığı'nda Acheson Cenevre görüşmelerine gitmeden önce bağımsız Kıbrıs'ın ABD ve NATO'ya sorun yarattığı fikri hakimdi. Bu düşünce, görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından da değişmedi. Washington'da yapılan bir toplantıda, görüşmelerde arabuluculuk yapan Acheson ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ball, Kıbrıs'taki ABD çıkarlarını korumanın en iyi yolu olarak Türkler'i Karpas yarım adasını bir oldu bittiyle işgal etmeye teşvik ettikten sonra, adanın kalanının da Yunanistan hükümeti öncülüğünde enosis yoluyla ana karaya bağlanması ve Makarios'un da devre dışı bırakılması olduğunu önerdiler. Onları endişelendiren tek sorun da böyle bir durumda SSCB'nin göstereceği tepkiydi. Ancak, Başkan Johnson'un plana soğuk bakması ve böyle bir planın uygulanması

³⁶² Niyazi Kızılyürek, **Glafkos Klerides: Tariten Güncelliğe Bir Kıbrıs Yolculuğu**, 2. Baskı, İstanbul, İletişim, 2007, s. 132.

³⁶³ **FRUS, 1964-1968**, September 1, 1964, Vol. XVI, s. 297.

konusunda isteksiz davranması planın rafa kalkmasını sağladı.³⁶⁴ Böylece, ABD Kıbrıs'taki sorunu tekrar kendi seyrine bırakıyordu.

3. 1965 Yılında Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler

1964 yılının Ağustos ayının sonunda Cenevre görüşmelerinin sona ermesinin ardından Kıbrıs'ta yaşanan gerilim göreceli olarak azalmış ve bir ateşkes dönemi başlamıştı. Diğer bir ifadeyle, adadaki anlaşmazlık hala çözülememiş olmasına rağmen, şiddetli çatışmalar önemli oranda sona ermişti. Bu durumun yaşanmasında, Makarios'un adada Türklere karşı uygulamaya başladığı yeni politikanın da önemli bir katkısı vardı. Makarios, Ağustos ayında yaşanan çatışmaların ardından alınan ateşkes kararı sonrasında, Türk hükümetinin adaya yapacağı bir müdahale riskini de içinde barındıran Kıbrıslı Türkler'e karşı askeri operasyonlara başvurmak yerine, daha tehlikesiz ama etkili olacağını düşündüğü ekonomik tedbirleri arttırma kararı aldı.³⁶⁵ Makarios'un Kıbrıslı Türkler'e karşı giriştiği bu hareket, BM Genel Sekreteri'nin 10 Eylül 1964 tarihinde yayımladığı raporunda da ayrıntılı bir şekilde yer almaktaydı. Genel Sekreter, savunmasız Kıbrıslı Türkler'i kuşatan bu ağır önlemlerin devam etmesi halinde Türklerin şiddet eylemlerine başvurmalarının kaçınılmaz olduğunu öngörüyordu.³⁶⁶

Diğer taraftan, 1965 yılına girilirken ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye karşı tutumu da Cenevre görüşmeleri öncesine dönmüştü. ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri Türk ve Yunan yetkililerle yaptıkları görüşmelerde Cenevre'de taraflara yardımcı olmaya çalıştıklarını ama bunun bir işe yaramadığını, bundan sonra

³⁶⁴ FRUS, 1964-1968, September 8, 1964, Vol. XVI, s. 308-309.

³⁶⁵ Tözün Bahçeli, *op. cit.*, s. 70.

³⁶⁶ Doc. S/5950, UN Security Council, 10 Eylül 1964, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5950 (15.06.2014).

kendilerinin hazırlayacakları bir öneri veya plan olmayacağını, dolayısıyla sorunun çözümü için tarafların birlikte çaba harcamaları gerektiğini söylüyorlardı.³⁶⁷ Bununla birlikte, Dışişleri Bakanı Rusk Yunan yetkilileri, enosisle Türkler'e verilecek karşı bir taviz olmadan ulaşılamayacağı, Türkler'le bu konuda önceden anlaşmadan yapılacak bir hamlenin Türkiye'nin silahlı tepkisine neden olacağı ve Batı ittifakının da böylesine hayal kırıklığına uğramış bir Türkiye'nin pahasına bu tip bir harekete izin vermeyeceği konusunda uarmaktan da geri durmamıştı.³⁶⁸

a. Galo Plaza Raporu

1965 yılında yaşanan önemli bir gelişme, 9 Eylül 1964 tarihinde vefat eden BM Kıbrıs arabulucusu Sakari Tuomioja'nın yerine atanan Galo Plaza'nın hazırladığı raporu 26 Mart 1965 tarihinde BM Genel Sekreterliği'ne sunmasıydı.³⁶⁹ Raporuna, ilk olarak o ana kadar Kıbrıs'ta yaşanan anlaşmazlıkların bir muhasebesini yaparak başlayan Plaza, tarafların görüşlerini sunduktan sonra sorunun çözümü için kendi önerilerini sıralamaktaydı. Plaza, raporunda 1963 yılının Aralık ayından bu yana adada yaşanan olayların 1964 öncesi duruma dönmeyi zorlaştırdığını, dolayısıyla artık 1959 yılında imzalanan Londra ve Zürih Antlaşmalarının geçerliliklerinin kalmadığını ve çözümün ise ancak tam bağımsız bir Kıbrıs devletinin kurulmasıyla mümkün olabileceğini söylemekteydi.³⁷⁰

Plaza'nın raporu, Türkiye'deki Ürgüplü hükümetinde büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Erim, 31 Mart 1965 tarihinde Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık ile yaptığı görüşmede henüz kendisinin okumadığını belirttiği rapor hakkında, Dışişleri

³⁶⁷ FRUS, 1964-1968, February 4, 1965, Vol. XVI, s. 357-358.

³⁶⁸ FRUS, 1964-1968, April 20, 1965, Vol. XVI, s. 400.

³⁶⁹ Bayülken, *op. cit.*, s. 44.

³⁷⁰ Doc. S/6253, UN Security Council, 26 Mart 1964, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/6253 (15.06.2014).

Bakanın Plaza'nın vazifesinin sınırlarını aştığını düşündüğü için raporu reddetmeye kararlı olduğu izlenimini ediniyordu.³⁷¹ Nitekim, aynı gün BM Genel Sekreteri'ne gönderilen mektupta da aynı ifadelere yer verildi. Hükümet adına gönderilen mektupta, Plaza'nın anlaşmazlığın taraflarının onaylarını almadan, anlaşmazlığın özüne dair öneriler getirmesini vazifesini aşmak olarak tanımlanmıştı.³⁷² Türk hükümeti, BM Genel Sekreteri'nin 1 Nisan 1965 tarihindeki cevabından sonra tavrını yumuşatsa da 6 Nisan 1965 tarihinde Genel Sekreter'e gönderilen mektupta raporun kabul edilemez olduğu tekrarları.³⁷³ Diğer taraftan plan, Yunanistan tarafından 8 Nisan 1965 tarihinde³⁷⁴ ve Kıbrıslı Rumlar tarafından da 12 Nisan 1965 tarihinde³⁷⁵ Genel Sekreter'e yazılan mektuplarda ise gayet olumlu ve yapıcı olarak karşılanmıştı. Her iki tarafın da plan hakkındaki tek çekinceleri planın kendi kaderini tayin hakkında getirdiği sınırlandırmalardı.

b. ABD'nin Tutumu

26 Mart 1965 tarihinde BM arabulucusu Galo Plaza'nın raporunun yayınlanmasının ardından Türkiye'nin gösterdiği tepki ve Yunanistan'ın raporu olumlu karşılaması üzerine ABD hükümeti Türkiye'yi dostça ama sert bir şekilde uyarma ihtiyacı hissetti. ABD'ye göre Türkiye'nin bu kadar olumsuz ve uzlaşmaz davranışı Kıbrıs'ın Güvenlik Konseyi'nde yeni tartışmalar başlatmasına neden olabilirdi.

³⁷¹ Nihat Erim, *op. cit.*, s. 803.

³⁷² *American Foreign Policy: Current Documents, 1965*, US Department of State, 1968, s. 510.

³⁷³ *UN Yearbook 1965*, New York, UN Office of Public Information, 1967, s. 199.

³⁷⁴ *Doc. S/6280*, UN Security Council, 9 April 1964, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/6280 (15.06.2014).

³⁷⁵ *UN Yearbook 1965*, *loc. cit.*

Türkiye'nin BM Genel Sekreterliği'ne gönderdiği Plaza'nın vazifesini aştığı ve görevinin sona erdiğini belirten mektubu sonrasında ABD Dışişleri Bakanlığı, o sırada Tahran'da bulunan Dışişleri Bakanı Rusk'a durumu açıklayan ve derhal Türkiye'de Dışişleri Bakanı Işık ile bir görüşme yapması gerektiğini bildiren bir telgraf gönderdi. Gönderilen telgrafta Rusk'ın yapacağı görüşmenin Türklerin gerçeklerle yüzleşmesini sağlayacağı tavsiye ediliyor ve mevcut durumda Türkiye'nin oldukça olumsuz bir tavır takınmasının kendi yararına olmadığı vurgulanıyordu. Bununla birlikte, ABD Dışişleri Bakanlığı, raporun kamuoyunda tartışılmasını engellemek için de elinden gelen çabayı göstereceğini de bildiriyordu. Ayrıca, Türkler'e raporda enosisin yasaklanması, adanın silahsızlandırılması, insan haklarının korunması gibi Kıbrıslı Türkler'in ve Türkiye'nin lehine ifadelerin olduğunun da hatırlatılması istenmekteydi.³⁷⁶ Dolayısıyla ABD yönetimi, Plaza raporuna Türkiye'nin yaklaştığı gibi olumsuz bir şekilde yaklaşmamış ve Türkler'i de takındıkları tutumun sakıncaları hakkında uyararak daha makul davranmaları konusunda ikna etme yolunu denemişti.

c. 2077 Sayılı BM Genel Kurul Kararı

1965 yılının Mart ayında yayımlanan Galo Plaza raporu sonrasında Türkiye ve Yunanistan BM nezdinde girişimlerini sürdürdüler. Ağustos ayında hem Makarios hem de Türk hükümetinin Kıbrıs sorununun görüşülmesi için BM'ye başvuruda bulunması üzerine 11-17 Aralık 1965 tarihleri arasında BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs sorunu üzerine görüşmeler yapıldı.

³⁷⁶ FRUS, 1964-1968, April 6, 1964, Vol. XVI, s. 393-394.

11 Aralık 1965'te başlayan görüşmelerde Kıbrıslı Rumlar, 26 Mart 1965 tarihinde yayımlanan Galo Plaza raporundan da cesaret alarak Kıbrıs anayasasının geçersiz olduğunu öne sürerek tam bağımsızlık ve kendi kaderlerini tayin hakkı talebinde bulundular.³⁷⁷ Türkiye ise uluslararası antlaşmaların hala geçerli olduğunu savunarak Kıbrıslı Rumlar'ın enosisi gerçekleştirmek için Kıbrıslı Türkler'e karşı giriştikleri eylemleri Genel Kurul'un dikkatine sundu.³⁷⁸ Yapılan tartışmaların ardından 17 Aralık 1965 tarihinde 31ülke tarafından hazırlanan tasarı yapılan oylama sonrasında 2077 sayılı kararla, 47 olumlu, 5 olumsuz ve 54 çekimser oy olarak kabul edildi.³⁷⁹

BM Genel Kurulu'nun kabul ettiği kararda, bağlantısız ülkelerin 10 Ağustos 1964 tarihinde Kahire'de gerçekleştirdikleri toplantıda alınan kararlara ve 26 Mart 1965 tarihinde yayımlanan Galo Plaza raporuna atıf yapılarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin BM'nin eşit bir üyesi olarak herhangi bir yabancı müdahale olmaksızın tam egemenlik ve bağımsızlık hakkının bulunduğu ve diğer üye devletlerin de Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermek zorunda oldukları vurgulanıyordu.³⁸⁰ Tümüyle Rum görüşlerinin hakim olduğu bu karar, o ana kadar BM'nin Türkiye ve Kıbrıslı Türklere aleyhinde kabul ettiği en ağır karardı.

Diğer yandan, Genel Kurul'da Türkiye kendi tezi açısından çok ağır bir kararla karşı karşıya kalsa da yapılan oylamada kendisiyle birlikte olumsuz oy

³⁷⁷ UN Yearbook 1965, op. cit., s. 205.

³⁷⁸ Ibid.

³⁷⁹ UN GA Resolution 2077 (XX), 18 December 1965, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2077%28XX%29&Lang=E&Area=RESOLUTION (15.06.2014)

³⁸⁰ Ibid.

kullanan ülkelerden birisi de ABD'ydi. ABD Büyükelçisi Parker Hart'a göre ABD'nin Türkiye'yle birlikte olumsuz oy kullanması Türk-Amerikan ikili ilişkilerinin kuvetlenmesi adına önemli bir adımdı. Hatta Dışişleri Bakanı Çağlayangil ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Binkaya'nın 18 Aralık 1965 tarihinde bu konuda yapmış oldukları açıklamalar Parker'ın tespitini desteklemekteydi. Diğer taraftan, ABD her ne kadar oylamada Türkiye'nin istediği yönde bir oy kullansa da diğer NATO ülkelerinin tasarıya olumlu oy kullanmalarını engelleyememişti.

4. 1966-1967 İkili Görüşmeleri

1965 yılının sonunda BM Genel Kurulu'nun kabul ettiği 2077 sayılı karar sonrasında, 1966 yılından 1967 yılının Kasım ayına kadar Kıbrıs'ta sükunet hakim olurken, Türkiye ve Yunanistan ise ABD'den gelen baskılar sonrasında farklı düzeylerde ikili görüşmeler gerçekleştirmeye başladılar. Türkiye'de 1965 yılında göreve gelen Demirel hükümeti, BM'de aleyhlerine alınan ağır karar sonrasında, Kıbrıs konusunda ilerleme sağlamanın en iyi yolunun gerçekleştirilecek ikili görüşmeler olduğu konusunda ABD hükümetiyle hem fikirdi. Diğer taraftan, Yunan hükümeti de mevzubahis karar sonrasında atılabilecek adımlar konusunda Türk hükümetinin tavrını öğrenmek adına yapılacak ikili görüşmeleri faydalı buluyordu.³⁸¹

a. Paris Görüşmesi

25 Haziran 1966 tarihinde öncelikle alt düzeyde başlayan ikili görüşmeler, yıl sonunda iki ülkenin Dışişleri Bakanı'nın Paris'te yapacakları görüşmenin altyapısını hazırladı. Ön görüşmelerin ardından Yunan Dışişleri Bakanı Toumbas'ın Türk Dışişleri Bakanı Çağlayangil'e yaptığı davet sonrasında Paris'te yapılan görüşmeler,

³⁸¹ Hart, *op. cit.*, s. 18-19, Bayülken, *op. cit.*, s. 46.

Acheson planlarında olduğu gibi Türkiye'ye verilecek bir üs karşılığında adanın Yunanistan'la birleşmesi çerçevesinde gelişti.³⁸² Yunan Dışişleri Bakanı'nın görüşmeden döndükten sonra ABD Atina Büyükelçisi Talbot ile yaptığı görüşmede Paris buluşmasının gayet olumlu bir havada geçtiğini bildirmesine rağmen, görüşme somut bir sonuca ulaşamamıştı.³⁸³

b. Keşan-Dedeğaç Görüşmeleri

1966 yılının yapılan görüşmelerden olumlu bir sonuç alınamamasının ardından 1967 yılının Nisan ayına gelindiğinde yukarıda da değinildiği üzere Yunanistan'da Albaylar önderliğinde bir askeri darbe gerçekleşti. Albaylar, yönetimi ele geçirdikten sonra Başbakanlığa Yüksek Mahkeme Hakimi Kollias'ı getirmişlerdi. Darbeyi gerçekleştiren Albaylar'ın Kıbrıs politikası ise enosis planına dayanmaktaydı. Albaylar, bu planı bir an önce uygulamaya geçirerek dış politikada kazanacakları başarı sonrasında meşruiyet kazanmayı planlıyorlardı.³⁸⁴ Bunun için, Yunan cuntası Kollias ve Demirel arasında ikili görüşmelerin başlaması konusunda Türk hükümetine baskı yapmaya başladı. Dışişleri Bakanı Çağlayangil, iyi hazırlanmamış bir başbakanlar toplantısının ters etkilerinin olabileceğini düşünüyordu ama Yunanlılar'dan gelen ısrar sonrasında görüşme teklifi kabul edildi.³⁸⁵ Görüşmelerin birinci bölümü 9 Eylül 1965'te Keşan'da, ikinci bölümü ise 10 Eylül 1965'te Dedeğaçta gerçekleşecekti.

İlk gün yapılan görüşmeler Türk tarafı için adeta bir şokla başladı. Toplantının başında söz alan Kollias, "*Yunanistan'la Türkiye dost geçinmeye mecbur*

³⁸² İhsan Sabri Çağlayangil, *Anılarım*, 2. Baskı, İstanbul, Yılmaz Yayınları, 1990, s.384.

³⁸³ *FRUS, 1964-1968*, December 24, 1966, Vol. XVI, s. 521.

³⁸⁴ Fırat, *op. cit.* s. 219.

³⁸⁵ Çağlayangil, *op. cit.*, s.385.

iki ülkedir. Tarihte gayet iyi ilişkileri olmuştur. Bunları bozan sorunların başında Kıbrıs gelir. Ada Yunanistan'a bağlanırsa bütün pürüzler hallolur. Bunu söylemeye geldim.” demektedir.³⁸⁶ Daha görüşmenin başında açıkça enosis niyetinden bahseden Kollias, Demirel'i oldukça sinirlendirmişti. Enosis'i müzakere etmeyeceğini belirten Demirel toplantıyı terk ettikten sonra Yunan Büyükelçi ve Dışişleri Bakanı Çağlayangil tarafından geri dönmeye ikna edilse de Keşan'daki görüşmeler bir sonuca ulaşamamıştı.³⁸⁷

Ertesi gün Dedeoğaç'ta yapılan görüşmelerde söz alan Demirel, çözüm için Türkiye'nin güvenlik gereksinimlerinin karşılanması, iki ülke ve iki toplum arasında dengenin korunması, Türk toplumuna özel garantiler verilmesi, Türk toplumunun yönetime eşit şartlarda katılması, Türk toplumunun iktisadi geleceğinin garanti altına alınması ve ulaşılabilecek uzlaşmanın da nihai olması gerektiğini vurguluyordu.³⁸⁸ Demirelin önerileri karşısında iki tarafın uzlaşamayacağı ortaya çıktı. Görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştı ancak ikinci günün sonunda yapılan ortak açıklama gayet olumlu bir tablo çiziyordu.³⁸⁹ Bu durum, görüşmelerden sonra Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in daha önceden hazırlamış olduğu metni Yunan tarafının da kabul etmesi üzerine basınla paylaşmasından kaynaklanmıştı.³⁹⁰

ABD Dışişleri Bakanlığı, görüşmelerin bir fiyaskoyla sonuçlanması karşısında hayal kırıklığına uğramışlardı. Dışişleri Bakanı Rusk, ABD Atina Büyükelçiliği'ne gönderdiği telgrafta görüşmelerden harika sonuçlar beklememelerine rağmen, tarafların birbirlerinden o kadar uzak öneriler getirmesini

³⁸⁶ **Ibid.**, s. 386.

³⁸⁷ **Idem.**

³⁸⁸ Turgut Tülümen, **Hayat Boyu Kıbrıs**, İstanbul, Boğaziçi, 1998, s. 119-120.

³⁸⁹ **Dışişleri Bakanlığı Belleteni**, 1967, No.36, s. 40-41.

³⁹⁰ Çağlayangil, **op. cit.**, s.387.

hayretle karşıladıklarını bildirdi.³⁹¹ Yunanistan'ın önceki Dışişleri Bakanı Toumbas'ın Aralık ayında Paris'te Çağlayan ile yaptıkları görüşmelerin gayet olumlu geçtiğini bildirmesinin ardından ABD yönetimi Keşan-Dedeğaç görüşmelerinde bir çözüme ulaşılacağı konusunda bir hayli ümitlenmişti. Rusk, görüşmelerin başarısızlığa uğramasını, Yunan hükümetinin bir an önce siyasi bir çözüme ulaşma niyetini öğrenen Türk hükümetinin muhtemelen bunun karşılığında ağır bir fatura istemesine bağlamıştı.³⁹² Ancak, durum bundan çok daha farklıydı ve Kasım ayında Kıbrıs'ta başlayan Rum taaruzuyla da açığa çıkmış oluyordu.

5. 1967 Bunalımı

a. 1967 Krizi ve Toplumlar Arası Çatışmalar

1967 yılının Eylül ayında gerçekleşen Keşan-Dedeğaç görüşmelerinden yaklaşık 2 ay sonra 15 Kasım 1967 tarihinde adada çatışmalar patlak verdi. Adanın güneyinde yer alan Boğaziçi'ni Geçitkale'ye bağlayan yolda Kıbrıslı Rumlar'ın bir yıl önce durdurulması kararlaştırılan polis devriyesini tekrar başlatmak istemeleri ve Türkler'in de barikat kurarak bunu engellemek istemelerinin ardından, Grivas'ın emrindeki Rum Milli Muhafız ordusu ağır silahlarla saldırıya geçti.³⁹³ Kısa bir sürede Boğaziçini ele geçiren Rumlar, daha sonra devriye göreviyle ilgisi olmayan 2.5 mil uzaklıktaki Geçitkale'ye yöneldiler. Boğaziçi'nde sabah başlayan çatışmaların ardında gece olduğunda iki bölgede de hakimiyeti de Rumlar'ın eline geçmiş oldu. Çıkan çatışmalarda 22 Türk öldürülmüş ve 9 Türk de yaralanmıştı. BM

³⁹¹ FRUS, 1964-1968, September 15, 1967, Vol. XVI, s. 636.

³⁹² Ibid.

³⁹³ Ercüment Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996, s. 119.

Genel Sekreteri, saldırıların Grivas tarafından daha önce planlandığını ve planlandığı şekilde de uygulandığını düşünüyordu.³⁹⁴

Türk hükümeti, Boğaziçi ve Geçitkale bölgesinde başlayan çatışmalara anında reaksiyon vermekte biraz gecikti. Milli Güvenlik Kurulu ancak çatışmalar durduktan sonra gece saat 2’de toplanabilmişti. Kara, Hava ve Deniz Kuvvet Komutanlarıyla Genelkurmay Başkanı’nın da hazır bulunduğu toplantıda Rumlar’ın ele geçirdikleri bölgeyi ertesi güne kadar boşaltmazlarsa adaya müdahale kararı çıkmasına rağmen Türkiye’nin elinde çıkartmayı derhal gerçekleştirebilecek yeterli kara, hava ve deniz kuvveti olmadığı ortaya çıkmıştı.³⁹⁵ Yine de MGK’nın aldığı karar, 16 Kasım 1967 sabahı bir nota ile Makarios’a iletildi ve aynı gün TBMM’den de müdahale yetkisi alındı.³⁹⁶ Ertesi gün, Yunanistan’a da bir nota verilerek Grivas’ın adadan çıkartılması ve Milli Muhafızların dağıtılması istendi.³⁹⁷ Bu sırada, Rumlar da Türkiye’nin verdiği notanın etkisiyle ele geçirdikleri bölgeleri boşaltmaya başladılar.

b. ABD’nin Krize Müdahalesi ve Vance Planı

Kıbrıs’ta 15 Kasım 1967 tarihinde başlayan çatışmalarla ABD bir kez daha iki NATO ülkesinin birbirleriyle savaşa girişmesi sonucu NATO’nun güneydoğu kanadının çökmesi riskiyle karşı karşıya kaldı. Durumun vahameti karşısında acil olarak harekete geçen ABD yönetimi, aynı gün Türk hükümetine, Makarios’a ve Yunan hükümetine birer mesaj göndererek çatışmaların durdurulup statükonun

³⁹⁴ UN Yearbook 1967, New York, UN Office of Public Information, 1968, s. 278.

³⁹⁵ Çağlayangil, *op. cit.*, s.390-391.

³⁹⁶ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1967, No.39, s. 47.

³⁹⁷ Fırat, *op. cit.* s. 224.

sağlanmasına yardımcı olmaları çağrısında bulundu.³⁹⁸ Mesajı Türk hükümetine ileten Büyükelçi Hart, aylardır iç politika meselelerine yoğunlaşmış olan Demirel'in çıkan olaylar karşısında aniden savaş yanlısı bir tutum takındığını Washington'a bildiriyordu.³⁹⁹ 22 Kasım 1967'de Yunanistan'ın Türkiye'nin 17 Kasım 1967'de verdiği notada yer alan istekleri reddettiği ve Türk hükümetinin de savaş hazırlıklarını tamamlamak üzere olduğu haberini alan ABD yönetiminin iki seçeneği bulunuyordu. Bunlar, Başkan Johnson'un Yunanistan Kralı Constantin ve Türkiye Cumhurbaşkanı Sunay'ı Washington'a davet ederek sorunun çözümü için ortak bir görüşme yapmak veya bölgeye bir temsilcisini göndererek taraflar arasında arabuluculuk yapmaktı. Başkan, durumun aciliyeti dolayısıyla ve Dışişleri Bakanı Rusk'ın da tavsiyesiyle ikinci tercihin daha makul olduğuna karar verdi.⁴⁰⁰ Bunun üzerine, eski Silahlı Kuvvetler Bakanı Cyrus Vance'e acil olarak bölgeye gitmesi ve savaşı durdurmak için ne yapması gerekiyorsa yapması gerektiği bildirildi.⁴⁰¹

Vance, 23 Kasım 1967'de Ankara'ya indi ve doğrudan Dışişleri Bakanlığı'na geçti. Türk Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin, Başkan Johnson'un Ankara'ya bir temsilci göndereceğini öğrendikten sonraki ilk tepkileri temsilcinin canlı bir "*Johnson Mektubu*" olabileceği yönündeydi.⁴⁰² Ancak, Vance yaptığı ilk görüşmede Çağlayangil'e "Size mektup falan getirmedi...Yunanistan karışsa da karışmasa da muhtemel bir çatışmanın galibi siz olacaksınız. İbre sizi gösteriyor. Adaya çıktuktan sonra ne yapacaksınız? Savaşı göze aldığınıza göre niyetiniz nedir?" diye sorarak Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin endişelerini giderdi. Çağlayangil de Vance'in

³⁹⁸ Hart, *op. cit.*, s. 52.

³⁹⁹ *Ibid.*

⁴⁰⁰ Nasuh Uslu, *The Cyprus Question As an Issue of Turkish Foreign Policy and Turkish-American Relations, 1959-2003*, New York, Nova Science Publishers, 2003, s. 100-101.

⁴⁰¹ Bölükbaşı, *op. cit.*, s. 185.

⁴⁰² Çağlayangil, *op. cit.*, s.392.

sorusuna karşılık Türk hükümetinin istekleri olarak ilk aşamada Grivas'ın adadan çıkartılması, Yunanistan'ın Londra ve Zürih Antlaşmalarına aykırı olarak gizlice adaya gönderdiği askerlerini geri çekmesi ve Rum Milli Muhafız kuvvetlerinin dağıtılması yanıtını verdi.⁴⁰³

Vance, Türk Dışişleri Bakanlığı yetkileleriyle yaptığı ilk görüşmenin ardından aynı gün Atina'ya uçarak Yunan yetkililerle de bir görüşme gerçekleştirdi. Yaptığı ilk görüşmelerin raporlarını Washington'a gönderen Vance, tansiyonun yüksek olduğunu ama Türkler'in kendi misyonu sona erene kadar bir harekate geçeceğine inanmadığını ve o aşamada çözümün Yunanistan'ın antlaşmalara aykırı olarak adaya soktuğu askerlerini acil olarak geri çekmeye başlamasıyla çözülebileceğini ancak bunun çok da kolay olmadığını bildiriyordu.⁴⁰⁴ Bir mekik diplomasisi yürütüp tarafların görüşlerini sırayla bir diğerine taşıyan Vance, 27 Kasım 1967 tarihinde bu şekilde bir uzlaşmaya varılamayacağını ve artık kendi önerisini sunmanın zamanının geldiğine karar verdi. Vance, ilk aşamada iki tarafın da kabul edebileceğini düşündüğü 1963 yılının Aralık ayında yaşanan çatışmaların ardından adaya gönderilen ekstra Türk ve Yunan birliklerinin adadan çıkarılmaları üzerine bir plan hazırladı.⁴⁰⁵ Ancak, ilk olarak planı gören Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Yunan birliklerinin adadan çıkışı için 3 ay olarak öngörülen süreye itiraz ederek bunun için 45 gün öngören bir karşı teklif yaptı. Çağlayangil'in bunun son teklif olduğunu belirtmesi üzerine Vance, bu sürenin Yunanistan tarafından kabul edilmesinin çok zor olduğunu düşünmesine rağmen hazırlanan planla birlikte

⁴⁰³ *Ibid.*, s. 394.

⁴⁰⁴ *FRUS, 1964-1968*, September 23, 1967, Vol. XVI, s. 660-661.

⁴⁰⁵ *FRUS, 1964-1968*, September 23, 1967, Vol. XVI, s. 671.

tekrar Atina'ya uçtu.⁴⁰⁶ Atina'da Dışişleri Bakanı Pipinellis ile görüşen Vance, Çağlayangil ile üzerinde anlaştıkları planın Türkler'in son teklifi olduğunu söyleyerek Yunanlılar'ın da planı aynı şekilde kabul etmelerini istedi. Bakanlar Kurulu ile planı paylaşan Pipinellis, Türkler'in bu durum üzerinden propaganda yapmamaları koşuluyla Yunanistan'ın da planı kabul ettiğini Vance'e bildirdi.⁴⁰⁷ Vance böylece , hazırlanan planla 28 Kasım 1967 tarihinde iki ülkeyi de uzlaştırmış oluyordu. Ancak, işin bir de planı Makarios'a da kabul ettirme boyutu vardı. Vance, bunun için 29 Kasım 1967 tarihinde Atina'dan Kıbrıs'a geçti.

Vance'in Kıbrıs'ta yaptığı ilk görüşmeler başarısızlıkla sonuçlandı. Ne Makarios ne de Dışişleri Bakanı Kyprianou, Vance'in Pipinellis ve Çağlayangil ile hazırladığı plana sıcak bakıyorlardı.⁴⁰⁸ Kıbrıslı Rumların planda eleştirdikleri ve değiştirilmesini istedikleri temel konu BM Barış Gücü'nün adadaki yetkilerinin arttırılmasıyla ilgiliydi.⁴⁰⁹ Bu durum üzerine Vance, Makarios'a planı reddetmesi nedeniyle bir uzlaşmaya varılamazsa Türkler'in adaya bir çıkartma yapmalarının an meselesi olduğunu söyledi.⁴¹⁰ Aynı şekilde, Klerides'in daha sonra kaleme aldığı anılarından öğrenildiği üzere, Yunan hükümeti de Makarios'a bir uzlaşmaya varması konusunda bir baskı kurmuştu.⁴¹¹ Makarios, baskılar sonrasında hazırlanan plandaki bazı ifadelerin değiştirilmesi koşuluyla plana razı oldu ve böylece arabulucu Cyrus Vance'i gayretleriyle Kıbrıs üzerinden bir Türk-Yunan savaşının eşiğinden bir kez daha dönülmüş oldu.

⁴⁰⁶ **FRUS, 1964-1968**, September 23, 1967, Vol. XVI, s. 674-675.

⁴⁰⁷ **FRUS, 1964-1968**, September 23, 1967, Vol. XVI, s. 677-678.

⁴⁰⁸ **FRUS, 1964-1968**, September 23, 1967, Vol. XVI, s. 682., **FRUS, 1964-1968**, September 23, 1967, Vol. XVI, s. 683-684.

⁴⁰⁹ **FRUS, 1964-1968**, September 23, 1967, Vol. XVI, s. 685-686.

⁴¹⁰ Hart, **op. cit.**, s. 91.

⁴¹¹ Ercüment Yavuzalp, **Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993, s. 108.

BM Genel Sekreteri U-Thant, uzlaşmanın sağlanması üzerine Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ne 3 Aralık 1967'de Kıbrıs'ta barış ve güvenliğin sağlanması adına bir çağrıda bulundu ve çağrı üç hükümet tarafından da derhal kabul edildi. Yunan hükümeti varılan mutabakat üzerine ilk olarak 8 Aralık 1967 tarihinde 411 Yunan kuvvetinin adadan ayrılmalarını sağladı. Bu sayıyı 13 Aralık 1967 de 1500 Yunan kuvveti ve 20 Aralık 1967 tarihinde de 1300 Yunan kuvveti izledi. Aynı şekilde, Türkiye de savaş hazırlıklarına son vererek teyakkuz halindeki birliklerin ana karargahlarına dönmelerini sağladı.⁴¹²

⁴¹² Hart, **op. cit.**, s. 107-108.

IV. SONUÇ

1960-1967 dönemi boyunca Türk-Amerikan ve Yunan-Amerikan ilişkilerinin karşılaştırılmalı olarak ele alındığı bu çalışmada ABD'nin Orta Doğu bölgesindeki çıkarlarını korumak adına NATO'nun güneydoğu kanadındaki müttefikleri Türkiye ve Yunanistan'ı zaman zaman karşısına alabildiği ancak yaşanan tüm gerginliklere rağmen hiçbir zaman söz konusu müttefikleriyle arasındaki ilişkiyi tamamen koparmamaya özen gösterdiği ortaya konmuştur. Ayrıca, bu sonuca ulaşılırken ABD'nin Türkiye ve Yunanistan ile olan ilişkileri Kıbrıs sorunu örneği üzerinden karşılaştırılmış ve Türkiye ve Yunanistan'ın söz konusu dönemde kendilerini ABD için vazgeçilmez birer müttefik olarak gördükleri ve bu yüzden aralarındaki anlaşmazlıklarda ABD'nin desteğini her zaman kendilerinden yana bekledikleri, ancak çoğu durumda her iki devletin de aynı anda ABD'nin tutumundan memnun kalmadıkları da ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, 1960-1967 dönemi boyunca Türk-Amerikan ve Yunan-Amerikan ilişkilerini siyasi, askeri ve iktisadi anlamda ele alınmıştır. Bu çerçevede, ilk olarak Türk-Amerikan ve Yunan-Amerikan siyasi ilişkileri incelenirken, bu dönem içerisinde Türkiye ve Yunanistan'da sırasıyla 1960 ve 1967

yıllarında iktidara karşı gerçekleştirilen anayasa dışı müdahalelerin karşılaştırmalı olarak tahlili yapılmıştır. Karşılaştırma esnasında ABD'nin söz konusu müdahalelerden önce müdahalenin yapıldığı hükümetle olan ilişkisi, müdahaleden haberdar olup olmadığı ve müdahale sonrasındaki tutumu ayrı ayrı ortaya konmuştur. Ortaya çıkan sonuç, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'deki 27 Mayıs 1960 darbesi hakkında önceden detaylı bilgiye sahip olmadığı halde, Yunanistan'daki 21 Nisan 1967 darbesi hakkında yaklaşık bir buçuk yıl öncesinden itibaren ayrıntılı olarak bilgi sahibi olduğudur. Bununla birlikte, ABD Dışişleri Bakanlığı her iki darbe öncesinde her iki ülkede de iç siyasete kesinlikle müdahalede bulunmak istememektedir. Diğer taraftan, ABD yönetimi 1960 yılında Türkiye'de gerçekleşen askeri darbeden hemen sonra darbe yönetimini tanıyıp yeni hükümetle diplomatik ilişki kurarken, 1967 yılında Yunanistan'da gerçekleşen darbeden sonra cunta yönetimiyle diplomatik ilişkilerini askıya alarak arasına mesafe koymayı tercih etmiş ancak bu durum uluslararası konjonktürün etkisiyle çok uzun sürmemiştir.

İkinci olarak, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO ittifakı içerisinde ABD ile olan siyasi ilişkileri, ABD'nin ortaya attığı Orta Menzilli Balistik Füze ve Çok Taraflı Kuvvetler projeleri kapsamında ele alınmış ve projelerin sonuçları göz önüne alındığında Türkiye'nin projelere katılmakta Yunanistan'a göre daha istekli davranmasının kendisinin siyasi anlamda daha çok zarar görmesine yol açtığı sonucuna varılmıştır. Daha sonra, Türkiye ve Yunanistan'ın söz konusu dönemde ABD ile kurdukları askeri ilişkiler, ABD'nin bu ülkelerde sahip olduğu üs ve tesisler ile bu ülkelere yaptığı askeri yardımların seyri üzerinden karşılaştırılmıştır. Yapılan tahlil sonucunda, ABD'nin her iki ülkede kurduğu üs ve tesislerin mahiyetleri anlamında bir ayrıma gitmesede, bu ülkelere yaptığı askeri yardımların devamlılığı

konusunda bir ayrıma gittiğine rastlanmıştır. Amerikalı yöneticiler, Yunanistan'a yapılan askeri yardımların 1962 yılına gelindiğinde sonlandırılmasına karar verirken bu konuda Türkiye'ye karşı benzer bir tavır göstermemişlerdir. ABD'nin bu dönemde Türkiye ve Yunanistan ile geliştirdiği iktisadi ilişkilere ise ABD'nin bu ülkelere yaptığı ekonomik yardımlar üzerinden değinilmiştir. 1960 yılına gelinene kadar ABD, her iki ülkeye de Soğuk Savaş koşullarında önemli iktisadi yardımlarda bulunmuştur. Ancak, 1960'lı yılların başından itibaren Amerikan ödemeler dengesindeki açığın artmaya başlaması, ABD'yi bu yardımların geleceği konusunda bazı kararlar almaya zorlamıştır. Dolayısıyla ABD, 1963 yılına gelindiğinde her iki ülkeye de yaptığı doğrudan iktisadi yardımları sonlandırmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise 1950'li yılların ortasından itibaren ortaya çıkan Kıbrıs sorunu, 1960-1967 döneminde ABD'nin Türkiye ve Yunanistan ile geliştirdiği ilişkileri ele alma adına bir örnek olay olarak belirlenmiştir. Kıbrıs sorunu incelenirken ilk olarak, sorunun ortaya çıkışı ve gelişimi tarihsel bir arka plan içerisinde verildikten sonra, bu safhalarda ABD'nin soruna yaklaşımı ortaya konarak bu sorun üzerinden Türkiye ve Yunanistan ile olan ilişkileri analiz edilmiştir. ABD bu dönemde Kıbrıs sorununa NATO'nun güneydoğu kanadında istikrar ortamını bozup iki müttefiki karşı karşıya getirebilecek bir anlaşmazlık olarak yaklaşmış ve söz konusu müttefiklerin sorunu yatıştırarak bölgede istikrar ortamını tekrar sağlamalarını arzulamıştır. Bu dönem içerisinde ABD, Kıbrıs sorununu 1964 yılına kadar garantör devletler arasında çözülmesi gereken bir anlaşmazlık olarak görmüş ve herhangi bir şekilde belirleyici olarak müdahalede bulunmak istememiştir. Ancak, 1964 yılında meydana gelen olaylar ve garantör devletlerden İngiltere'nin sorunu tek başına daha fazla idare edemeyeceğini ilan etmesi, ABD'yi adada daha aktif bir

politika izleme konusunda ikna etmiştir. ABD, özellikle sorunun idaresinde aktif olarak rol aldığı 1964-1967 döneminde iki müttefikinin birbirleriyle silahlı bir çatışmaya girmelerini engellemeye çalışmıştır. Diğer yandan, bu dönemde Türkiye ve Yunanistan aynı anda müttefikleri ABD'nin kendilerinden yana taraf olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Ancak, ABD'nin NATO'nun güneydoğu kanadında herhangi bir parçalanmaya mahal vermemek adına her iki ülkeye de tarafsız davranmaya çalışması, söz konusu ülkelerin ABD'nin sorun karşısındaki tutumundan dolayı aynı anda memnuniyetsiz olmalarına neden olmuştur.

V. EKLER

EK 1: Yunanistan'daki Cunta Faaliyetleri Hakkında Saha Raporu

Atina, 7 Mart 1966.

[belge numarası açıklanmamıştır]

ÜLKE

Yunanistan

KONU

Yunan Ordusundaki Sağcı Komplo Grubu

BİLGİNİN TARİHİ

Ağustos 1965–23 Şubat 1966

MEKAN & TARİH

[1 satırdan daha az bir kısım yayınlanmamıştır.] (24 Şubat 1966)

KAYNAK

[1 buçuk satırdan daha az bir kısım yayınlanmamıştır] bilgi oldukça güvenilirdir.

1. 1963 sonu ve 1964 başında bir grup sağcı ordu mensubu, George Papandreu'nun EDA'nın yardım talebini kabul etmesi halinde askeri bir darbe yapmak üzere organize oldular. Bu grupta bulunan askerler, Papandreu'nun seçimlerden galip çıkmasının ardından Kıbrıs'a ve Yunanistan'ın kuzeyine atandılar. Bu askerler şu anda kademeli olarak atandıkları yerlerdeki görevlerini tamamlayıp Yunan Genel Kurmay Başkanlığı yöneticisi Yarbay Georgios Vagenas sayesinde Atina'da önemli pozisyonlara dönmektedirler.

[...]

3. Bu grupta yer alan aşağıdaki askerler, Atina bölgesinde önemli pozisyonlara döndüler:

a. Georgios'ın kardeşi Yarbay Kostas Papadopoulos, 1966 Şubat'ından bu yana Dionysios taburuna komutan olarak atanmıştır.

b. Yarbay Dimitrios Stamatelopoulos, 1965 Kasım'ının ortasından bu yana Agia Paraskevi taburuna komutan olarak atanmıştır.

c. Yarbay Antonios Mexis, yakın bir zamanda Atina bölgesinde bir tabura komutan olarak atanması beklenmektedir.

d. Yarbay Ioannis Ledis, Yunan Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Polis Merkezi'nde yöneticidir.

e. Yarbay Dimitrios Ioannides, yakın bir zamanda Atina bölgesinde bir tabura komutan olarak atanması beklenmektedir.

f. Yarbay Theodoros Patsouros, yakın bir zamanda Atina bölgesinde bir haberleşme komutanlığına atanması beklenmektedir.

g. Yarbay Michail Roufogalis, geçici olarak 22 Şubat 1966'dan itibaren Yunan İstihbarat Servisi KYP'de Güvenlik Ofisine atanmıştır, servisin "A" bölümüne atanması beklenmektedir.

h. Yarbay Antonios Lekkas, yakın bir zamanda Atina bölgesinde bir tabura komutan olarak atanması beklenmektedir.

[...]

5. Bu sağcı grubun amacı hükümet veya orduya sol eğilimli bir sızma girişimini önlemektir. [...]

Kaynak: **FRUS 1964-1968**, March 7, 1966, Vol. XVI, s. 474-476

EK 2: Yunanistan'daki Cunta Faaliyetleri Hakkında Saha Raporu

Atina, 20 Aralık 1966.

[belge numarası açıklanmamıştır]

ÜLKE

Yunanistan

KONU

Yunan Ordusundaki Sağcı Komplo Grubunun Liderliği

BİLGİNİN TARİHİ

13 Aralık 1966

MEKAN & TARİH

[1 satırdan daha az bir kısım yayınlanmamıştır]/15 Aralık 1966

SOURCE

[1 buçuk satırdan daha az bir kısım yayınlanmamıştır] bilgi oldukça güvenilirdir.

1. Sağcı komplo grubunun liderliği, 13 Aralık 1966 tarihinde, üyelerinden Yarbay Ioannis Ladas'ın evinde gizli bir toplantı gerçekleştirdi. "Devrimci Konsey" olarak anılan grup aşağıdaki askerlerden oluşmaktadır.

A. Yarbay Georgios Papadopoulos

B. Yarbay Ioannis Ladas

C. Yarbay Dimitrios Stamatelopoulos

D. Yarbay Dimitrios Ioannidis

E. Yarbay Ioannis Lekkas

F. Yarbay Mihail Roufogalis

G. Yarbay Ioannis Mexis

H. Bir ya da iki asker kaynak tarafından tanınmamaktadır. Bunlardan bir tanesi Tuğgeneral ya da Tümgeneral olabilir.

2. Grup, ÷lkedeki g÷ncel siyasi durumu tartıştı ancak herhangi bir şekilde bir diktat÷rl÷k y÷netimi kurulması ÷zerine bir karara varamadı. [...] Grup ÷yeleri aynı zamanda, Yunan ordusundan solcu ya da diğer g÷venilmeyen personelin tecrit edilmesine devam edilmesi konusunda g÷r÷ř bildirdi.

[...]

Kaynak: **FRUS 1964-1968**, December 20, 1966, Vol. XVI, s. 519-520.

EK 3: Yunanistan'daki Cunta Faaliyetleri Hakkında İstihbarat Raporu

Atina, 9 Mart 1967.

[belge numarası açıklanmamıştır]

ÜLKE

Yunanistan

TARİH

15 Şubat-8 Mart 1967

KONU

Diktatörlük Taraftarı Grubun Artan Eylemleri

EDİNİLME

[1 satırdan daha az bir kısım açıklanmamıştır] (8 Mart 1967) Alan [belge numarası açıklanmamıştır]

KAYNAK

[1 buçuk satırdan daha az bir kısım açıklanmamıştır] kaynak, Yunan ordusu hakkında yıllardan bu yana güvenilir bilgile sağlamış, aşağıdaki bilgileri Spandidakis ve Mitsakos'tan edinmiştir.

1. Özet: Yunan Genel Kurmay Başkanı Korgeneral Grigorios Spandidakis 6 Mart 1967 tarihinde son on gündür bazı önemli pozisyonundaki askerlerin gayrı resmi olarak alarm durumuna geçtiğini bildirdi. [...]

2. [...] Bu gayrı resmi alarm durumu Spandidakis ile günlük irtibatı ve “yüksek düzeyde harekate hazır durumu” kapsamaktadır. Spandidakis bu durumun Saray'ın güncel durum hakkında huzursuzluğu üzerine meydana geldiğini belirtmektedir. [...]

3. Spandidakis ayrıca 15 Şubat'tan itibaren 30-35 güvenilir orta düzey askerin Atina'daki Askeri Komutanlığa transfer olduğunu bildirdi. Kotinis de bu kategoriye dahildir.

[...]

Kaynak: **FRUS 1964-1968**, March 9, 1967, Vol. XVI, s. 552-553.

EK 4: ABD Dışışleri Bakanı Rusk'tan ABD Başkanı Johnson İçin Hazırlanmış Yunanistan ile İlişkilerin Normalleştirilmesi Hakkında Memorandum

Washington, 21 Temmuz 1967.

KONU

ABD-Yunanistan İlişkilerinin Normalleştirilmesi

Yunan hükümetiyle ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda departmanlar arasında bir süredir görüşme yapmaktayız. Genel Sekreter Yardımcısı Battle'ın koordinasyonundaki Bölgesel Grup ve Müsteşar Katzenbach yönetimindeki Üst Grup, Büyükelçi Talbot ile birlikte atılacak bazı adımlar konusunda hem fikirdir. Ben de ulaşılan sonuca katılmaktayım.

Yunanistan ile ilişkilerimiz çerçevesinde aşağıdaki atılacak adımların çıkarlarımız açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Büyükelçi Talbot önüzdeki hafta sonu Yunanistan'a geri dönüyor ve gittiğinde Yunan hükümetine olumlu şeyler söyleyebilir.

Öneri: Aşağıdaki adımlar konusunda onay verebilirsiniz.

Dış Politika Görünümü

1. Nisan ayında gerçekleşen askeri darbeden bu yana belirli askeri malzemenin Yunanistan'a sevkiyatını askıya aldık ve hükümetle olan ilişkilerimizi de sadece cuntanın yönetimi ele geçirirken kullandığı metotlardan dolayı değil, aynı zamanda anayasal düzene dönmeleri konusunda onları teşvik etmek için de soğutma kararı aldık.

2. Bu taktiklerin daha fazla işe yaramadığını ve hatta devam ettirilirse zararlı olabileceklerini düşünmekteyiz. Kral da bizle aynı fikirde. Büyükelçi Talbot, bizle yakın ilişkiler arzulamalarına rağmen Yunanlıların da Yunanistanda'ki tesislerimiz konusunda bize karşı benzer tedbirleri alabileceklerini düşünüyor.

3. Yunanistan'da Hava Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri, [1 satırdan az bir kısım açıklanmamıştır] ve USIA için önemli tesislerimiz bulunmaktadır; bu tesislerin değeri Arap-İsrail savaşı nedeniyle daha da artmıştır. Bu savaş, Yunanistan'ın (Türkiye ve İran ile birlikte) ABD için öneminin altını çizmiştir.

4. Büyükelçi Talbot'un, vaadedilecek hareketlerin anayasal düzenin sağlanmasına dair atılacak adımlara bağlanacağını belirterek aşağıda belirtilen gevşemeler hususunda Yunan hükümetini bilgilendirmesini öneriyoruz.: (a) bir mayın temizleme gemisi (2.9 milyon \$); (b) bir F-104G eğitimci (1.5 milyon \$); (c) Hollanda'nın ihtiyaçları için fazla olan bir kısa menzilli füze ve ekipmanları; ve (d) 175mm top (8-1.05 milyon \$). [...]

5. Henüz tank, helikopter ya da diğer ağır silahların sevkiyatına izin verilmemelidir.
[...]

Kaynak: **FRUS 1964-1968**, July 21, 1967, Vol. XVI, s. 624-625.

**EK 5: ABD Dışışleri Bakanlığı'ndan ABD Kıbrıs Büyükelçiliği'ne Gönderilen
Telgraf**

Washington, 9 Ocak 1963, 8:19.

276.

[...]

Her iki taraftan da gelebilecek bizi anlaşmazlığın içine çekme çabaları nazik bir Şekilde ama kesinlikle reddedilmelidir. [...]

 öz m için gösterilen çabalar toplumlar arası gayrı resmi görüşmeler ve geçici düzenlemeler üzerine yoğunlaşmalıdır. Herhangi bir tarafın resmi hukuki prosedürleri kullanma çabası durumu daha da zorlaştıracaktır. Kıbrıslı Rumların belediyeleri hukuken ayrıştırması ve Kıbrıslı Türklerin Londra-Zürih Antlaşmaları'na itimat etmesi uzun vadede yapıcı olmayacaktır.

[...]

Kaynak: **FRUS 1961-1963**, January 9, 1963, Vol. XVI, s. 540-541.

VI. KAYNAKLAR

A. RESMİ YAYINLAR

American Foreign Policy: Current Documents, 1957; 1961; 1964; 1965.

CIA Documents on the Cuban Missile Crisis, 1962.

FRUS 1955-1957, Vol. IV; 1958-1960, Vol. VII; 1958-1960, Vol. X, Part 2; 1961-1963, Vol. XI; 1961-1963, Vol. XIII; 1961-1963, Vol. XVI; 1964-1968, Vol. XVI.

T. C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1964; 1967.

Türkiye'ye Amerikan İktisadi Yardımları: 1949-1968, Maliye Balanlığı, Ankara, Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü, 1968.

U. S. Military Assistance and Foreign Military Sales Facts, March 1971.

UN Yearbook, 1964; 1965; 1967.

U. S. Policy in the Middle East: September 1957-June 1957.

United Nations Treaty Series, Vol. 405; Vol. 411; Vol. 435.

US Department of State Bulletin, 1957; 1958; 1959; 1960; 1962; 1964.

B. KİTAPLAR

ADAMS, T. W. ve A. J. Cottell, **Cyprus Between East and West**, Baltimor, Johns Hopkins Press, 1968.

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Ahmet Fethi (Çev.), İstanbul, Hil Yayınları, 1996.

AKALIN, Cüneyt, **ABD ve Türkiye – 2: Yumuşama Yılları**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2011.

- AKŞİN, Sina, (Ed.), **Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980**, İstanbul, Cem Yayınevi, 2008.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, **Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar 1960-1965**, Bilgi, Ankara, 1984.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, 16. Baskı, Ankara, Alkım Yayınevi, 2007.
- ARMAOĞLU, Fahir, **Kıbrıs Meselesi 1954-1959: Türk Hükümetinin ve Kamuoyunun Davranışları**, Ankara, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1977.
- BAHÇELİ, Tözün, **Greek Turkish Relations Since 1955**, Westview Press, 1990.
- BALİ, Rifat N. , **American Diplomats in Turkey: Oral History Transcripts (1928-1997)**, Cilt I, İstanbul, Libra Yayıncılık, 2011.
- BALL, Gerorge, **The Past Has Another Pattern**, New York, W. W. Norton, 1982.
- BAYÜLKEN, Ü. Haluk, **Cyprus Question and the United Nations**, 2. Baskı, Ankara, Milli Savunma Bakanlığı, 1983.
- BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, 14. Baskı, Ankara, İmge, 2010.
- BÖLME, Selin M., **İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- BÖLÜKBAŞI, Süha, **Barışçı Çözumsuzlük**, Ankara, İmge Kitapevi, 2001.
- CAMPBELL, J. ve Sherrand, P., **Modern Greece**, London, Ernest Benn, 1968.
- CHİPMAN, John, **NATO's Southern Allies: Internal and External Challenges**, London, Routledge, 1988.
- CLOSE, David H., **Greece Since 1945: Politics, Economy and Society**, London, Pearson Education, 2002.
- COULOUMBİS, Theodore, **Greek Political Reaction to American and NATO Influence**, New Haven, Yale University Press, 1966.
- COULOUMBİS, Theodore A. and IATRİDES, John O. (Ed.), **Greek American Relations: A Critical Review**, New York, Pella, 1980
- COULOUMBİS, Theodore A., KARIOTIS, Theodore, and BELLOU, Fotini, **Greece in the Twentieth Century**, London, Frank Cass Publishing, 2003.

- ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri, **Anılarım**, 2. Baskı, İstanbul, Yılmaz Yayınları, 1990.
- ÇAKMAK, Haydar (Ed.), **Türk Dış Politikası 1919-2012**, Ankara, Barış Kitap, 2012, s. 440.
- ÇUKOLAS, Konstantin, **Yunanistan Dosyası**, İstanbul, Ant Yayınları, 1970.
- DAFNİS, G., **Sophocles Venizelos, 1894–1964**, Atina, Ikaros, 1970.
- DOUMANİS, Nicholas, **A History of Greece**, London, Palgrave Macmillan, 2010.
- ERİM, Nihat, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ankara, Ajans Türk Matbaası, 1975.
- ERİM, Nihat, **Günlükler: 1925-1979**, II. Cilt, İstanbul, YKY, 2005.
- FIRAT, Melek, **1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1997.
- GALLANT, Thomas W. , **Modern Greece**, London, Arnold Publishing, 2001.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, et al., **Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1995**, 9. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996.
- GÜREL, Şükrü S. , **Kıbrıs Tarihi 2 (1878-1960)**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985.
- HALE, William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.
- HARRİS, George S., **Troubled Alliance: Turkish American Problems in Hisorical Perspective 1945-1971**, Washington, American Enterprise Institute, 1972.
- HART, Parker T. , **Two Allies at the Threshold of War: Cyprus, A First Hand Account of Crisis Managment, 1965-1968**, North Carolina, Duke University Press, 1990.
- HATZİVASSİLİOU, Evanthis, **Greece and the Cold War: Front Line State, 1952-1967**, London, Routledge, 2006.
- ÇAKMAK, Haydar (Ed.), **Türk Dış Politikası 1919-2012**, Ankara, Barış Kitap, 2012.
- İPEKÇİ, Abdi ve COŞAR, Ömer Sami, **İhtilalin İç Yüzü**, 2. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- KABACALI, Alpay, **Yakın Tarihimizden Büyük Dönemeçler**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1995.

KASSİMERİS, Christos, **Greece and the American Embrace: Greek Foreign Policy Towards Turkey, the US and the Western Alliance**, New York, Tauris Academic Studies, 2010.

KHRUSHCHEV, Nikita, **Khrushchev Remembers**, London, Andre Deutsch, 1971.

KIZILYÜREK, Niyazi, **Glaflkos Klerides: Tariten Güncelliğe Bir Kıbrıs Yolculuğu**, 2. Baskı, İstanbul, İletişim, 2007.

KOLİOPOULOS, J. K. ve VEREMİS, T. M., **Modern Greece: A History Since 1921**, Sussex, Wiley-Blackwell, 2009.

KURAT, Akdes Nimet, **Başkan Lyndon B. Johnson ve ABD Cumhurbaşkanlığı**, Ankara, Dost Yayınları, 1964.

MİLLER, James Edward, **The United States and the Making of Modern Greece**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2009.

STEARNS, Monteagle, **Entangled Allies: US Policy Towards Greece, Turkey and Cyprus**, New York, Council on Foreign Relations, 1992.

MOUSTAKİS, Fotios, **The Greek-Turkish Relationship and NATO**, Londra, Frank Cass, 2003.

NATO, **El Kitabı**, Brüksel, NATO Basın Yayın Bürosu, 2001.

NYE, Joseph, **The Paradox of American Power**, Londra, Oxford University Press, 2002.

O'MALLEY, Brendan ve CRAIG, Ian, **Amerika, Casusluk ve İşgal: Kıbrıs Komplosu, Nalan Çeper** (Çev.), İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2012.

ORAN, Baskın (Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I, 14. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

ORKUNT, Sezai, **Türkiye-ABD Askeri İlişkileri**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1978.

PAPANDREU, Andreas, **Namlunun Ucundaki Demokrasi**, 2. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1988.

PEHLİVANOĞLU, A. Öner, **Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye**, İstanbul, Kostas Yayınları, 2003, s. 113

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 16. Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 2007.

SANDER, Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1979.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları**, Cilt II, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2000.

STEARNS, Monteagle, **Entangled Allies: US Policy Towards Greece, Turkey and Cyprus**, New York, Council on Foreign Relations, 1992.

STEBBİNS, Richard P. , **The United States in World Affairs: 1962**, New York, Harper&Row, 1963.

STEBBİNS, Richard P. , **The United States in World Affairs: 1964**, New York, Harper&Row, 1965.

TULLY, Andrew, **CIA: The Inside Story, USA**, William Morow and Company, 1962.

TUNCER, Hüner, **Kıbrıs Sarmalı: Nasıl Bir Çözüm?**, 2. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2012.

TUNCER, Hüner, **Menderes'in Dış Politikası: Batı'nın Güdümündeki Türkiye**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2013.

TUNÇKANAT, Haydar, **İkili Anlaşmaların İç Yüzü**, 4. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2001.

TÜLÜMEN, Turgut, **Hayat Boyu Kıbrıs**, İstanbul, Boğaziçi, 1998.

USLU, Nasuh, **The Cyprus Question As an Issue of Turkish Foreign Policy and Turkish-American Relations, 1959-2003**, New York, Nova Science Publishers, 2003.

USLU, Nasuh, **Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 2000.

VEREMİS, Thanos, **Greek Security: Issues and Politics**, London, International Institute for Strategic Studies, 1992.

WOODHOUSE, C. M., **Modern Greece: A Short History**, 5. Baskı, London, Faber and Faber, 1991.

XYDİS, Stephen G. , **Cyprus: Conflict and Conciliation, 1954–1958**, Ohio, The Ohio State University Press, 1967.

YAVUZALP, Ercüment, **Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993.

YAVUZALP, Ercüment, **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996.

YETKİN, Çetin, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika**, 5. Basım, Ankara, Kilit Yayınları, 2011.

YILMAZ, Sait, **Türkiye’deki Amerika: İlişkiler ve ABD’nin Örtülü Operasyonları**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2014.

C. MAKALELER

ADAMS, T. W., “The American Concern in Cyprus”, **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, C. 401 (1972), no: 1, pp. 95-105.

ARMAOĞLU, Fahir, “Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı”, **Bellekten**, C. XL (1996) no: 227, ss. 203-226.

BERNSTEİN, Barton J. , “The Cuban Missile Criss: Tradig the Jupiters in Turkey?”, **Political Science Quarterly**, C. 95 (1980), no: 1, pp. 97-126.

BÖLME, Selin M. , “Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”, **Uluslararası İlişkiler**, C. 9 (2012), no: 34, ss. 51-71.

BRİNKLEY, Douglas, “The Cyprus Question: Dean Acheson as Mediator”, **Journal of the Hellenic Diaspora**, Vol. 15 (1988), no: 3-4, pp. 5-18.

CHOURCHOULİSA, Dionysios ve KOURKOUVELAS, Lykourgos, “Greek Perception of NATO During the Cold War”, **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol. 12 (2012), no: 4, pp. 497-514.

CRİSS, Nur Bilge, “Strategic Nuclear Missiles in Turkey: The Jupiter Affair, 1959-1963”, **Journal of Strategic Studies**, C. 20 (1997), no: 3, pp. 97-122.

Current Digest of the Soviet Press, Vol. XII (1960), No. 35.

EROĞLU, Hamza, “Türkiye-ABD İkili İşbirliği Anlaşması”, **Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 1 (1960), no:1, ss. 23-64.

KOHL, Wilfrid L., “Nuclear Sharing in NATO and Multilateral Force”, **Political Science Quarterly**, C. 80 (1965), no: 1, pp. 88-109.

MARAGKOU, Konstantina, “Favouritism in NATO's Southeastern Flank: The case of the Greek Colonels, 1967–74”, **Cold War History**, C. 9 (2009), no: 3, pp. 347-366.

PEDALİU, Effie G. “A Discordant Note: NATO and the Greek Junta, 1967-1974”, **Diplomacy & Statecraft**, C.22 (2011), no: 1, pp. 101-120.

XYDİS, Stephen G. , “Coups and Counter Coups in Greece, 1967-1973”, **Political Science Quarterly**, C.89 (1974), no: 3, pp. 507-538.

D. SÜRELİ YAYINLAR

Cumhuriyet (İstanbul)

Kim Dergisi (İstanbul)

Milliyet (İstanbul)

Yarın Dergisi (Ankara)

E. İNTERNET

“National Security Action Memorandum 181, 23 August 1962”,
http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/620823%20Memorandum%20No.%20181.pdf (01.06.2014)

Doc. S/5636, UN Security Council, 1 Nisan 1964,
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5636 (15.06.2014).

Doc. S/5646, UN Security Council, 6 Nisan 1964,
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5646 (15.06.2014).

Doc. S/5647, UN Security Council, 6 Nisan 1964,
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5647 (15.06.2014).

Doc. S/5726, UN Security Council, 29 Mayıs 1964,
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5726 (15.06.2014).

Doc. S/5743, UN Security Council, 5 Haziran 1964,
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5743 (15.06.2014).

Doc. S/5762, UN Security Council, 10 Haziran 1964,
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5762 (15.06.2014).

Doc. S/5868, UN Security Council, 9 Ağustos 1964,
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5868 (15.06.2014).

Doc. S/5950, UN Security Council, 10 Eylül 1964,
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5950 (15.06.2014).

Doc. S/6253, UN Security Council, 26 Mart 1964,
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/6253 (15.06.2014).

Doc. S/6280, UN Security Council, 9 April 1964,
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/6280 (15.06.2014).

UN GA Resolution 2077 (XX), 18 December 1965,
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2077%28XX%29&Lang=E&Area=RESOLUTION (15.06.2014)

World Bank National Accounts Data and OECD National Accounts Data Files,
<http://data.worldbank.org/country/greece> (15.06.2014).

VII. ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından dünyanın ideolojik açıdan ikiye bölünmesi, ortaya çıkan Batı ve Doğu blokları arasında bir Soğuk Savaş'ın başlamasına neden oldu. Bu dönemde Doğu bloğunun lideri konumunda olan SSCB'ye karşı ciddi bir tehdit algılamasına sahip olan Türkiye ve Yunanistan, Batı bloğuna dahil olarak Batı'nın koruyucu şemsiyesinden yararlanmak ve aynı zamanda alacakları dış yardımlarla da kalkınmalarını sağlamak istiyorlardı. Diğer taraftan, Batı bloğunun lideri konumunda olan ABD ise söz konusu iki ülkenin NATO'ya üye olmalarını sağlayarak bu ülkelerin buldukları alanda Doğu bloğunun etki alanını genişleterek Batı bloğu için bir tehdit oluşturmasını engellemeyi hedeflemişti.

Karşılıklı beklentilerle başlayan Türk-Amerikan ve Yunan Amerikan ilişkileri 1950'li yıllar boyunca önemli mesafe katetti. Ancak 1960'lı yıllarla birlikte ABD ve SSCB arasında gelişen ilişkiler nedeniyle Soğuk Savaş'ın bir "yumuşama" evresine girmesi ve aynı dönemde Türkiye ve Yunanistan'ın yaşamsal çıkarları olarak gördükleri Kıbrıs sorunu nedeniyle birbirlerine karşı tavır almaları iki ülkenin de 1950'li yıllar boyunca ABD ile kurmuş oldukları ilişkileri önemli ölçüde etkilemişti. Bu nedenle, yapılan çalışmanın temel sorununu 1960-1967 dönemi boyunca ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'den NATO ittifakına katılırlarken ittifaka sağlayabileceklerini düşündüğü katkıyı alıp alamadığının ve bu iki ülkenin de bu

dönemde ittifakın en güçlü üyesi ABD'den bekledikleri desteği siyasi, askeri ve ekonomik açılardan görüp göremediklerinin araştırılmasıdır. Dolayısıyla, çalışmanın amacı da Türkiye ve Yunanistan'ın 1960-1967 yılları arasında hangi dönemlerde, hangi konularda ve hangi şartlarda ABD ile uyumlu bir ilişki takip ettikleri ve aynı şekilde bu ilişkinin hangi dönemlerde, hangi konularda ve hangi şartlarda bozulduğunun karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır.

Yapılan çalışma boyunca elde edilen bulgulardan, 1960-1967 yılları arasında ABD'nin Yakın ve Orta Doğu bölgesindeki çıkarlarını korumak adına NATO güneydoğu kanadındaki müttefikleri Türkiye ve Yunanistan'ı zaman zaman karşısına alabildiği ancak tüm gerginliklere rağmen hiçbir zaman söz konusu müttefikleriyle arasındaki ilişkiyi tamamen koparmamaya özen gösterdiği ortaya konmuştur. Ayrıca, bu sonuca ulaşılırken ABD'nin Türkiye ve Yunanistan ile olan ilişkileri Kıbrıs sorunu örneği üzerinden karşılaştırılmış ve Türkiye ve Yunanistan'ın söz konusu dönemde kendilerini ABD için vazgeçilmez birer müttefik olarak gördükleri ve bu yüzden aralarındaki anlaşmazlıklarda ABD'nin desteğini her zaman kendilerinden yana bekledikleri, ancak çoğu durumda her iki devletin de aynı anda ABD'nin tutumundan memnun kalmadıkları da ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: NATO, ABD, Türkiye, Yunanistan, Soğuk Savaş, Yumuşama.

VIII. ABSTRACT

After the end of World War II , the world has ideologically divided into two hemisphere. This situation has caused a Cold War between the emergent East and West blocs. In this period, Turkey and Greece which have also serious perceptions of threat towards the Soviet Union wanted to become members of the western block for taking advantage of the protective power of the west through foreign aid. The U.S which is leader of the Western block has provided with these countries membership of the NATO since it aimed to limit the influence of Eastern bloc in that region as well.

Turkish-American and Greek-American have relations started with mutual expectations and these relations have made significant progress during the 1950s. However with the 1960s, due to the evolving relationship between the United States and Soviet Union, Cold War has entered into a “detente” period. In this period, Turkey and Greece have also voiced their opposition to each other since the Cyprus problem has seen as a vital interest by both countries. This situation had significantly affected the relations of those countries with the U.S. throughout the 1960s.

The basic motive of this study is to investigate whether Turkey and Greece have contributed or not to NATO and whether those countries have benefited from the USA in terms of its military, political, economic aid. Therefore, the study aims to prove in which period that Turkey and Greece have followed a harmonious relationship with the USA between the years 1960-1967 and in which period, these relations were disturbed.

As a result of the study, it could be argued that the U.S has sometimes objected to Turkey and Greece, but despite all the tensions, it has not completely severed its relationship with them since both countries are key members of NATO to protect US interests in the Middle East. In this study, the relationship U.S with Greece and Turkey compared through the case of the Cyprus problem. It is certain that Turkey and Greece have both seen themselves as an important and an indispensable allies of the US so they always expected the support of the U.S for their own sides. However, both Turkey and Greece are dissatisfied from the attitude of the US in many cases within this period.

Key Words: NATO, USA, Turkey, Greece, Cyprus, Cold War, Detente